H. HEINE — SEYAHAT TABLOLARI I

H. HEINE

SEYAHAT TABLOLARI I

DÜNYA EDEBİYATINDAN TERCÜMELER

ALMAN KLÂSİKLERİ: 25

SEYAHAT TABLOLARI

I

H. HEINE

SEYAHAT TABLOLARI

I

Ankara Kız Lisesi Almanca Öğretmeni Hayrünnisa BORATAV ile Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Doçentlerinden Pertev BORATAV tarafından dilimize çevrilmiştir.

ANKARA — 1945 MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Eski Yunanlılardanberi milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek istiyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek, tabii yoldur. Bu sebeple tercüme külliyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz.

1-8-1941

İSMET İNÖNÜ

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş mahsulü, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. İşte bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki sert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususî teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır. 23 - Haziran - 1941

Millî Eğitim Bakanı
Hasan - Âli YÜCEL

Dünya edebiyatından tercümeler serisinin ilk 109-cildinde yer almış bulunan önsözümde, bu serinin ortaya konulmasında büyük hizmet ve emekleri geçen Türk aydınlarına şükran duygularımı söyledikten sonra onların himmetleriyle 5 yıl içinde hiç değilse Devlet eliyle yüz ciltlik bir tercüme kütüphanesine kavuşacağımızı kaydetmiştim Cumhuriyetin on sekizinci yıl dönümünde bu seriden 13, on dokuzuncu yıl dönümünde 27 ve yirminci yıl dönümünde de 69 cilt eser yayınlanmak suretiyle beş yılda tahakkuk ettirilmesi düşünülen ilk program, iki buçuk yılda 9 fazlasiyle 109 ciltlik bir kütüphanenin Türk okurlarına sunulmasını mümkün kıldı. Memleket yayın tarihinde gerçek bir hamle ve başarı diye niteliklendirilecek olan bu güzel neticeden dolayı, bu serinin ortaya konulmasında, tercümeleri yapanlardan formaları katiyan arkadaşlarıma kadar, himmetleri geçenlere tekrar teşekkürü kendime borç sayıyorum. Devletin bu alandaki teşebbüsünü, yaptıkları geniş tercüme basınıyle destekliyen hususi yayın kurumlarımızı takdirle ve sevinerek anarım. Cumhuriyetimizin bundan sonraki yıl dönümlerinin her birinde, «Dünya edebiyatından tercümeler» serisinde yüzer cilt eser yayınlanarak memleket aydınlarına önümüzdeki beş yılda 500 kitabın Devlet eliyle armağan edilmesi, yayın programımızın yerine getirilmesi gereken amaçtır Türk aydınlarının, şunu bilmesini candan isterim ki bize, bu geniş programı gerçekleştirme direktif ve cesaretini veren tercüme serisinin baş okuyucusu Cumhurbaşkanımız İsmet İNÖNÜ olmuştur Beş yıllık programdaki 500 kitabı daha az gören Milli Şefimizin arzularını yerine getirmeyi bütün vazifeli arkadaşlarımla beraber milli bir ödev sayıyoruz.

2 - Mart 1944

Millî Eğitim Bakanı
Hasan - Ali YÜCEL

SEYAHAT TABLOLARI

Sucukları ve üniversitesi ile meşhur olan Göttingen şehri, Hannover Kırallığı topraklarındadır. 999 hanelidir; türlü kiliseleri, bir doğumevi, rasathanesi, bir zindanı, bir kütüphanesi, birası gayet nefîs bir belediye meyhanesi vardır. Şehrin önünden geçen çayın adı Leine'dir. Yazları burada banyo yapılır. Suyu çok soğuktur; bazı yerlerde o kadar geniştir ki Lüder' bir defasında bir kıyıdan öbür kıyıya atlamak için adamakıllı hız almak zorunda kalmıştı. Şehir aslında güzeldir; ama sırtınızı dönüp ayrıldığınız zaman daha güzel bulursunuz. Göttingen çok eski bir şehir olsa gerek, zira beş yıl önce Üniversiteye kaydolduğum ve az sonra oradan kovulduğum² zaman da yine bugünkü gibi kara, aşık bir suratı vardı; gece bekçileri, kavasları, mübaşirleri, doktora tezleri, danslı çayları, çamaşırcı kadınları, el kitapları, güvercin kızartmaları, Guelf Tarikatları, doktora unvanını kazananlara mahsus merasim arabaları, meşhur pipoları, Mabeyin, Adliye, Piskoposluk erkânı, İnzibat Meclisi âzaları, Profesörleri, Mrofesörleri, hâsılı her şeyi tas tamamdır. Hattâ bu şehrin ta Kavimler Akını çağında kurulduğunu, Alman kabîlelerinden herbirinin orada, kollarından ipe sapa gelmez birer örnek bıraktığını ve Vandal, Friese, Schwab, Teuton, Sachs, Thüring'lerin, daha bilmem kimlerin, bunların soyundan geldiklerini iddia edenler de vardır. Hangi kabîlenin hangi boyundan

geldikleri başlarındaki kasketlerin renklerinden ve pipolarının püsküllerinden anlaşılan, adamların, bugün bile sürü halinde Gottingen'in Weend caddesinde dolaştıkları, her gün Rasenmühle, Ritschenkrug ve Bovden'deki kanlı savaş meydanlarında bıkıp usanmadan dövüştükleri görülür. Bunlar hâlâ Kavimler Akını çağının gelenek ve görenekleri içinde yaşıyan, kısmen «Baş Horoz» adını verdikleri «Duçe»lerinin emirleriyle, kısmen de Komment dedikleri ve «Legibus barbarorum»'a da yer almağa lâyık köhne kitaplariyle amel eden bir cemaat teşkil ederler.

Umumiyet itibariyle Göttingen'liler: talebe, profesörler, bezirgân ve sığır olmak üzere dört sınıfa ayrılırlar; ama bu sınıflar arasında farklar pek keskin değildir. Sığır kısmı en önemli sınıfı teşkil eder. Burada bütün talebenin ve ordinariyüs, ekstra-ordinariyüs profesörlerin adlarını saymak uzun sürer. Zaten şu anda bütün talebe adları hatırımda değil; profesörlere gelince: bunlardan bir kısmının zaten adı sanı yoktur. Göttingen'li bezirgânların sayısı, herhalde denizdeki kum kadar, daha doğru bir tâbirle, kıyılara vurmuş pislikler kadar çok olmalı. Bunları sabahleyin pis suratları ve ellerinde tertemiz faturalariyle Akademi önünde görürüm de Tanrının bunca alçak mahlûku birden nasıl olup da yarattığını bir türlü anlıyamam. Göttingen'e ait daha etraflı bilgileri,

K.F.H. Marx'ın bu şehrin topoğrafyasına dair yazdığı kitapta[6] rahat rahat okumak mümkündür. Gerçi benim doktorum olan ve bana büyük bir sevgi göstermiş bulunan muharrire en büyük şükranları borçluyum, ama eserini de okuyucularıma kayıtsız şartsız tavsiye edemem. Göttingen'li bayanların büyük ayaklı olduklarına dair ileri sürülen yanlış fikri kitabında, tenkid etmemiş olmasını hoş görmem. Evet, ben bir yıldan fazla bir zamandan beri bu fikrin yanlışlığını ciddi şekilde ispat yolunda çalışmaktayım: Bu maksatla mukayeseli anatomi derslerine devam ettim, kütüphanenin en nadir kitaplarını karıştırdım, buralardan notlar çıkardım, Weend caddesinde dikilip, gelip geçen bayanların ayaklarını saatlerce inceledim; bu araştırmaların neticelerini toplıyan ilmî eserde aşağıdaki noktalar üzerinde duruyorum: 1. Umumi olarak ayaklar. 2. Eski Çağ insanlarının ayakları. 3. Fillerin ayakları. 4. Göttingen'li bayanların ayakları. 5. Bu fasılda, yukarda sözü geçen ayaklara dair Ullrichsgarten'de söylenen şeyler toplanmıştır. 6. Bu fasılda da bu ayakların birbiriyle olan münasebetleri üzerinde duruyor, ve bu vesile üe tetkiklerimi, baldır, diz, v.s... üzerinde genişletiyorum. Ve nihayet 7. eğer yeter büyüklükte kâğıt bulabilirsem bunlara, Göttingen'li bayanların ayaklarının taş basması faksimilelerini veren birkaç levha ilâve etmeği düşünüyorum.

Göttingen'den çıktığım zaman vakit çok erkendi. Bilgin *** herhalde henüz yatağında yatıyor, her zamanki rüyasını görüyordu: Güzel bir bahçede gezinmekteydi. Bu bahçenin tarhlarında bem beyaz, üzerinde notlar yazılı kâğıtlar bitiyor, güneş ışığında pırıl pırıl yanıyorlardı. Bilgin oradan buradan bunların birkaçını topluyor, başka bir tarha dikiyordu. Öte de bülbüller en tatlı sesleriyle onun ihtiyar gönlüne neşe katıyorlardı.

Weend Kapısı'na vardığımda iki mektep çocuğuna rasladım. Biri ötekine: «Şu Theodor'la bir daha hiç konuşmıyacağım, diyordu; sersemin biri. Daha mensa'nın genitifi nedir bilmiyor.» Bu sözler ne kadar ehemmiyetsiz görünürse görünsün, burada onları kaydetmek lüzumunu duydum. Hattâ onları vecize olarak şehrin kapısı üstüne bir kitabe halinde yazdırmak isterdim. Öyle ya, küçükler büyüklerin ötüşüne bakarak cıvıldaşmayı öğrenirler, üzüm üzüme baka baka kararır derler. Çocukların bu sözleri de bilginler şehri **Georgia Augusta'**nın dar ve kuru allâmelik gururunu çok güzel anlatır.

Şoseye çıktığımda serin bir sabah havası esiyor, kuşlar neşeli neşeli ötüyorlardı. Ben de yavaş yavaş canlılığımı ve neşemi buldum. Böyle taze bir havaya ihtiyacım vardı. Son zamanlarda Pandekt'lerin[9] ahırından bir türlü çıkamamıştım; Romalı Kasuist'ler[10], ruhunun üş-

tüne sanki kül rengi bir örümcek ağı çekmişlerdi. Gönlüm, kendini beğenmiş hukuk sistemlerinin demirden maddeleri arasında ezilmiş gibiydi. Kulaklarımda boyuna Tribonian[11], Justinian, Hermogenian[12], Salakyan[13] kelimeleri uğulduyordu. Bir ağacın altında oturmuş, birbirine tatlı tatlı bakışan bir çift sevdalıya rasgeldim mi, bunlar benim gözüme bir hukuk kitabının kabına basılan, kenetlenmiş iki el[14] resmi gibi görünürdü. Şose yavaş yavaş kalabalıklaşmaya başladı. Sütçü kızlar, boz elbiseli talebeleri eşeklerine bindirmiş sürücüler geçiyorlardı. Weend'i geçince Çoban'la Doris'e rasladım. Bunları Gessner'in şiirlerinde anlattığı âşıklar sanmayın; bunlar Üniversite'nin resmî kavaslarıdır; Bovden'de talebeler düello etmesin, ve daha belki yirmi otuz yıl Göttingen'in kapıları önünde karantina bekliyecek olan yeni fikirleri, serbest kürsü sahibi, çok kitap karıştırmış bir genç doçent kaçaklama içeri sokmasın diye etrafı gözetlerler. Bay Çoban, beni Üniversiteli bir meslektaşa yakışacak şekilde selâmladı. Çünkü o aynı zamanda muharrirdir[15]. Altı ayda bir çıkan yazılarında benim adımı da sık sık zikretmiştir. Bundan başka onun bana ikide bir celpname getirdiği de olurdu. Şayet beni evde bulamazsa odamın kapısına tebeşirle celpnamenin içindekilerini yazmak lûtfunda bulunurdu. Arada bir yoldan, bir kısmı tatil için, bir kısmı da temelli giden Üniversite

talebeleriyle dolu tek atlı bir araba geçiyordu. Böyle bir Üniversite şehrinde gelenlerin gidenlerin ardı arkası kesilmez. Her üç yılda bir yeni bir üniversiteli nesli bulursunuz. Bu sonu gelmez bir insan nehridir. Her semestir başında gelen yeni dalga önündekini kovalar. Yalnız ihtiyar profesörler bu büyük akış içinde kılları bile kımıldamaksızın dim dik dururlar: Tıpkı Mısırın ehramları gibi... Sade şu farkla ki, bizim Üniversitenin bu ehramları içinde hiçbir hikmet gizli değildir.

Rauschenwasser'de mersin ağaçlarının arasından, içleri ümitle dolu iki delikanlı, atlarını benim tarafıma doğru sürüyorlardı. Oralarda malûm sanatını, icra etmekte olan bir kadın atlıları şoseye kadar uğurladı. El alışkanlığı ile atların zayıf sağrılarını okşadı. Yolculardan biri, bunun çapkınca bir karşılığını vermek istiyormuş gibi, kamçısiyle kadının kıçına vurması üzerine kadın bir kahkaha attı ve Bovden yolunu tuttu. Delikanlılar Nörten'e doğru atlarını sürdüler; Tyrol usulü neşeli neşeli ötüyorlar, sevimli sesleriyle Rossini'nin «Bira iç, sevgili Lisa» şarkısını çağırıyorlardı. Sesleri bir zaman ta uzaklarda duyuldu; çok geçmeden sevimli şarkıcılar tamamen gözden kayboldular. Herhalde tam Almanlara yakışır derecede ağır kanlı olması gereken atlarını insafsızca kamçılayıp mahmuzlamışlardı. Hiçbir yerde, hayvanlara Göttingen'de olduğu kadar eza cefa edilmez.

Çok defa, bütün zahmetine karşılık bir tutamcık ot yiyebilen, tere batmış, topal, zavallı bir beygire Rauschenwasser'li «şövalye»lerimizin nasıl eziyet ettiklerini, yahut bu beygirceğezin bir araba dolusu talebeyi çektiğini gördüğüm zaman, kendi kendime derim ki: «Zavallı hayvan! Herhalde senin ataların cennette yasak yulaf yemiş olmalılar!»

Nörten'deki lokantada şu bizim delikanlılara tekrar rasladım. Biri ringa salatası atıştırıyor, öteki de «Kuyruk sallıyan» lâkabını taşıyan sarı tenli, genç hizmetçi kız Fusia Canina ile çene çalıyordu. Evvelâ oğlan kıza iltifatlarda bulundu, ama çok geçmeden, itişip kakışmağa başladılar. Sırt çantamı hafifletmek için, içinden tarih bakımından çok dikkate değen mavi pantolonumu çıkardım, Kolibri adiyle çağırılan küçük garsona hediye ettim. Bu arada ihtiyar otelci kadın Bussenia bana yağlı ekmek getirdi. Son zamanlarda lokantasına çok seyrek geldiğimden şikâyet etti. Beni pek severdi.

Nörten'in gerilerinde güneş yükselmiş, parlıyordu. Bugün bana güneşin iltifatı pek boldu. Kafamı öyle güzel ısıttı ki, içindeki ham düşünceler adamakıllı olgunlaştı. Nordheim'deki lokantanın tatlı güneşini yabana atmamalı. Oraya vardığımda yemeği hazır buldum. Bütün yemekler pek nefis pişirilmişti. Bunları, Göttingen'de habire önüme getirilen akademik yemeklerden, tatsız, tuzsuz, kart lahanalı kayış gibi

kuru morinadan çok lezzetli buldum. Açlığım biraz yatıştıktan sonra, etrafıma baktım; yanında iki bayan bulunan bir bay gözüme ilişti. Hallerinden yola çıkmak üzere oldukları anlaşılıyordu. Bay tepeden tırnağa yeşiller giymişti. Gözlükleri bile yeşildi, bakır kırmızısı burnuna bakır çalığı bir parıltı veriyordu. Bu adam ömrünün son günlerini yaşıyan Buhtunnasır'a pek benziyordu. Menkibeye göre, Buhtunnasır, ormanlarda yaşıyan bir hayvan gibi yeşillikten başka bir şey yemezmiş. Yeşilli, benden kendisine Göttingen'de iyi bir otel sağlık vermemi rica etti. Ben de ona, ilk raslıyacağı Üniversiteliden Hôtel de Brühbach'ın yerini sormasını söyledim. Kadınlardan birisi, onun bayan eşi idi: Yanaklarında aşk tanrılarının tükürük hokkası olmak gereken çukurlar bulunan yüzü bir mil kare genişliğinde, enine boyuna bir bayan... Gerdanı, aşağı doğru sarkmış kocaman bir et parçası halinde, sanki yüzünün çirkin bir devamıydı. Heybetli göğsü üzerine sert kolalı dantelalar ve yakasının fistoları inmişti. Bu haliyle o, burçları ve kuleleriyle bir kaleye benziyordu. Bu da herhalde, altın yüklü bir eşeğe, Makedonyalı Philippos'un bahsettiği kalelerden daha fazla dayanamazdı. Adamın kardeşi olan öteki bayan, yukarda zikri geçen bayanın tam aksine idi. Birincisi, Firavun'un semiz inekleri, ikincisi de arık inekleri soyundan geliyordu. Suratı, iki kulak arasında bir bu-

rundan ibaretti. Göğsü Lüneburg kırları gibi dümdüz, kupkuruydu. Kavruk vücudu Teoloji Fakültesinin fakir talebesine verilen parasız yemeklere benziyordu. Her iki bayan benden «Hôtel de Brühbach» ın müşterileri, acaba temiz, kibar insanlar mıdır diye sordular. Vicdan rahatlığiyle evet cevabını verdim. Sevimli «Üçler» çıkıp giderlerken onları pencereden tekrar tekrar selâmladım. Güneşli lokantanın sahibi alaylı alaylı gülümsedi. Talebelerin dilinde «Hôtel de Brühbach» ın Üniversite hapisanesi demek olduğunu galiba o da biliyordu.

Nordheim'ın gerilerinde arazi dağlık olmağa başlar. Yer yer güzel tepeler belirir. Yolda Braunschweig panayırını giden birçok satıcılalar, sırtlarında beyaz bezle örtülmüş, kocaman, âdeta ev büyüklüğünde kafesler taşıyan bir sürü kadınlara rasladım. Kafeslerde her çeşitten güzel sesli kuşlar vardı. Bunlar durmadan cıvıldaşıyorlar, kadınlar da, öte yanda, hoplaya zıplaya yürüyorlar, boyuna ötüyorlardı. Böyle bir çeşit kuşların başka çeşit kuşları pazara götürmeleri çok tuhafıma gitti.

Gecenin zifiri karanlığında Osterode'ye vardım. İştahım yoktu, hemen yattım; köpek gibi yorulmuştum, tanrılara yakışır derin bir uykuya daldım. Rüyamda Göttingen'e döndüm; kendimi kütüphanede buldum. Hukuk kitaplarına ayrılmış salonun bir köşesine oturmuş, eski doktora tezlerini karıştırıyordum. Kitaplardan birine

dalmıştım... Okumayı bitirince hayretle gördüm ki gece olmuş, salonun billur avizeleri yanmış. Yakındaki kilisenin saatı on ikiyi vurdu. Salonun kapısı ağır ağır açıldı, içeriye mağrur edalı, dev cüsseli bir kadın girdi. Hukuk Fakültesinin hocalariyle bir sürü hukukçular etrafını almışlar, ona büyük bir saygı gösteriyorlardı. Dev kadın oldukça yaşlı olmasına rağmen, yüzünde ağır başlı bir güzelliğin ifadesi vardı. Bakışları Titanların haşmetli kızı kudretli Themis'in bakışlarını andırıyordu. Bir elinde, kayıtsızca, terazi ile kılıç, ötekinde de dürülmüş bir parşömen tutuyordu. İki genç hukuk doktoru, solmuş boz renkli elbisesinin eteğini taşıyordu. Sağında, Hannover ülkesinin 'Lykurg'u diye meşhur, sıska mabeyinci Rusticus[16] bir tazı gibi sıçraya sıçraya yürüyor, yüksek sesle yeni kanun projesinden bir şeyler okuyordu. Solunda neşeli, kibar tavırlarla kadının hizmetine bakan, kavalyesi, hususi hukuk müşaviri Cujacius[17] sekiyor, boyuna hukuk nükteleri savuruyor, bunlara kendisi o kadar içten gülüyordu ki, Adalet'in ağır başlı Kadın-Tanrısı bile gülümsedi, birkaç defa ona doğru iğilerek elindeki dürülü parşömenle omuzuna ahbapça vurdu, kulağına şunları fısıldadı: «Seni yaramaz, küçük maskara! Ağaçları yukardan aşağı ikiye biçersin ha!»[18] Öteki baylar da birer birer sokuldular: Herbirinin ortaya atacağı, sonra da lâtife edeceği bir şeyleri, dumanı üstünde, taze keşfe-

dilmiş bir sistemciği, yahut bir nazariyeciği, hasılı ufacık kafasının yumurtlıyabildiği bunlara benzer bir cevahiri vardı. Salonun açık kalmış kapısından birçok yabancı baylar daha girdi. Bunlar da kendilerini çok şerefli mesleğin diğer büyük şöhretleri sıfatiyle takdim ettiler; çoğu yontulmamış, kaba saba, fakat aynı zamanda fırsat düşkünü açıkgöz adamlardı. İşlerinin ehli olanlarda görülen güvenli bir tavırla hemen tariflere, tefriklere, «Pandekt»ler kitabının herbir maddesinin herbir fıkracığı üzerinde münakaşalara giriştiler. Ardı arkası kesilmeden yeni yeni çehreler beliriyordu: Üzerlerinde modası geçmiş elbiseler, kafalarında uzun, beyaz perukalar vardı; çoktan beri unutulmuş yüzlerine kimsenin başını kaldırıp bakmadığım ve aldırış etmediğini gören, geçmiş asrın bu meşhur şahsiyetleri hayrete düşüyorlardı; ortalıkta uğuldıyan bağırmalara, çağırmalara, türlü türlü gevezeliklere bunlar da kendi usullerince katıldılar; gürültü git gide arttı, büyüdü, bir deniz uğultusu halini aldı, sesler birbirinden ayırdedilmez oldu; nihayet gürültü o kadar tahammülsüz bir hal aldı ki, büyük Kadın-Tanrı'nın sabrı tükendi. Birdenbire, insan aklının alamıyacağı kadar müthiş bir acının çığlığiyle bağırdı: «Susun, susun! Sevgili Prometheus'umun sesini işitiyorum; sinsi kuvvetler mâsum kahramanı işkence ve zillet altında ezmek için kayalara zincirlerle bağladı-

lar. Ve sizin bütün bu gevezelikleriniz, kavgalarınız, gürültüleriniz, onun ne yaralarına su serpecek, ne de zincirlerini kıracaktır.» Kadın-Tanrı böyle bağırdı, gözlerinden yanaklarına seller gibi yaş aktı. Bütün cemaat, ölüm korkusuna düşmüş gibi ulumağa başladı. Salonun tavanı çatırdadı, kitaplar raflarından yerlere yuvarlandı. İhtiyar Münchhausen[19], çerçivesinden fırladı, boş yere ortalığı yatıştırmağa uğraştı. Gürültü, çığlık, feryat gittikçe daha korkunç bir hal alıyordu. Bu tımarhane gürültüsünden kaçmak için kendimi Tarih Salonuna zor attım. Orada Belvedere Apollon'u ile Medicis'lilerin Venus'u yanyana duruyordu; Güzellik Tanrısısının ayaklarına kapandım, onu görür görmez, kaçıp kurtulduğum korkunç kargaşalığı unuttum. Gözlerim sevinçle, onun kutlu vücudunun ahengini, ölmez güzelliğini içti. Yunan dünyasının sükûnu bütün ruhuma yayıldı; Phöbus Apollon rebabının en tatlı seslerini başımın üzerinden döktü.

Uyandığım zaman kulaklarımda hâlâ güzel sesler çınlıyordu: Sürüler çıngıraklarını öttüre öttüre otlağa gidiyorlardı. Güneşin altın renkli tatlı ışığı pencereden süzülüyor, odanın duvarlarındaki resimleri aydınlatıyordu. Bunlar «Kurtuluş Savaşı»[20]nın ve bu savaşta bizim yaptığımız kahramanlıkların resimleriydi. Bundan başka Fransız İhtilâlinin sahnelerini anlatan tablolar, XVI. Louis'nin giyotine çıkmasını, ve

buna benzer kelle uçurmalarını gösteriyordu. İnsanın, bunları gördükçe, yatağında rahat rahat yattığından, nefis kahvesini içebildiğinden, kafasını omuzları üzerinde sapasağlam taşıyabildiğinden dolayı ulu Tanrıya şükredesi gelirdi.

Kahvemi içtim, giyindim, pencerenin camları üstündeki yazıları okudum, sonra otelle hesabımı kesip Osterode'den ayrıldım.

Bu şehrin bilmem ne kadar hanesi, bilmem ne kadar nüfusu, ve bunlar arasında bir miktar insan vardır. Bütün bunlar hakkında Gottschalk'ın «Harz'a seyahat edenlere rehber» adlı kitabından tam bilgi edinmek mümkündür. Şoseye çıkmadan evvel Osterode'nin kale harabelerine tırmandım. Şimdi bu kaleden kalın duvarlı ve kanserle yenmiş gibi delik deşik olmuş bir kulenin yarısı kalmıştır. Klausthal'e giden yol beni tekrar yükseğe çıkardı. İlk tepelerin birinden vâdiye dönüp baktım, orada Osterode yeşil çam ormanları arasında, kırmızı damlariyle yeşil yapraklarm ortasında tıpkı bir kızıl çiçeğe benziyordu. Güneş onu incecik ışık yağmuriyle suluyordu. Buradan yarı yıkılmış kulenin en heybetli tarafını görmek mümkündü.

Bir zaman yürüdükten sonra, usulden olan seyahata çıkmış zenaatkâr bir delikanlıya rastladım. Braunschweig'dan geliyordu; bana orada dolaşan bir haberi anlattı. Rivayete göre Arz-ı

Mukaddes'e giden genç Düka'yı yolda Türkler esir etmişler, büyük bir fidye verilmezse kurtulamıyacakmış. Bu menkıbenin doğmasına, Düka'nın uzun seyahatı sebeb olmuş olsa gerek. Halk zekâsı bugün bile böyle her hâdiseyi menkıbeleştirme geleneği içinde yaşıyor. Bunu «Düka Ernst»[21] adlı efsane de ne güzel anlatmıştır. Bu yeni rivayetin râvisi, bu sefer bir terzi kalfasıydı: Ufak tefek, sevimli bir delikanlı; vücudu o kadar ince, o kadar narindi ki tıpkı, Ossian'ın buğulu hayaletleri gibi, bir tarafından baksan öbür tarafından yıldızları görürdün; bu genç adama âdeta neşe ile mahzunluğun barok üslubunda karıştırılmasından meydana gelmiş bir varlık denebilirdi. Onun bu tabiatı, şu nefîs şarkıyı: «Mayıs böceği çite konmuş fan! fan! diye ötüyor.» söylerken aldığı, tuhaf olduğu kadar dokunaklı haliyle daha çok meydana çıktı. Biz Almanların hoş tarafımız şudur ki, her birimiz bizi anlıyacak, bizden daha deli birini bulacak kadar akıllıyız. Bu şarkıyı dinlerken, onu katılasıya gülecek ve ölesiye ağlıyacak kadar duygulanarak ancak bir Alman benimsiyebilir. Goethe'nin sözleri, halkın hayatına nasıl derinden derine sinmiştir, şu anda daha iyi anladım. Sıska yoldaşım arada bir şu şarkıyı mırıldanıyordu: «İnsan kederli de olsa, düşünceleri hürdür.» Şiir metinlerinin böyle bozulmalarına halk içinde her zaman raslanılır. Sonra delikanlı Charlotte'nin, Werther'in meza-

rı başında söylediği ağıdı çağırdı. Şiirin şu mısralarına gelince terzinin duygululuğu son mertebesini buldu:

«Gül fidanlarının yanında tek başıma
ağlıyorum,
Geç saatlarda doğan ay bizi orada kaç
defa gözetlemişti.
Gümüş sulu pınarın başında ağlıyarak
dolanıyorum.
O pınarın mırıltıları bizi tatlı bir neşeyle
sarhoş etmişti.»

Ama çok geçmeden arkadaşım bundan da bıktı. Anlatmağa başladı: «Kassel'deki terzi esnafı arasında böyle şarkılar düzen bir Prusyalı vardır; bir tiyel bile yapamaz; cebinde bir kuruş buldu mu iki kuruşluk içecek kadar iştahlanır. Kafayı tütsüleyince gökyüzünü mavi bir gömlek sanır, gözlerinden oluk gibi yaşlar boşanır ve çift şiirli şarkı söyler.» Bu «çift şiirli» tabiriyle ne söylemek istediğini sordum; ama bizim küçük terzi oralı değildi; değnek gibi ince bacakları üzerinde sıçrıyor, sadece: «Çift şiir, çift şiirdir işte!» diyip duruyordu. Sonunda bununla, çift kafiyeli, yani «stance» şeklinde şiirleri kasdettiğini anladım. Bu arada bizim eli iğneli şövalye fazla hareket etmiş olmaktan, hem de rüzgârın karşıdan esmesinden iyice yorgun düştü. Bir müddet daha, yürümek için büyük gayretler sarfetti: «Bak, şimdi kuş

gibi uçacağım.» diye palavralar attı. Ama çok geçmeden ayağı kabardığından, dünyanın çok geniş olduğundan, yolların bitip tükenmediğinden şikâyet etmeğe başladı. Sonunda bir ağacın altına yığılıverdi. Küçücük başını, canı yanmış bir kuzunun kuyruğu gibi salladı; hazin bir gülümseme ile: «Ah, ben zavallı hayvancık! Aman ne yoruldum... Bittim!» dedi.

Buralarda dağlar git gide dikleşiyor, çam ormanları, ayaklarımın altında tıpkı yeşil bir deniz gibi uzanıp dalgalanıyor, başımın üstünde, mavi gökte beyaz bulutlar süzülüp gidiyordu. Manzaranın sade bir bütünlük içinde kaynaşması, buraların vahşi haline bir yumuşaklık, tatlılık veriyordu. Tabiat, usta bir şair gibi, bir renkten öteki renge sert ve tezatlı geçişleri sevmez. Bulutlar zaman zaman, ne kadar garip şekillere bürünmüş görünürlerse görünsünler, onların göğün maviliği, yerin yeşilliği ile ahenk yapan beyaz, yahut açığa çalan tatlı renkleri vardır; öyle ki, bir tabiat parçasının bütün renkleri, tatlı bir müziğin sesleri gibi birbiri içinde erir, tabiata her bakış, insana sinirlerini yatıştıran bir ilâç, ruhunu dinlendiren bir iksir gibi gelir. Rahmetli Hoffmann'ın[22] bulutları alacalı bulacalı tasvir edilmiş olmalıdır. Tabiat yine tıpkı büyük bir şair gibi, çok ehemmiyetsiz vasıtalarla büyük tesirler yapmasını bilir: Onun varı yoğu sadece bir güneş, ağaçlar, çiçekler, sular ve aşktır. Şüphesiz, sey-

redenin gönlünde aşk olmadı mı, bütün tabiat pek zavallı bir manzara gösterir; o zaman güneş, sadece bilmem ne kadar fersah kutrunda bir yıldızdır. Ağaçlar yakıp ısınmağa yarar, çiçekler bilmem hangi unsurlarına göre tasnif edilirler, su da akıcı, ıslatıcı bir nesnedir.

Hasta amcası için ormanda çırpı toplıyan küçük bir çocuk, bana Lerrbach'm yolunu gösterdi. Bu köy, kül renginde damlarla örtülü kulübeleriyle, vadinin içinde boyu yarım saat süren bir şerit halinde uzayıp gidiyor. Oğlan: «Bu köyde, dedi, bir sürü kursakları şiş aptalla beyaz Araplar vardır.» Son tabirle abraşları anlatmak istiyordu. Küçük adam ağaçlarla iyi anlaşmıştı, kırkyıllık ahbapları gibi onların hatırlarını soruyor, ağaçlar da uğultulariyle küçük dostlarının selâmını alıyorlardı. Oğlan bir kanarya gibi ötüyor, dört taraftan kuşlar ona cıvıldaşarak cevap veriyorlardı. Bir ara bir de baktım ki, çocuk, sırtında cırpı demetiyle ormanın içlerine doğru yalnayak sıçrayıp gitmiş, gözden kaybolmuştu bile. Kendi kendime: «Çocuklar bizden daha genç, diye düşündüm. Onlar kendilerinin ağaç ve kuş oldukları zamanları hâlâ hatırhyabiliyorlar ve onları daha iyi anlıyabilecek haldedirler; ama bizler artık iyice yaşlanmışız, kafalarımız bir sürü gailelerle, hukuk bilgileri ve kötü şiirlerle dolu.» Klausthal'e girerken herşeyin başka türlü olduğu o kutlu çağı ben de bütün canlılığı ile hatırladım. İçine

girmeden görünmiyen bu küçük dağ şehrine, kilisenin çanı on ikiyi vurduğu zaman, çocuklar güle oynaya mektepten boşandıkları sırada vardım. Hemen hepsi kırmızı yanaklı, mavi gözlü, düz saçlı olan bu küçücük çocuklar sevinçle sıçrayıp bağrışıyorlar, içimde hem acı hem de tatlı hatıralar uyandırıyorlardı. Küçücük bir çocukken Düsseldorf'ta koyu bir katolik manastırının mektebine gittiğimi, orada kuşluğun o güzel saatlarını tahta bir sırada kımıldamadan geçirdiğimi, bir sürü lâtinceye, dayağa, azara, coğrafyaya tahammül ettiğimi hatırladım. Ben de «Franciscain» manastırının çanı on ikiyi vurduğu zaman, tıpkı bu çocuklar gibi sonsuz bir sevinç içinde çığlıklar koparır, yerimde duramazdım. Çocuklar sırt çantama bakarak yabancı olduğumu anladılar, beni güler yüzle selâmladılar. Oğlanlardan biri, biraz evvel din dersi okuduklarını söyledi; bana Hannover Krallığının resmî din kitabını gösterdi; Hıristiyanlığın ne olduğunu bundan öğrenip sorguya çekildiklerini anlattı. Kitap çok kötü basılmıştı. Bu kötü baskılarının, çocukların ruhu üzerinde dinin şartları, kaideleri hakkında, tıpkı mürekkebi çekip emen bir kurutma kağıdının tesirini bırakmış olmasından korkarım. Bundan başka üçlü bir Tanrı düşüncesini açıktan açığa nakzeden kerrat cetvelinin, din dersleri kitabının son yaprağına basılmış olması beni endişeye düşürdü; çünki bu, daha küçük yaştan

çocuklarda, onları günaha sokacak şüpheler uyandırabilirdi. Prusya Kırallığında bizler daha tedbirliyiz. Bu memleketin hesaptan çok iyi anlıyan halkını irşat gayreti ile çalışırken, kerrat cetvelini din kitabının sonuna bastırmaktan sakınırız.

Öğle yemeğini Klausthal'de «Taç Lokantası»nda yedim. Önüme, ilk bahar gibi yemyeşil maydanozlu bir çorba, menekşe renginde lahana, «Chimborazo» nun minyatürü denebilecek büyüklükte bir dana kebabı, Bücking adı verilen tütünlü ringa getirdiler; bu balık yemeği adını, onu icad eden Wilhelm Bücking'den alıyor; bu adam 1447 de ölmüş; V. Karl onun bu icadını o kadar takdir etmiş ki, 1556 yılında Middelburg'dan kalkıp bu büyük adamın mezarını ziyaret için Seeland'daki Bievlied'e gelmiş. Tarihi esasları bilince böyle bir yemeğin, tabii insan kendisi yemek şartiyle, ne kadar nefis bir lezzeti olacağını tahmin edersiniz. Yalnız yemekten sonra sütlü kahvemi içmek zevkinden mahrum bırakıldım; çünki yanı başıma çene çalmak maksadiyle genç bir adam oturdu, öyle müthiş palavralar attı ki, masanın üstünde duran süt bile kesildi. Bu genç adam bir ticaret müessesesinin gezgin memuruydu. Yirmi beş tane her renkten yeleği, bir o kadar da altın mühürü, yüzüğü, kıravat iğnesi vardı. Kırmızı ceket giymiş bir maymuna benziyor, hali tavrı ile adamı adam yapan elbisedir, demek istiyordu.

Ezbere bir sürü manzum muammalar okuyor, birçok fıkralar biliyor, bunları, yeri düşsün düşmesin habire yumurtluyordu. Bana, Göttingen'de ne var ne yok, diye sordu. Ben de, şehirden ayrılmadan evvel Üniversite meclisinin, çıkardığı bir emirle köpeklerin kuyruklarının kesilmesini yasak ettiğini, yasağı dinlemiyenlerin 3 thaler cezaya çarpılacaklarını söyledim; bu tedbirin sebebi: Eyyam-ı bahurda, kuduz köpekler kuyruklarını bacaklarının arasına sokarak gezerler, böylece kuduz olmıyanlardan ayırdedilirlermiş. Köpeklerin kuyrukları kesilince kuduzları ayırdetmek imkânsız olacakmış.- Yemekten sonra yola çıktım; niyetim, maden kuyularım, gümüş eritme yerlerini, Darphaneyi gezmekti. Eritme yerlerinde gümüşü hayatta da olduğu gibi doya doya seyredemedim, gözlerim kamaştı.[23] Darphanede işler daha iyi gitti, paranın nasıl yapıldığını iyice gördüm; ama, ben hiçbir zaman para işlerinde bundan daha ileri gidememişimdir, böyle fırsatlarda daima seyirci kalmışımdır. Sanıyorum ki, gökten gümüş sikkeler yağsa bütün İsrailoğulları bu gümüşten «Kudret helvası»nı güle oynıya kapışırlar da benim kısmetime bir tane bile düşmez, sadece kafama düşen sikkelerin açtığı deliklerle kalırım. Saygı ve heyecanın tuhaf bir şekilde karıştığı bir duyguyla yeni doğmuş parlak thalerleri seyrettim; baskı makinesinden henüz çıkmış olan bir tanesini elime aldım, ona de-

dim ki: «Genç thaler, seni kim bilir nasıl akıbetler bekliyor; nice iyilikler, nice kötülükler yapacaksın; nice günahları koruyacak, nice hayırlı işlere önayak olacaksın. Gâh tapılırcasına sevilecek, gâh lânetle anılacaksın! Nice sefahetlerin, zinaların, yalanların, cinayetlerin işlenmesine alet olacaksın. Asırlarca temiz ve kirli ellerde durmadan dinlenmeden dolaşacaksın. Nihayet omuzlarına bir sürü suçlar yüklenmiş, işlediğin günahlarla yorgun bir halde, İsrailoğullarının koynunda arkadaşlarına kavuşacaksın. İbrahim'in soyu seni eritecek, temizliyecek, ve yeni ve daha mükemmel bir varlık haline koyacak.»

Klausthal'deki başlıca iki maden ocağına, yani «Dorothea» ve «Karolina» kuyularına iniş pek hoşuma gitti; size bunu etraflıca anlatacağım.

Şehrin yarım saat berisinde, kara renkli iki büyük binaya varırsınız. Orada sizi madenciler karşılar. Bunlar, koyu lâcivert renginde, kalçalara kadar inen geniş ceket, aynı renkte pantalon, yeşil fötrden kenarsız, kesilmiş huni şeklinde şapkalar giyerler, deriden önlük bağlanırlar. Ziyaretçi de aynı elbiseyi giyer, yalnız önlük bağlanmaz. Bir madenci çavuşu maden fenerini yaktıktan sonra, sizi bacaya benziyen karanlık bir deliğe götürür. Evvelâ kendisi göğsüne kadar oraya iner; size merdivenin basamaklarında durmanın usullerini öğretir, kork-

mâdan kendisini takip etmenizi söyler. Bu iş az tehlikeli değildir; ama insan madenleri tanımayınca bunun farkında olmaz. Daha soyunup mahkûm kıyafetine benzer, koyu renkli mâdenci elbiselerini giyerken bir tuhaf olmuşsunuzdur. Şimdi emekliye emekliye inmek lâzımdır. Delik sim siyahtır; merdivenlerin ne kadar süreceğini Allah bilir. Ama çok geçmeden sonsuz karanlığa bir tek merdivenle inilmediği anlaşılır. Her merdiven on beş, yirmi basamak indikten sonra tahta bir sahanlığa varır. Orada biraz durulabilir, sonra yeni bir delik açılır, yeni bir merdiven inmeğe başlarsınız. — Ben evvelâ «Karolina» kuyusuna indim. Bu benim gördüğüm, tanıdığım Karolina[24]'ların en pisi, en somurtkanıdır. Basamaklar vıcık vıcık çamur... Önde çavuş, arkada ben, bir merdivenden ötekine geçe geçe iniyoruz. Çavuş boyuna tehlike olmadığını, yalnız basamaklara sıkı yapışmak, baş dönmesin diye ayakların ucuna bakmamak ve merdivenin yanından uzanan tahtaya basmamak lâzım geldiğini söylüyor. Bu tahta boyunca fıçıları çeken ip gıcırdıyarak inip çıkıyor. On beş gün evvel, dikkatsiz bir adam buradan aşağı yuvarlanmış, parça parça olmuş. Aşağıdan, kuyunun dibinden bir uğultu, anlaşılmaz sesler geliyor, boyuna direklere, iplere çarpıyorsunuz; bu ipler yukarıya maden veya su dolu fıçıları çekiyor. Fıçılardan kuyunun içlerine sular sızıyor; zaman zaman, madencilerin

«baca deliklerini enine açılmış yollara raslıyorsunuz. Burada sanki madenin filizlendiğini görürsünüz. Madenci tek başına burada durup varyozla bacanın duvarlarından maden koparmağa çalışır. Ben kuyunun en derin yerine inmedim. Bazılarının söylediklerine göre oralardan Amerikalıların «Hurra Latayyette!»[25] diye bağırdıkları işitilirmiş. Söz aramızda, indiğim kadarı da bana oldukça derin geldi. — Etrâfı, sonu gelmiyen uğultular, mırıltılar dolduruyor; makineler esrarlı kımıldanışlarla işliyor, yerin altından sızan sular her yandan damlayıp akıyor, topraktan tüten ıslaklık havayı buğulandırıyor... Bu ıssız gecenin karanlığında madenci fenerimizin ışığı gittikçe daha sönükleşiyor, titriyordu. Bu hava içinde âdeta serseme dönmüştüm. Zor nefes alıyor, ve kaypak basamaklarda güçlükle tutunabiliyordum. Bu anda korku denilen şeyi duymadım; ama nasıl oldu bilmem, burada, yerin dibinde, geçen sene hemen hemen aynı tarihlerden Kuzey Denizi'nde bir fırtınaya tutulduğumu hatırladım. Şu anda, altımda beşik gibi iki yana sallanan bir gemi bulunduğunu bilmek, rüzgârların borazanlar gibi ötüşünü dinlemek, bu seslerin ortasında tayfaların canlı gürültülerini işitmek isteğini duydum; bütün bunların temiz, serin bir hava içinde geçtiğini hissetmek insana ne kadar büyük bir güven duygusunu verebileceğini burada daha iyi anlıyordum! Oh, temiz hava nerdesin? — Havasız-

lıktan bunalmış halde otuz kırık basamak çıktım. Kılavuzum beni dağın içinde oyulmuş dar, uzun bir galeriden «Dorothea» kuyusuna götürdü. Bu kuyu «Karolina» dan daha havadar ve serindi, merdivenleri de daha temizdi ama ötekilerden daha uzun ve dikti. Burası daha hoşuma gitti; hele yeryüzündeki gibi canlı insanlara raslamak neşemi bir kat daha artırdı. Kuyunun dibinde ışıkların oynaştığı görülüyordu; ellerinde lâmbalariyle madenciler, yaklaştıkları hissedilmeden bizim olduğumuz yere doğru çıkıyorlar; yanımıza gelince bizi: «Uğur ola!» diye selâmlıyorlar, biz de onlara aynı kelimelerle cevap veriyoruz. Yanımızdan geçip yukarı tırmanıyorlar. Genç, ihtiyar, bütün bu adamların aydınlık ve düşünceli bakışlarına, ağır başlı bir dindarlık ifadesi taşıyan ve madenci fenerlerinin ölgün ışıklariyle aydınlanan solgun yüzlerine gözüm ilişince sanki yaşıyan varlıklarla değil de tatlı, sessiz, hem de garip ve muammalı bir hatırayla karşılaşıyormuşum gibi geliyor bana... Bütün gün karanlık ve ıssız çukurlarında çalıştıktan sonra onlar şimdi günün, ve karılariyle çocuklarının gözlerinin tatlı ışığına doğru koşuyorlardı.

Kılavuzum bir fino gibi sadık, iyi tabiatlı, doğru bir Almandı. Cambridge Dükası[26] ocağı ziyaret ettiği gün, bütün maiyetiyle yemek yediği yeri bana içten gelme bir sevinç duygusiyle gösterdi. Ziyafet sofrasının kurulduğu uzun,

tahta masa, Dükanın üzerine oturduğu maden filizinden yapılmış iskemle hâlâ olduğu gibi orada duruyordu. İyi kalbli madenci, «bu ebedî bir hâtıra olarak kalmalıdır.» dedi; bana o vesileyle yapılan şenlikleri, nasıl bütün galerinin ışıklar, çiçekler, bayraklarla donaltıldığını, bir madenci delikanlının kitara çalıp şarkılar söylediğini, sevimli, neşeli, şişko Düka'nın herkesin şerefine kadeh kaldırdığını heyecanla anlattı. En başta kendisi olmak üzere bütün madencilerin seygili şişko Düka'nın ve bütün Hannover Hanedanının yoluna seve seve canlarını vereceklerini ilâve etti. — Tebaa sadıklığının bu duygusu kendi tabiî basit sesleriyle her ifade olunuşunda içime dokunur. Bu ne güzel bir duygudur; bu tam mânasiyle Alman olan bir duygudur. Başka milletler belki daha becerikli, daha zeki, daha neşelidirler, ama hiçbiri Alman milleti kadar sadık değildir. Sadıklığın dünya kadar eski olduğunu bilmeseydim onu bir Alman kalbinin icadettiğine inanırdım. Alman sadıklığı! Bu, modern söz cambazhğı değildir. Alman prensleri! Sizler, saraylarınızda, zalim Burgondiyalı sevgili çocuklarını öldürdüğü halde yine de ona sadık kalan Eckart'ın macerasını anlatan şarkıyı tekrar tekrar çaldırmalısınız[27]. Tebaanız dünyanın en sadık halkıdır. Aklı başında sadık koca köpeğin birdenbire kudurduğunu, mukaddes baldırlarınıza saldırdığını sanıyorsanız yanılıyorsunuz.

Küçücük madenci feneri de tıpkı Alman sadıklığı gibi biraz sönük ışıklı, ama sakin ve güvenilir bir kılavuz gibi galerilerin ve çukurların lâbirentinde bize yol gösteriyordu. Yeraltının ağır gecesinden dışarıya çıktık; güneşin ışığı parlıyordu. — Uğur ola!

Maden işçilerinin çoğu Klausthal'de ve ona bitişik küçük Zellerfeld şehrinde otururlar. Bu çalışkan insanların birçoğuna gittim, evceğizlerinin içini gördüm, en çok sevdikleri saz olan kitaralarını çalarak çok güzel çağırdıkları şarkılarından bazılarını dinledim; bana bu dağlar hakkında eski efsaneler anlattılar; karanlık ocaklara inmeden evvel söylemek âdetleri olan duaları okudular, ben de onlara katılarak birçok güzel dualar söyledim. İhtiyar bir madenci ustası bana yanlarında kalmamı, madenci olmamı bile teklif etti. Ama teklifini kabul etmeyip sonra da onunla vedalaşmağa kalkınca, Goslar yakınlarında oturan erkek kardeşi için bana bir iş sipariş etti, onun kızını, tarafından bol bol öpmemi söyledi.

Madencilerin hayatı uzaktan adama durgun, mânasız gibi gelir, ama bu, canlı ve gerçek bir hayattır. Sobanın arkasında, yüzü yüksek elbise dolabına dönmüş olarak oturan, ihtiyarlıktan eli ayağı titriyen koca nine, belki ayni yerde çeyrek asırlık bir ömür geçirmiştir; duyguları ve düşünceleri şüphesiz bu sobanın bütün köşeli çizgilerine, dolabın bütün oymalarına uy-

muş, benzemiştir. Böyle olunca dolap da, soba da canlanır, çünkü bir insan onlara ruhunun bir parçasını vermiştir.

Alman kocakarı masallarının doğuşu, burada olduğu gibi, dış âlemle insan ruhunun aynı derin hayatı yaşamış olmasiyle izah edilebilir: Bu masalların özelliği de, sade hayvanları ve nebatları değil, bir sürü cansız eşyayı da konuşturmak, onlara can vermektir. Herhalde dağ başlarında, ormanlarda, küçücük kulübelerin sessiz ve durgun esrarı içinde hayal kurmasını seven sakin insanların gözlerine bütün eşya iç hayatının sırlarını açmış olmalıdır. O insanlar eşyada birtakım zaruretler ve neticeler yüklü bir karakteri, akıl dışı heveslerle gerçek insanlık duyguların tatlı uzlaşmasını keşfetmiş olmalıdırlar. Bunun içindir ki biz masallarda birçok tabiat dışı hâdiselerin olagan şeylermiş gibi anlatıldığını görürüz: Meselâ toplu iğne ve dikiş iğnesi terzi dükkânından çıkıp yola koyulurlar, karanlıkta yollarını kaybederler; saman çöpiyle kömür dereden geçmek isterler, batarlar; süpürge ile faraş merdiven başında dururlar, kavgaya tutuşup dövüşürler; aynaya sorarsın, sana dünyanın en güzel kadınının yüzünü gösterir; hattâ kan damlaları, bile konuşur: Bunlar en içten merhametin ifadesi olan karanlık, acı sözlerdir. Hayatımızın, çocukluk çağlarında, böyle sonsuz bir ehemmiyeti olmasının sebebi bu değil midir? Bu çağlarda bizim için

her şeyin ehemmiyeti vardır, her şeyi duyar, her şeyi görürüz; bütün ihsaslarımız aynı ölçüdedir. Halbuki daha sonraları düşünüp taşınarak iş görürüz, bir tek şeye kendimizi veririz, sezişin altınını kitaplardan çıkmış tariflerin banknotuna bozdurmak için uğraşırız; ve hayatımız, derinliğinden haybettiğini, genişliğinden kazanır. Şimdi artık olgun, seçkin insanlarız Evimizi değiştiririz, hizmetçimiz her gün odalarımızı siler süpürür, ya yeni oldukları, veya bugün Hans'ın, yarın Isaak'ın malı oldukları için bizi ilgilendirmiyen eşyaların yerlerini keyfine göre değiştirir; elbiselerimiz bile bize yabancıdır: Sırtımızdaki ceketin kaç düğmesi var? belki de bilmeyiz; bu elbiseleri de mümkün olduğu kadar değiştiririz, onlardan hiçbirinin hayatımızın iç ve dış tarihiyle bir bağı kalmamıştır. Bir zamanlar, bizi birçok insanlara gülünç yapan, ama yine de enli sarı çizgileri üzerinde sevgilinin sevimli eli sevgi ile dolaştığı için dünyalar değmesi gereken şu kahverengi yelek ne biçimdi? belki hatırlıyamayız bile...

Yüksek dolabın karşısında oturan ihtiyar kadının sırtında modası geçmiş kumaştan, çiçekli bir entari vardı; rahmetli anasının gelinlik elbisesi olmalıydı. Torununun çocuğu, ışıl ışıl gözlü, daha şimdiden madenci biçimi bir elbise giymiş, sarışın, küçük bir oğlan, koca ninesinin dizleri dibine oturmuş, entarinin çiçeklerini sayıyordu. Koca nine bu entari üzerine çocuğa

kim bilir ne kadar fıkralar, güzel ağırbaşlı hikâyecikler anlatmıştır. Çocuk bunları herhalde kolay kolay unutmıyacak, büyüyüp de Karolina'nın karanlık galerilerinde tek başma çalıştığı zamanlar onlar hayalinde uçuşacak, günün birinde, koca ninesi öldükten belki çok sonra, gümüş saçlı, gözlerinin feri kaçmış bir koca dede olup da sobanın arkasına, yüksek dolabın karşısına oturduğu ve torunlarını etrafına aldığı bir günde bu hikâyeleri o da anlatacak.

Geceyi «Taç Oteli»nde geçirdim. O arada Göttingen'den saray Müşaviri B...[28] de oraya gelmişti. Bu ihtiyar zatı ziyaret edip hürmetlerimi sunmayı kendim için zevk bildim. İsmimi otel defterine yazdığım sırada temmuz ayına ait sahifeleri gözden geçirdim, orada ölmez «Schlemihl»in biyografı Adalbert von Chamisso'nun değerli adına rasladım. Otelci bana, bu zatın müthiş, berbat bir havada otele geldiğini, ve yine öyle bir havada seyahat için yola çıktığını söyledi.

Ertesi gün sırt çantamı biraz hafifletmek zorunda kaldım, içinden bir çift çizmeyi çıkarıp attım, tabanları kaldırdım, ve Goslar'a doğru yollandım. Bu yolu nasıl aldığımı bilmiyorum; yalnız epey dolaştığımı, dereler tepeler aştığımı hatırlıyorum. Aşağılarda, şirin, yeşil vâdileri seyrettim. Gümüş sular tatlı seslerle akıyor, ormanın kuşları cıvıldaşıyor, sürülerden çıngırak sesleri geliyordu. Koyulu açıklı yeşil

ağaçlara güzel altın ışıklarını saçıyordu. Yukarda göğün mavi ipekten örtüsü o kadar şeffaftı ki, insan, bakışlarının çok derinlere, ta Arş-ı âlâya eriştiğini sanıyor, orada Tanrının ayakları dibinde meleklerin oturup onun yüzünün çizgilerinde bir müziğin notalarını meşk ettiklerini görür gibi oluyordu. Ben hâlâ bir gece evvel gördüğüm ve kafamdan söküp atamadığım rüyayı yaşıyordum. Eski bir masal vardır: Şövalyenin biri derin bir kuyunun içine iner; orada, tılsımlanıp uzun bir uykuya dalmış olan güzel prensesi bulur. Şu anda şövalye bendim. Masaldaki kuyu da, Klausthal'in karanlık çukuruydu. Nasıl oldu bilmem, birdenbire ışıklar yandı, kuyunun yan duvarlarındaki yarıklardan fırıl fırıl cüceler fırladı. bana öfkeli öfkeli baktılar. Ufacık kılıçlarını çekip üstüme saldırdılar, ellerindeki boruları acı acı öttürdüler. O zaman etraftan bir sürü cüce daha koşuştu, kocaman kafalarını korkunç şekilde salladılar. Sopamı kafalarına indirdim; kanlar aktı... Ve birden kendime geldim. Bana cüce gibi görünen şeylerin, bir gün evvel şosenin kenarında sopamla vurarak başlarını kopardığım uzun tüylü, kırmızı çiçekli deve dikenleri olduğunu anladım. — Bütün hayaletler, ürküp kaçmış gibi gözümden silindi. Sonra kendimi aydınlık, ihtişamlı bir salonda buldum. Orda gönlümün sevgilisi duruyordu; beyaz tüllere bürünmüştü; bir heykel gibi hare-

ketsizdi; ağzını öptüm... Aman Tanrım! İşte zaman, onun canverici soluğunu, sevgili dudaklarının tatlı titreyişini duydum. Yaradan'ın «ışıklar halk olsun!» dediğini işitir gibi oldum. Gökten yere gözlerimi kamaştıran ebedî ışıktan bir huzme düştü; o anda tekrar karanlık oluverdi, her şey karmakarışık bir şekilde vahşi, engin bir denize katıldı. Vahşi, engin bir denize!... Bu, için için kaynıyan suyun içinde ölülerin hayaletleri korkuyla uçuşuyorlardı, üstlerindeki beyaz kefenler rüzgârda dalgalanıyordu; onların arkasından elindeki kamçıyı şaklatarak, sırıtnda alacalı bulacalı elbisesiyle bir Arlekino koşuyordu; bu bendim. — Birdenbire karanlık dalgaların içinden deniz canavarları biçimsiz, çirkin başlarını çıkardılar, kocaman pençelerini bana kadar uzattılar, korkudan uyandım.

En güzel masallar bazan nasıl da bozuluyor: Aslında şövalye, uyuyan prensesi bulunca yüzündeki kıymetli duvaktan bir parça keser alır; delikanlı, cesaretiyle tılsımı bozar, prenses tılsımlı uykusundan uyanır, sarayına döner, altın iskemlesine oturur. O zaman şövalye ona yaklaşır, der ki: «Güzeller güzeli prenses, beni tanıyor musun?» Kız da: «Kahramanlar kahramanı şövalye, seni tanımıyorum.» cevabını verir. Bunun üzerine delikanlı duvaktan kestiği parçayı gösterir; bu parça kızın duvağına tıpa-

tıp uyar, o zaman kucaklaşırlar. Borular çalar, düğün kutlanır.

Benim kötü talihime, aşk rüyalarım binde bir bu masaldaki gibi güzel biter.

Goslar ismi insanın kulağına ne kadar hoş geliyor; bu şehirde Kayser devrine ait o kadar eski hâtıralar var ki, daha oraya varmadan, muazzam, haşmetli bir şehir göreceğimi kuruyordum. Ama, büyük şöhretleri yakından görünce, insan çok defa umduğunu bulamaz. Beklediğim şehir yerine karşıma, sokaklarının çoğu dar ve, bir lâbirent gibi çapraşık bir yer çıktı. Ortasından akan küçük dere Gose olsa gerek. Her taraf pis, harap! Kaldırım taşlariyle döşenmiş caddesi de, Berlin'li şairlerin «hexametre» ile yazdıkları mısralar gibi, kambur kumbur eciş bücüş. Şehri çeviren, eski çağlardan kalma surların, mazgalların, kulelerin artıkları ona biraz çeşni veriyor. Zwinger denilen bu kulelerden birinin etrafındaki surlar o kadar kalındı ki duvarların içine birkaç odalık daireler sıkıştırılmıştı. Şehir önünde, şöhreti cihana yayılmış atıcılık bayramının yapıldığı meydan, etrafı yüksek dağlarla çevrili büyük ve güzel bir çayırlıktır. Pazar yeri küçüktür. Ortadaki çeşmenin suyu madenden bir yalağa dökülür; yangın halinde bu yalağın kenarına vururlar. Maden, ta uzaklardan duyulacak kadar ses verir. Bu çeşmenin menşei hakkında kimse bir şey bilmiyor. Bazıları onu gece vakti oraya şeytanın

koyduğunu söylüyorlar. O zamanlar insanlar da aptalmış, Şeytan da; böyle birbirlerine hediyeler sunar dururlarmış.

Goslar'ın Belediyesi, beyaz boyalı, karakol kılıktı bir binadır. Onun yanında bulunan **Lonca binasının** karşıdan görünüşü daha güzeldi. Toprak seviyesiyle çatı arasındaki mesafenin ortalarına raslıyan yerde Alman kayserlerinin heykelleri dizilmişti. Bunların hepsi kara bir renk almıştı; yer yer altın yaldızları kalmıştı. Her heykelin bir elinde hükümdarlık asâsı, ötekinde de dünya yuvarlağı duruyordu. Uzaktan tıpkı sıska, kavruk üniversite kavaslarına benziyorlardı. Heykellerden biri elinde asâ yerine kılıç tutuyordu. Bunun hikmetini bir türlü anlıyamadım. Ama, bu ayrılığın bir mânası olsa gerek, çünkü Almanların her şeyi bir düşünce ile yapmak gibi tuhaf bir âdetleri vardır.

Gottschalk'ın «Elkitabı»nda Goslar'daki eski kiliseye, Kayserlerin meşhur tahtına dair pek çok şeyler okumuştum. Bunları görmek istediğim zaman bana Katedralin yıkıldığını, Kayser tahtının da Berlin'e götürdüğünü söylediler. Çok acayip bir zamanda yaşıyoruz: Binlerce yıllık kiliseler yıkılıyor ve kayserlerin tahtları, bit pazarına düşüyor.[29]

Rahmetli Katedralin bazı değerli eşyaları şimdi Stephan Kilisesine konulmuş. Cam üstüne yapılmış fevkalâde güzel resimler, içlerinde bir tanesi Lukas Cranach'a ait olduğu söylenen

birkaç kötü tablo, Çarmıhta İsa'yı gösteren ağaçtan oyulmuş bir heykel, nasıl bir madenden yapıldığı bilinemiyen, putperest çağlarından kalma bir kurban mihrabı. Bu mihrap uzun, bir sandık biçimindedir. Ellerini başlarının üzerine kenetlemiş, çömelmiş, yüzleri çirkin bir ifadeyle buruşmuş dört kadın heykeli bu sandığı taşıyorlar. Yukarda bahsettiğim ve bu mihrabın yanında duran ağaçtan haç bundan da, daha kasvetlidir. Başında sahici saçlar ve dikenden bir çelenk bulunan, yüzü kana bulanmış bir İsa başı, dünyaya Tanrı olarak gelmiş Mesih'in ölümünü değil, sadece bir fâninin ölümünü gerçekten yüksek bir ustalıkla ifade ediyor. Bu ağaçtan çehreye yalnız maddi bir ıstırap ifadesi oyulabilmiş, ıstırabın şiiri verilememiş. Böyle bir heykel bir mâbetten ziyade anatomi dershanesine yakışır.

Pazar yerine yakın bir olelde bir oda kiraladım. Mânasız, uzun suratlı otelci yanıma oturup can sıkıcı bir sürü sual sormasaydı, öğle yemeğini daha iştahla yiyecektim. Çok şükür ki o sırada yeni gelen bir yolcu, beni bu adamdan kurtardı. Şimdi, aynı tertiple sorulan sorulara tahammül etme sırası yeni yolcuya gelmişti: quis? quid? ubi? quibis auxiliis? cur? quomodo? quando?[30] Yabancı, yaşlı, yorgun, çökmüş bir adamdı. Sözlerine bakılırsa bütün dünyayı dolaşmış, Batavia' da uzun müddet kalmış, çok para kazanmış, sonra hepsini kaybet-

mişti; ve şimdi otuz yıllık bir ayrılıktan sonra memleketi olan Quedlinburg'a geliyordu. Sözlerini bitirirken, «çünkü aile mezarlığımız orada» diye bu dönüşün sebebini anlatmak istedi. Bunun üzerine otelci, vücut nereye gömülürse gömülsün, ruhumuz için bunun ehemmiyeti olmıyacağı şeklinde pek filozofça bir mülâhazada bulundu. Yabancı: «Bunu ispat için elinizde yazılı senediniz mi var?» diye cevap verdi; bunları söylerken kederli dudaklarının, fersiz küçük gözlerinin kenarında ince mânalı, şüpheci çizgiler belirdi, ürkek, uzlaşıcı bir tavırla sözlerine şunları ilâve etti: «Ama bu sözlerimle başka memleketlerin mezarlıkları hakkında kötü düşündüğümü sanmayın. — Türkler ölülerini bizden daha iyi yerlere gömerler; onların mezarları güzel bir bahçe gibidir; orada selvilerin gölgesinde, kavuklu, beyaz mezar taşlarının üstüne oturur, vakarlı sakallarını sıvazlar, uzun çubuklarını çekerek, nefis tütünlerini içerler. — Hele Çinlilerin ölülerini ebedî istirahata götürdükleri yerde onların şerefine nazlı hareketlerle rakslar yaptıklarını, dua ettiklerini, çay içtiklerini, keman çaldıklarını, sevgililerinin mezarlarını çeşit çeşit yaldızlı lâke işleriyle porselen bibolarla, renk renk ipekli eşyalarla, yapma çiçekler, renkli fenerlerle donattıklarını seyretmek gerçekten bir zevktir... Evet, hepsi güzel... Buradan Quedlinburg'a ne kadar çeker?»

Goslar'daki mezarlık pek hoşuma gitmedi. Burada asıl hoşuma giden şey, şehre vardığım zaman, bir evin alt kat penceresinden gülümseyerek uzanan bukleli bir baş oldu. Yemekten sonra bu sevgili pencerenin yerini aradım; fakat şimdi orada, kızın yerinde, bir bardağın içine konmuş çan çiçekleri duruyordu. Pencereye ilişmandım, bu güzel çiçekleri aldım, ve onları, gelip geçenlerin, hele kocakarıların şaşkınlıktan bir karış açık kalmış ağızları, pat burunları, öküzünkilere benziyen gözleriyle bu kibar terbiyesizliği seyredişlerine aldırış etmeden, telâşsızca kasketime taktım. Bir saat sonra aynı evin önünden geçtiğimde, sevgili kız pencerede duruyordu; çan çiçeklerini kasketimde görünce yüzü kıpkırmızı oldu, içeri çekildi. Güzel yüzünü bu defa daha iyi gördüm; sanki ay ışığı, bülbüllerin sesi, güllerin kokusu ve yaz akşamlarının soluğu onun, tatlı bir duman gibi effaf vücudünde cisimleşmişti. — Geç vakit, ortalık kararınca kapının önüne çıktı. Yürüdüm. — Ona yaklaştım... Yavaşça içeriye, karanlık taşlığa çekildi... Elinden yakaladım: «Güzel çiçek ve öpücük meraklısıyım ben, dedim. Gönül rızasiyle vermiyenden çalarım.»... Onu birden öptüm... Kaçmak istedi, alçak sesle: «Yarın yola çıkıyorum, bir daha da buralara hiç gelmiyeceğim.» diye fısıldadım. Sözlerime, sevgili dudakları ve küçücük elleriyle cevap verdi... Gülerek oradan ayrıldım. Bu tılsım-

lı sözlerin, farkında olmadan ağzımdan döküldüğünü düşündükçe gülerim; bunlar kadınların kalblerini mavi, kırmızı elbiselerimizin altındaki erkeklik cazibemizden daha çok çeken sözlerdir. «Yarın yola çıkıyorum, bir daha da buralara hiç gelmiyeceğim.»

Odamın Rammelsberg'e bakan çok güzel bir manzarası vardı. Güzel bir akşamdı. Gece, siyah küheylânına binmiş koşuyordu, uzun yeleler rüzgârda dalgalanıyordu. Pencerenin önünde durdum, ayı seyrettim. Acaba, ayda bir adam var mıdır dersiniz? Slavlar'ın rivayetine göre ayda bir adam yaşarmış, adı Chlotar'mış, bu adam ayı suluyarak hüyütürmüş. Çok küçükken başka bir efsane duymuştum: Ay bir meyva imiş, olgunlaştığı zaman Cenâb-ı Hak onu koparır, büyük bir dolaba, öteki dolun ayların yanına kormuş; bu dolap, dünyanın tahta perde çekilmiş bir ucunda dururmuş.... Sonraları, büyüdüğüm zaman, dünyanın bu kadar küçük olmadığını, insan zekâsının tahta perdeleri devirip aştığını, ölmezlik fikri dediğimiz hünerli bir anahtarla, Petrus'un kocaman anahtariyle Cennetin kapısını açması gibi, yedi kat göğün kapılarını açtığını öğrendim. Ölmezlik! Güzel fikir! Acaba seni kim icadetti? Bu fikri, belki, başında beyaz gecelik takkesi, ağzında beyaz toprak piposu, sıcak bir yaz akşamı kapısı önünde oturup keyifli keyifli, ağzındaki çubuğu sönmeden, nefesçiği tükenmeden, öylece, tatlı ve ra-

hat ebediyet içine gömülüp dağılmayı düşünen Nürenberg'li bourgeois bulmuştur; belki de sevgilisinin kolları arasında ölmezlikten başka bir şey duyamadığı ve düşünemediği için ölmezliği hayal eden bir sevdalı icadetmiştir. — Aşk! ölmezlik!... Birden bire göğsümde bir ateş duydum; sanki coğrafyacılar Ekuvator çizgisinin yerini değiştirmişlerdi, ve o şimdi kalbimin içinden geçiyordu. Gönlümden sevgi duyguları taştı hasretle, iştiyakla engin gecenin içine döküldü. Bahçemde, penceremin altındaki çiçeklerin kokusunu daha kuvvetle duydum. Koku çiçeklerin hisleridir, gecenin tenhalığı, yalnızlığı içinde insan kalbinin duyguları nasıl daha kuvvetli ise, çiçekler de gündüzün her şeylerini ortaya dökmekten utanıyorlarmış gibi, kendilerini tamamiyle duygularının içine bırakmak ve bu duyguları güzel kokular halinde etrafa yaymak için geceyi beklerler...: Ey kalbimin güzel kokuları! Taşın, dökülün! Şu dağların ardında, düşlerimin sevgilisini arayın! O şimdi yatmış, uyumuştur; ayak ucunda Melekler diz çökmüşler; uykusunda gülümseyince bilin ki bir dua okuyor; ve Melekler onun duasını tekrarlıyorlar. Bütün ikbal ve saadetiyle Gök onun göğsünde yatıyor, nefes aldığı zaman, uzaklarda benim kalbim titriyor; kirpikleri ardında günçş battı, gözlerini açınca gün doğacak, o zaman kuşlar ötecek, sürünün çıngırakları ses verecek, dağlar zümrüt elbiseleriyle

ışıldıyacak ve ben sırt çantamı bağlayıp yola çıkacağım.

Goslar'da kaldığım gece başımdan tuhaf bir şey geçti. Bunu ne zaman hatırlasam tüylerim diken diken olur. Yaradılışta korkak değilim, ama cinlerden, perilerden, «Österreicher Beobachter»[31] den korktuğum kadar korkarım. Acaba korku ne demek? Bu korku dediğimiz şey aklımızdan mı yoksa hislerimizden mi geliyor? Bir zaman öğle yemeklerimi Berlin'deki «Café Royal»de yerdim; orada ara sıra Dr. Saul Ascher'le[32] buluşur, bu meseleyi münakaşa ederdik. Doktor daima: «Akıl mahsulü hükümlerle bir şeyin korkunç olduğuna karar verdiğimiz için ondan korkarız. Asıl olan his değil, akıldır.» diye iddia ederdi. Ben bir yandan güzelce yemeğimi yiyip içkimi içerken o mütemadiyen aklın üstünlüğünü isbata uğraşır dururdu. Delillerini sayıp döktükten sonra, konuşmasının sonuna doğru saatına bakmak âdetiydi, sözlerini: «Akıl en yüksek prensiptir!» diye bitirirdi... Akıl!... Şimdi ne zaman bu kelimeyi işitsem, Dr. Saul Ascher, mevhum bacakları, transcendental boz ceketi, geometri kitabının şekilleri arasına girmeğe yakışır kuru, buz gibi soğuk suratiyle gözümün önünden gitmez. Elliyi boylıyan bu adam, insan şeklini almış doğru çizginin ta kendisiydi. Müspete ulaşmak için gösterdiği çabalamalar arasında bu adamcağız, tahliller yapa yapa, hayatın bü-

tün şaşaalarını, güneşin bütün ışıklarını, bütün çiçekleri ve bütün inanışını kaybetmişti. Sonunda onun nasibine, soğuk, müspet mezardan başka bir şey kalmamıştı. Hususiyle Belvedere Apollon'unun ve Hıristiyanlığın sözü geçince alaylı bir tavır alırdı. Hıristiyanlık aleyhinde onun küçük bir broşürü de vardır; burada o, Hıristiyanlığın saçma bir şey olduğunu ve sonunun yaklaştığını isbata çalışır. Bundan başka daha bir sürü kitaplar yazmıştır. Bunlarda, akıl, boyuna kendi üstünlüğü hakkmdaki iddiaları ileri sürer, Doktorcağız bu hususlarda oldukça samimi ve ciddi olduğu için herkesin hürmetini kazanmaktan da geri kalmamıştır. Ama, bir çocuğun çocuk olduğu için anladığı şeyleri bir türlü anlıyamayıp suratı aptallaştığı zamanlar onun hali pek eğlenceli olurdu. Birkaç defa bu akılcı bilgini evinde görmeğe gittim. Yanında güzel kızlar vardı. Akıl, erkeklik duygularına da mâni olacak değil ya!... Bir gün onun ziyaretine gittiğimde uşağı: «Bay Doktor biraz evvel öldü.» dedi. Bu sözler üzerimde, sanki uşak: «Bay Doktor başka bir eve taşındı.» demiş gibi bir tesir bıraktı.

Şimdi yine Goslar'a dönelim. Yatağıma girerken, korkumu yatıştırmak için kendi kendime: «Akıl en yüksek prensiptir.» dedim. Fakat bu sözün sinirlerime pek faydası olmadı. Biraz evvel, Klausthal'den yanımda getirdiğim Varnhagen von Ense'nin «Alman Hikâyeleri»[33] adlı

kitabından korkunç bir parça okumuştum: Bir baba oğlunu öldürmek ister, fakat geceleyin ölmüş ananın ruhu oğlana babasının bu kötü niyetini haber verir. Hikâye o kadar güzel anlatılmıştı ki okurken içim korku ve heyecanla doldu. Bu hayalet, cin, peri hikâyeleri seyahatte, bilhassa ilk defa geldiğimiz bir şehirde, bir evde veya bir odada okunduğu zaman tesirleri daha müthiş oluyor. Elinde olmadan insan: «Şimdi yatmakta olduğun şu yerde kim bilir vaktiyle ne korkunç şeyler olmuştur!» diye düşünüyor. Üstelik bu gece ay da odanın içini donuk bir ışıkla dolduruyor, duvarda korkunç gölgeler oynaşıyordu. Etrafıma bakmak için yatakta şöyle bir doğruldum, bir de ne göreyim...

İnsanın ay ışığında tesadüfen kendi yüzünü aynada görmesi kadar korkunç bir şey olamaz. O anda saat kulesinin çam esner gibi ağır ağır çaldı. O kadar uzun, o kadar ağırdı ki, on ikinci vuruşunda bana aradan 12 saat geçmiş de, şimdi çan yeniden 12 yi vurmağa başlıyacakmış gibi geldi. Son vuruşunu tamamlamadan, başka bir yerden ikinci bir saat da çalmağa başladı. Bunun çalışı çok süratliydi; birine çıkışan insanın konuşması gibi bir şey... Sanki komşu hanımın ağırlığı onu sabırsızlandırıyor, sinirlendiriyordu. Her iki demirden dil sustu, bütün eve derin bir ölüm sessizliği çöktü. Tam o sırada dışarda koridorda, kapımın önünde ihtiyar bir adamın kararsız adımlarını andıran

bir tıkırdiyle birinin sürünüp yalpa vurarak yürüdüğünü duyar gibi oldum. Kapım açıldı, içeriye rahmetli Dr. Saul Ascher ağır ağır girdi. Vücudumdan soğuk bir ter boşandı, kavak yaprakları gibi tir tir titriyor, hayalete korka korka bakıyordum. Doktor tıpkı eskisi gibiydi, aynı transcendental boz ceket, aynı mevhum bacaklar, aynı riyazi çehre; yalnız suratı biraz daha sarıydı; bir de, herzaman 22,5 derecelik bir zaviye teşkil eden ağzı bu defa iyice büzülmüş, gözleri daha büyümüştü. Hezaran bastonuna dayanmış yürüyordu; iki tarafına sallana sallana yanıma yaklaştı, bana, herzamanki skorbütlü pis diyalektiğiyle, fakat dostça: «Korkmayın, sakın beni bir hortlak sanmayın. Beni hortlak heyetinde gördüğünüzü sanıyorsanız bu muhayyelenizin vehminden başka bir şey değildir. Hem hortlak ne demektir? Bana bunun bir tarifini yapabilir misiniz? Bir hortlağın var olabilmesi için gereken şartları bana izah ediniz. Bir hayaletin akıl ile herhangi mantıki bir münasebeti olabilir mi? Akıl, ben size akıl diyorum.» Bunun üzerine hortlak aklın tahlili meselesine geçti, Kant'ın «Akl-ı mahzın tenkidi» adlı eserinin 2. cildinin, 1. kitabının, 2. bölümünün, 1. faslından iktibaslar yaptı. Phénomen'lerle Noumen'lerin farklarını belirtti, sonra hortlaklara inanma meselesini yazetti, kıyas üzerine kıyas yığdı, nihayet mantıki delillerle isbat etti ki: hortlak diye bir şey ola-

maz. Bu arada sırtımdan soğuk terler boşanıyor, dişlerim köçek zilleri gibi birbirine çarpıyordu. Hortlamış Doktorun hortlaklardan korkmanın saçma bir şey olduğunu ispat sadedinde serdettiği her kaziyeyi tasdik makamında başımı sallıyordum. Düşüncelerini ispat ederken o kadar kendinden geçiyordu ki, bir defasında dalgınlıkla, yaşadığı zamanlarda yaptığı gibi, altın saatını çıkarmak üzere elini cebine attı, bir avuç dolusu kurt çıkardı, hatasının farkına varınca da gülünç düşen bir korkudan gelme acele ile bunları yeniden cebine soktu. «Akıl en yüksek...» Saat biri vurdu, hortlak kayboldu.

Ertesi günü Goslar'dan ayrıldım. Gideceğim yeri kararlaştırmamıştım; yalnız Klausthal'li madencinin kardeşini görmek niyeti şöyle içimden geçmiyor değildi. Tatil günlerine yakışır, güzel güneşli bir gündü. Dağlara, tepelere tırmandım, güneşin sisleri dağıtmağa uğraşışını seyrettim, ürperişlerle dolu ormanların içinden geçtim, gönlüm sevinçle yüklü idi, rüyalı başımda Goslarlı kızın çan çiçekleri ses veriyordu. Dağlar beyaz geceliklerine bürünmüştü, çam ağaçları gerine gerine uykudan uyanıyorlar, serin bir sabah rüzgârı onların yere sarkan yeşil saçlarını tarıyordu; küçük kuşlar sabah dualarını okuyorlardı. Vâdi boydan boya pırlanta ile işlenmiş bir örtü gibi parlıyor, çoban, çıngırak sesleri etrafı

dolduran sürüsüne bu güzel örtüyü çiğnetiyordu. Neredeyse yolumu şaşıracaktım. İnsan, kese yoldur diye, daracık keçi yollarına sapar, böylece gideceği yere çabuk ulaşacağını sanır. Hayatta insanın başına gelen bu gibi haller, Harz dağlarında da eksik olmuyor; ama, dünya üstünde yolunu şaşırmışlara doğru yolu gösteren iyi insanlar da eksik değildir. Bunlar bu işi camyürekten yaparlar, sonra da güler yüz, tatlı dille bize, nasıl sapa yollardan yürümüş olduğumuzu, uçurumlara, bataklıklara düşmek tehlikesini atlattığımızı, kendileri gibi yolları iyi bilen birinin tam zamanında karşımıza çıkmış olmasına şükretmemiz lâzım geldiğini anlatmaktan zevk duyarlar. Harzburg'a yakın bir yerde işte böyle bir hayır sahibine rasladım. Bu, Goslar'ın besili bourgeois'larından biriydi, pırıl pırıl yanan gerdanı, akıllı görünen aptal suratiyle onda, hayvanlardaki salgın hastalıkları keşfetmiş bir adam hali vardı. Bir müddet beraber yürüdük, bana her çeşitten hortlak, cadı hikâyeleri anlattı, bunlar belki hoş hikâyelerdi, ama hikâyeci, hepsinin sonunda, aslında bu hortlakların hortlak olmayıp, meselâ beyaz hayaletin, bir av kaçakçısı, kışniyen seslerin, bir dişi yaban domuzunun yeni doğmuş yavrularının bağırmaları, bodrumdan gelen sesin, can çekişen bir kedinin iniltileri olduğu şeklinde izahlarla bunların güzelliğini yok ediyordu. Sözünü: «İnsan ancak hasta olduğu zaman hayaletler gö-

rür.» hükmiyle bitirdi. Naçiz şahsına gelince: O pek seyrek hasta olurdu. Yalnız ara sıra kan çıbânı çıkarırdı, o zaman sıkı bir perhiz yapmak, güzel yemekler, içkiler karşısında yutkunmak suretiyle kendini tedavi ederdi. Dikkatimi, tabiatın her işinde nasıl bir hikmet ve fayda bulunduğu noktasına çekti. Meselâ, ağaçlar yeşildir, çünkü yeşil renk gözler için faydalıdır. Ben de ona hak verdim ve: «Allah sığır cinsinden hayvanları yaratmıştır, çünkü sığır etinin suyu ile yapılmış çorba insanlara kuvvet verir; keza, Tanrı, insanlar, aralarında karşılaştırmalar yapabilsinler diye yeryüzünde eşekleri halk etmiştir. Ve insanı da, nefis çorbasını içsin, eşek olmasın diye yaratmıştır» dedim. Yoldaşım, bir kafadar bulduğu için pek memnundu, çehresi gittikçe daha çok sevinçle parlıyordu. Ayrılırken pek üzüldü. Adam yanımda yürüdüğü müddetçe tabiat sanki bütün güzelliklerini yitirmiş gibi bir hal olmuştu. O ayrılır ayrılmaz ağaçlar yeniden konuşmağa, güneşin ışığı eskisinden çok ses vermeğe, çayırlardaki çiçekler hoplayıp zıplamağa başladı; ve mavi gök yeşil toprağı kucakladı. Ben daha iyi biliyorum: Tanrı insanları, dünyanın bütün bu ihtişamına hayran olsunlar diye yaratmıştır. Bir eserin sahibi, ne kadar büyük olursa olsun, eserinin övülmesini ister. Kitab-ı Mukaddes'te, Tanrının Hatıraları diyebileceğimiz kitapta, gayet açık söylenir ki:

Allah insanları, kendi şanını yüceltsinler, ve onu övsünler diye yaratmıştır.

Uzun bir yürüyüşten sonra Klausthal'li dostumun kardeşinin evine vardım. Geceyi orada geçirdim; aşağıdaki şiirlerde anlattığım macerayı bu yerde yaşadım:

I

Dağın başında bir kulübe var,
Orada ihtiyar bir madenci oturur;
Orada yeşil çamlar fısıldaşır
Gökyüzünde altın renkli ay ışık saçar.

Kulübede zengin oymalarla işlenmiş
Bir koltuk durur;
O koltuğa kim otursa bahtiyardır
Şimdi o mutlu insan benim!

Karşımdaki iskemlede genç kız oturuyor,
Kolunu dizlerime dayamış;
Gözleri mavi yıldızlar
Ağzı kırmızı güller gibi.

Güzel mavi yıldızlar
Bana gökler gibi engin bir mâsumlukla bakıyorlar,
Sonra o leylâklar kadar narin parmağını
Çapkınca kızıl gül dudağına götürüyor.

Korkma, anan bizi görmez,
İşine dalmış, iplik eğiriyor.
Babam kitarasiyle
Eski bir şarkı çağırıyor.

Küçük kız hafif, kısık bir sesle
Kulağıma bir şeyler fısıldıyor;
Çok geçmedi bana nice nice
Sırlarını açtı.

«Halamız öleliden beri
Goşlar'daki atıcılık şenliklerine
Gidemiyoruz.
Orası ne güzel yerdir!

Halbuki burada, bu soğuk, ayaz
Tepelerde yapyalnız yaşıyoruz;
Kışın sanki karların içine
Gömülmüş gibiyiz.

Ben korkak bir kızım,
Geceleri dolaşan dağ perilerinden
Tıpkı bir çocuk gibi
Korkarım.»

Sevgili yavru kendi sözlerinden
Ürkmüş gibi susuyor
İki eliyle gözlerini
Örtüyor.

Dışarıda çamlar daha yüksek sesle oğuldaşıyor,
Çıkırık homurdanıp söyleniyor;
Bu arada kitara ses veriyor
Eski şarkı mırıl mırıl diyor ki:

«Korkma yavrucuğum, cinlerin
Sana kötülük etmesinden korkma;

Gece gündüz, yavrucuğum!
Senin baş ucunda melekler nöbet beklerl»

II

Çam ağacı, yeşil parmaklariyle
Küçük pencerenin camına vuruyor.
Her şeyi görmek istiyen sarı ay
Tatlı ışığiyle odadan içeri süzülüyor.

Ana da, baba da bitişik yatak odasında
Hafiften horlamağa başladılar
Ama biz, ikimiz de tatlı tatlı gevezelik ederek
Uyanık duruyoruz.

«Bana öyle geliyor ki
Sık sık dua etmiyorsun;
Dudaklarının şu kımıldanışları
Dua için olmasa gerek.

Bu hain, soğuk kımıldanışlar,
Her defasında beni ürpertiyor.
Ama gözlerinin dindar ışığı
Bu karanlık korkuyu hafifletiyor

Senin imanı bütün insanlar gibi
İnanmandan şüphe ediyorum.
Doğru söyle bana, Tanrıya
Oğluna ve Kutsal-Ruha inanmıyorsun değil mi?»

Ah yavrucuğum, ben daha çocukken,
Anamın kucağında otururken,

Baba olan Tanrıya, bütün azamet ve keremi ile göklerde
Saltanat süren Tanrıya inanırdım.

O, güzel yeryüzünü ve bu yeryüzünün üstünde
Güzel insanları yarattı.
O, güneşlere, aylara, yıldızlara
Gidecekleri yolları gösterdi.

Ve sonra büyüdüm, yavrucuğum,
Artık daha çok şeyler anlar olmuştum.
Büyümüş, akıllanmıştım,
Şimdi Tanrının Oğluna da inanıyorum.

Tanrının sevgi Oğlu sevdi
Ve bize sevginin vahyini getirdi.
Yaptıklarının mükafatı olarak
-Her yerde olduğu gibi - halk onu çarmıha gerdi.

Şimdi artık iyice büyüdüm,
Çok okudum, çok gezdim.
Kalbim şişiyor, ve
Bütün kalbimle Kutsal - Ruha inanıyorum.

O, çok büyük mucizeler gösterdi,
Daha da büyüklerini göstermekte.
O müstebitlerin kalelerini yıktı, ve
Kölelik boyunduruğunu kırdı.

O, geçmiş çağların ağır yaralarına şifa veriyor,
İnsanın ezelî haklarına yeniden hayat veriyor

Diyor ki: İnsanlar eşit doğmuştur,
Hepsi asîl bir soydan gelirler.

•

O, bizim sevgilerimizi ve zevklerimizi mahveden,
Gece gündüz bize korkunç suratlariyle sıritan
Karanlık, kötü
Kâbus hayaletlerini dağıttı.

İradesini yerine getirmek için o,
Atları, silâhları, her şeyleri tamam
Bin şövalye seçti
Onların yüreğini cesaretle doldurdu.

Şimdi, onlarin, hak uğruna sıyrılmış
Kılıçları parlıyor,
Güzel bayrakları dalgalanıyor.
Yavrucuğum, sen böyle yiğit şövalyeler görmek
istersin değil mi?

İşte, bana bak yavrum,
Beni gör, beni kucakla!
Ben onlardan biriyim:
Kutsal Ruhun şövalyelerinden biri.»

III

Dışarda ay sessizce yeşil camın ardına gizleniyor. Odada lambamız fersiz bir ışıkla etrafı ışıtıyor.

Ama benim mavi yıldızalarım, daha aydınlık bir ışıkla parlıyorlar. Kızıl dudaklar ateş rengindedir. Sevgili kız diyor ki:

«Küçük ecinniler, cüceler ekmeğimizi, iç yağımızı çalıyorlar. Akşam, hepsi sandıktadır, sabahlayın bakarız bir şey kalmamış.

«Cin taifesi sütlerimizin üstündeki kaymağı yalayıp yutuyor, bakraçların kapağını açıp gidiyorlar, kalanı da kedi içiyor.

«Kedi de bir cadı karısı olmalı: fırtınalı gecelerde, o hortlakların dağına, viran kaleye doğru sıvışıp gider.

«Orada vaktiyle neşe içinde çalkanan, silâh şakırtısiyle dolu yiğit şövalyeler, saraylı hanımlar, silâhtarlar, meşalelerin ışığında salınırlarmış.

«Uğursuz bir cadı karısı sarayı da, içindekileri de afsunlayup batırmış, harabelerden başka bir şey kalmamış, şimdi oralarda baykuşlar yuva yapıyor.

«Ama, rahmetli halam derdi ki: vakti saati geldiğinde, yerini bilen kimse çıkıp tılsımlı sözü söylerse,

Viranelerin yerinde eski ihtişamlı saray eski halini bulur, şövalyeler, saraylı hanımlar, silâhtarlar, eskisi gibi, dans edip dolanırlar.

Ve saray da içindekiler de, bu tılsımlı sözü söyliyenin olur. Çalparalarla borular onun gençliği şerefine öter.»

Gül goncası gibi küçücük güzel, ağızda böyle, masal dünyaları çiçek açıyor; ve onların üstüne, gözleri, mavi yıldız ışıklarını serpiyor.

Küçük kız sırma saçlarını ellerime doluyor, parmaklarıma türlü güzel adlar takıyor, onları öpüyor ve sonra susuyor.

Sessiz odamın içindeki her şey, bana dost gözlerle bakıyor; masa, dolap... Şanki ben bunları eskiden de görmüş gibiyim.

Çalar saat bir dost gibi bana diller döküyor sanki; o hafif sesiyle kitara, kendinden ses vermeğe başlıyor, şimdi bir düş içindeyim.

«Artık vakti saati geldi, burası da tam yeridir; yavrucuğum, şimdi tılsımlı sözü söylersem, şaşıracaksın belki.

«O kelimeyi söylüyorum işte: bak, gecenin karanlığı sıyrıldı, ortalık aydınlandı, dere, Çamlar daha yüksek sesle çağlaşıyorlar, köhne dağ uykudan uyanıyor.

«Kitara sesleri, cücelerin şarkıları, dağın yarlarından doğru ses veriyor, çılgın bir ilkbahar gibi, topraktan bir çiçek ormanı fışkırıyor.

Çiçekler, masallardaki gibi kocaman, geniş yapraklı deli çiçekler, elvan elvan ve kokulu, coşkun isteklerle kıpırdaşan çiçekler;

Kızıl alevler gibi vahşi güller, bu kargaşanın içinden fışkırıyorlar; billûrdan sütunlara benzer zambaklar, ta göklere kadar boy veriyor.

«Güneşler kadar kocaman yıldızlar, hasret ateşiyle aşağılara bakıyorlar; onların ışıkları dalga dalga zambakların, kâselerine dökülüyor.

«Biz bile, tatlı çocuğum, daha bambaşka varlıklar olduk; meşalelerin ışığı altınların ve ipeklerin parıltıları, bizi çepeçevre sarıyor.

«Sen şimdi bir prensessin, bu kulübe saray oldu; etrafımızda şövalyeler, saraylı hanımlar, silâhtarlar gülüp oynuyorlar.

«Şimdi ben, senin, bu sarayın, içindekilerin ve her şeyin sahibiyim; çalparalar ve borular şimdi benim gençliğimin şerefine ötüyor.»

Güneş doğdu. Üçüncü horoz ötüşünde hayaletler nasıl kaçıp kaybolursa, etraftaki sis de öylece uçup gitti. Dereler, tepeler aştım, karşımda, ufukta güneş yüzüyor, boyuna yeni yeni güzellikleri karanlıklardan sıyırıyordu.

Belli ki dağın perisi beni iltifatlara boğuyordu; her halde o, böyle şair tabiatli bir ada-

mın, bu güzellikleri başkalarına anlatacağım biliyordu. Bu sabah, bana Harz'ını, her insanın göremediği güzelliği ile gösterdi, ben de Harz dağlarının karşısına pek az insanın gördüğü halimle çıktım; kirpiklerimde, vâdinin çimenlerindeki gibi kıymetli inciler parlıyordu. Aşkın çiğleri yanaklarımı ıslatıyor, uğuldıyan çamlar halime âşina çıkıyordu. Dallarını sallıyarak, sevinçlerini elleriyle anlatan dilsiz insanlar gibi yukarıya aşağıya oynatıyorlardı. Uzaklardan esrarlı sesler geliyordu; bunlar, ormanların içinde gömülüp kaybolmuş bir kilisenin çan seslerini andırıyordu. Meğer sürülerin çıngırak sesleri imiş. Harz'da; hayvanların çanları, tıpkı kilise çanları gibi, tatlı, pürüzsüz, berrak bir ahenk yapacak şekilde düzenlenirmiş.

Güneşin yüksekliğine bakarsak öğle olmuştu. O sırada bu sürülerden birine rastladım. Sarışın, güler yüzlü genç çoban bana, etrafındaki durduğum dağın, dünyaca tanınmış ihtiyar Brocken olduğunu söyledi. Birkaç saatlik yerlere kadar çepeçevre, etrafta hiçbir eve rastlanmıyor, delikanlı beni yemeğe davet edince pek sevindim. Yere oturduk, ekmek peynirden ibaret déjenuner dinatire mızı yaptık. Küçük koyunlar ekmek ufaklarını topluyor, tüyleri pırıl pırıl sevimli düveler etrafımızda sıçrıyor, boyunlarındaki çanları neşeli neşeli öttürüyor, bize büyük neşeli gözlerle bakıyorlardı. Kendi-

mize, kırallara yakışır bir ziyafet çektik, beni sofrasına çağıran çoban da gözlerime bir kıral gibi göründü. Ben ömrümde, ondan başka hiçbir kıralın ekmeğini yemediğim için, ona kırallara lâyik bir kaside söylemek istiyorum.

Genç çoban da kendine göre Kıral sayılır; yeşil tepe onun tahtıdır; başı üstünde güneş, ağır, altından taçıdır.

Ayakalrının dibinde koyunlar yatarlar, tıpkı sırtlarına kırmızı haç işareti çekilmiş saray dalkavukları gibi... Mağrur edalarla salınıp gezen danalar mabeyincileridir.

Oğlaklar saray oyuncularıdır; düdüklerini öttüren kuşlar, çıngıraklarını çalan inekler mızıkacılarıdır.

Bunlar öyle tatlı tatlı çalar, ötede çağlıyanlarla çam ağaçları öyle güzel çağıldaşır ki, Kıral bu sesler içinde tatlı bir uykuya dalar.

O uyurken, başveziri olan köpek Kıralın ülkesini idare eder; sesi aksi aksi etrafı çınlatır.

Genç Kıral uyku mahmurluğu içinde dili dolaşarak der ki: «Aman! memleket idare etmek de ne güç şeymiş! Ah, şimdi evimde, Kıraliçemin yanında olsaydım!...

«Kıraliçemin kollarına bu taclı başımı rahat rahat yaslamak ne hoş olurdu; uçsuz bucaksız ülkelerim onun sevgili gözleri içindedir.»

Çobanla iki dost gibi vedalaşıp ayrıldık. Gönlüm neşe dolu dağlara tırmanmağa başladım. Çok geçmeden, çamları göklere kadar yükselen bir orman ülkesine girdim; bu çamlar içimi, her bakımdan saygı ile dolduruyordu. Zira bu ağaçlar her halde kolay kolay büyüyüp bu hale gelmemişler, gençliklerinde epey zahmet çekmiş olmalıdırlar. Dağın üstünde yer yer büyük granit blokları var; birçok ağaçlar, köklerini ya kayaların çevresinden dolandırmak, yahut da onları parçalayıp kendilerini besliyecek toprağı aramak zorunda kalmıştır. Yer yer, kemerli bir kapı yapacak şekilde üstüste binmiş kayalara raslarsınız. Kayaların tepesinde bitmiş olan ağaçların açıkta kalmış kökleri bu taştan büyük kapıyı sarmış ve ancak ta aşağıda, kayaların dibinde toprağa kavuşmuştur. Öyle ki bunlar, havada kök salmış, büyümüş ağaçlar gibidir, ama, onlar bu kadar yükseklerde boy verdikleri, ve sardıkları kayalarla âdeta bir tek parça haline geldikleri için, düz arazideki orman topraklarında biten rahat soydaşlarından çok daha sağlam dururlar. Hayatta erkenden güçlükleri, engelleri aşmak suretiyle kuvetlenip sağlamlaşan

büyük adamlar da böyledir. Sincaplar, çam dallarına tırmanıyor, aşağıda da, çok parlak tüylü geyikler dolaşıyordu. Böyle sevimli asîl bir hayvanı görürüm de, akıllı uslu insanların onu nasıl öldürebileceğini bir türlü aklım almaz. Bu geyiklerden biri, insanlardan daha şefkatli olduğunu göstermiş, Brabant'lı Sainte-Genevieve'in oğlu ezmiştir.

Güneşin altın ışıkları çam ağaçlarının sık, koyu yeşil yaprakları arasından tatlı ve neşeli süzülüyordu Ağaç kökleri tabiî merdiven basamakları gibiydi. Her tarafta kabarık yosun sedirleri vardı. Taşlar, kadifeden minderler gibi bir kadem yüksekliğinde en güzel yosunlarla örtülmüştü. Tatlı bir serinlik, rüyada duyulur gibi, bir pınar şırıltısı... Yer yer, suyun, taşların altından gümüş parlaklığiyle nasıl sızdığı, çıplak ağaç köklerini, kayaları nasıl yıkadığı görülüyordu. İnsan, tabiatta bu olup bitenlere şöyle bir eğilip kulak verse, nebatların esrarlı oluş hikâyesini, dağların kalbinin sakin atışını işitir. Su bazı yerlerde, taşların arasından, köklerin dibinden daha kuvvetle fışkırıyor, ufak çağlıyanlar yapıyor. Oralarda oturmak ne hoş. Dört taraftan harikulâde güzel sesler geliyor; kuşlar, kavuşma isteği ile zaman zaman şarkılar söylüyorlar; ağaçlar, bin bir kızın dilinden fısıldaşıyor, garip dağ çiçekleri bin bir kızın gözü ile bize bakıyor, garip şekillerle oyulmuş yapraklarını bize doğru uzatıyorlar. Güneşin

neşeli ışıkları oynaşıyor, otlar birbirlerine uslu uslu peri masalları anlatıyorlar. Her şey tılsımlanmış gibi, etraf gittikçe daha esrarlı bir masal dünyası halini alıyor, hayalimde çok eski düş canlanıyor, sevgilim karşıma dikiliyor... Fakat ah ne yazık... çok geçmeden bir duman gibi dağılıp gidiyor.

Dağın daha tepelerine çıkıldıkça, çamların boyları kısalır, küçülür, bodurlaşırlar. En yukarlarda çamların yerini böğürtlenler, ahududular, fundalar alır. Hava hissedilecek kadar soğuk, granit kayaların korkunç kümelerini ancak buralardan iyice görebilirsiniz. Bunların bazıları insanı hayrete düşürecek kadar büyüktür. Onlar her halde, Valpurgis gecesinde, cadılar süpürge sopaları, gübre yabalarına binmiş koşturarak gelirken ve lanetleme çılgın bir şenlik başladığı sırada, cinlerin birbirine attıkları toplar olsa gerek. Orada olup bitenleri, kafası hurafelerle dolu süt ninelerden dinlemek, ve üstat[34] Retzsch in Faust için yaptığı güzel resimlerde görmek kabildir.

Genç bir şair Berlinden Göttingen'e atla giderken mayısın ilk gecesinde Brocken'den geçiyordu. O zaman edebiyat meraklısı bir bayanın, dağın bir köşesinde estetik bir çay toplantısı yaptıklarını ve aralarında keyifli keyifli Akşam gazetesini[35] okuduklarını, meliyerek çay masası etrafında zıplıyan şair-tekelerini dünya ölçüşünde dehalar diye övdüklerini ve

Alman edebiyatındaki her meseleye dair bir hüküm savurduklarını gördü. Söz «Ratceliff» ve «Almansor» bahsine gelince, bu eserleri yazanın dinden ve Hıristiyanlıktan nasibi olmadığı hükmünü verdikleri zaman genç adamın saçları dimdik oldu, vücudünü müthiş bir korku sardı... Atımı mahmuzladım ve sürüp gittim.

Brocken'in üst kısmına çıktıkça, insan, eğlenceli Blocksberg hikâyelerini, ve bilhassa bizim büyük mistik millî trajedimizi hatırlamaktan kendini alamaz. Buraya her çıkışımda bana öyle gelir ki, bir at ayağı benimle beraber dağa tırmanıyor ve yanımda birisi alaylı alaylı soluk alıyor. Her halde, bu çok sevdiği dağa çıkarken Mephisto'nun da soluğu kesilmiştir. Bu, insanı yorgunluktan harabedecek kadar çetin bir yoldur. Kavuşmağa can attığım Brockenhaus karşıdan görününce ne kadar sevindiğimi tahmin edersiniz.

Birçok resimleriyle herkesin tanıdığı bu bina bir katlıdır, dağın tepesindedir. 1800 tarihinde kont Stolberg-Wernigerode tarafından yaptırılmış ve onun hesabına yine otel olarak idare edilmiştir. Duvarları kışın soğuğa ve rüzgârlara karşı çok kalın yapılmıştır; fakat tavanı basıktır, ortada kule biçiminde bir şahneşini vardır. Yanında da iki küçük bina daha vardır, bunlardan biri, vaktiyle Brocken dağlarını ziyaret edenlere sığınak vazifesini görürmüş.

Brocken oteline giriş bende tuhaf, masallarda duyulanlara benzer bir his uyandırdı. Çamların, kayaların arasında insan tek başına uzun dolambaçlı bir dağ yolculuğu yaptıktan sonra kendini birdenbire bulutlar içinde bir evde buluveriyor; şehirler, dağlar; ormanlar hepsi ayağımızın altında; ve şimdi burada, yüksekler de, garip şekilde bir araya toplanmış, çeşit çeşit yabancılardan meydana gelmiş bir insan topluluğuna raslarsınız. Böyle yerlerde âdet olduğu üzere, kalabalık sizi, beklenen bir dostmuşsunuz gibi, yarı merak, yarı lâkaytlıkla karşılar. Bina tıklım tıklım müşteriyle dolu idi. Her akıllı adam gibi ben de geceyi, ve ot yatağın rahatsızlığını düşündüm. Bitkin bir sesle derhal bir çay istedim. Otel sahibi zat, benim gibi hasta bir insanın geceyi iyi bir yatakta geçirmek mecburiyetinde olduğunu fehmedecek kadar akıllı idi. Kahverengi redingotlu bir herifin, bir tüccarın benden evvel yerleştiği küçük bir odada bana böyle bir yer sağladı.

Lokantada büyük bir canlılık vardı. Muhtelif üniversitelerden gelmiş bir sürü talebeler... bir kısmı hemen biraz evvel gelmiş yemek yiyor, diğer bir kısmı da yürüyüşe hazırlanıyor, sırt çantalarını bağlıyor; isimlerini hâtıra defterine yazıyor, otelin hizmetine bakan kızlardan Brocken buketleri alıyorlardı. Yanaklar sıkılıyor, şarkılar söyleniyor, sıçramalar, Tirol usulü haykırmalar, sualler cevaplar,

iyi hava temennileri, «sıhhatinize içiyorum!» sesleri, adieu nidaları ortalığı çınlatıyordu. Gidenlerden birkaçı biraz atıştırmıştı da; bir sarhoş herşeyi iki gördüğü için bunlarda bu güzel manzaradan iki kat fazla zevk alıyorlardı.

Biraz dinlendikten sonra şahneşin kulesinin tarasasına çıktım; orada yanında biri genç, diğeri ihtiyarca iki bayan bulunan ufak tefek bir adama rasladım. Kadınların genci çok güzeldi. Harikulâde bir kadındı. Rüzgâr, kıvırcık saçlarının üstündeki miğfere benzer siyah atlas şapkasının beyaz tüyleriyle oynuyordu. Siyah ipekli mantosu narin vücudunu o kadar sıkı sıkı sarmıştı ki, endamının bütün asîl hatları tamamen meydana çıkmıştı, sâf iri gözleri, engin, hür ufuklara doğru dalıyordu.

Küçük bir çocukken cin, peri masallarından başka hiçbir şey düşünmezdim. Bana göre başına deve kuşu tüyleri sokulmuş her kadın periler sultanı idi. Elbisesinin eteği ıslak bir kadın gördüm mü, ona da su perisi derdim. Fakat şimdi başka türlü düşünüyorum; tabiat dersleri okuyalıdan beri bu sembolik tüylerin, kuşların en serseminden geldiğini, bir kadın eteğinin de tamamiyle tabiî şekilde ıslanmış olacağını da biliyorum. Yukarıda adı geçen güzel bayanı, adı geçen yerde, Brocken de o çocuk gözleriyle görseydim muhakkak şöyle düşünürdüm: «Dağın perisi işte budur. Biraz evvel tılsımlı kelimeyi söylediği için her şey bize bu

kadar güzel görünüyor.» Evet Brocken'den aşağılara ilk defa bakışta bize herşey fevkalâde güzel görünür. Ruhumuzun bütün yüzlerinde yeni izler belirir. Bunların çoğu birbirinden farklı hatta birbirine zıttır. Hepsi ruhumuzu henüz bulanık ve karanlık, fakat yüce bir duygu ile doldurur. Bu duyguyu ifade ettiği mana içinde anlamağa muvaffak olduğumuz zaman, dağın hakiki karakterini tanır ve biliriz. Bu karakter hem iyi, hem fena taraflariyle tamamiyle gerçekten Almandır. Brocken bir Almandır. Almanlara has bir vuzuh ve tamlıkla adeta muntazam bir panaroma içinde çoğu kuzeyde bulunan yüzlerce şehir kale ve köyleri, çepeçevre dağları, ormanları, dereleri, ovaları göz alabildiğine bize gösterir. Bunun için bütün bu manzara, keskin hatlarla çizilmiş, temiz renklerle boyanmış hususi bir haritaya benziyor. İnsanın gözü tabiatın gerçekten güzel görünüşlerinden neşe duymaz; teferruata ait incelikleri güzel bir eda ile meydana vermeği düşünmeksizin, her şeyi olduğu gibi nakletmek hususunda gösterdiğimiz ihtimamın bir neticesi olarak bu hal, bizim, Alman tetkitçilerinin başımıza sık sık gelir; Brocken dağında da Alman hoşgörürlüğünden, zekâsından, sükûnundan bir parça bir şeyler var; çünkü o, eşyayı yüksekten ve aydınlık içinde görebiliyor. Bu dağ, kocaman gözlerini açsa, küçücük fersiz gözlerimizle sırtına tırmanan biz cücelerden muhakkak ki çok

daha fazla şeyler görür. Bazıları Brocken'in çok dar kafalı olduğunu iddia ederler. Claudius şiirlerinde: «Blocksberg koca bir bezirgândır.» diye bir hava tutturmuş. Ama bu yanlıştır. Gerçe arasıra beyaz duman takkesini geçirdiği dazlak kafasiyle o, bezirgânlık çeşnisi verir, ama birçok büyük Almanlarda olduğu gibi bu sadece bir alaydır. Hattâ Brocken'in de meselâ lik Mayıs gecesi gibi üniversitelilere has şeytanlıklarla dolu ve masallara yakışır çağları olduğu muhakkak. O zaman o, keyifli keyifli başındaki takkesini havalara fırlatır, gerçek Alman romantikleri gibi, yani bizler gibi çılgınlaşır.

Güzel bayanla bir konuşma vesilesi aradım. Çünkü insan tabiat güzelliklerinden ancak, ondan, hemen o dakikada bahsettiği zaman tam manasiyle zevk duyar. Kadın o kadar zeki değildi, amma çok anlayışlı idi. Tavurları, hareketleri gerçekten seçkindi. Bu sözümle bayağı, kupkuru ve menfi seçkinliği kastetmiyorum; insanın nefsine neleri yasak etmesi lâzım geldiğini noktası noktasına bilen, bize ne yapmamız lâzım geldiğini dosdoğru söyliyen ve bizi sıkıntıya sokmadan dostlarımız arasında tam bir güvenlikle kendimizi bırakma hevesini veren seçkinliği kastediyorum. Bütün coğrafya malûmatımı ortaya döktüm, bu sahada bukadar bilgim olduğuna ben de şaştım. Herşeyi öğrenmek merakında olan güzel kadına, gözle-

rimizin önüne serilen şehirlerin bütün isimlerini söyledim. Ve ona, tarasanın ortasında duran taştan bir masa üzerine hakiki bir doçent edasiyle yaydığım haritamın üstünde bu yerleri gösterdim. O sırada gözlerimi güzel bayanın yüzüne çeviriyor, orada, «Schierke» den de «Elend» den de daha güzel ülkeler keşfediyordum; haritayı gözlerimle değil parmaklarımla aradığımdan olacak, birçok şehirlerin isimlerini bulamıyordum. Bu öyle yüzlerdendi ki, insanı hiçbir zaman büyülemez, arasıra hayran eder, ama her zaman hoşa giderler; ben böyle yüzleri severim, çünkü onların gülümsemeleri, fırtınalı kalbimi sükûna kavuştururlar.

Bayanların yanında bulunan ufak tefek zatın onlara yakınlık derecesini anlıyamadım. Zayıf, dikkate değer bir çehre idi. Kafası, dar alnının üstünden yusufçuklara benziyen yeşilimtırak gözlerine kadar sarkan tektük kır saçlarla örtülmüştü; yuvarlak, fırlak bir yüzü vardı. Buna mukabil çenesi ile ağzı kulaklarına doğru ürkekçe çekilmişlerdi. Bu küçücük surat, heykelcilerin ilk taslakları için kullandıkları, yumuşak, sarı kilden yapılmış gibi idi. İncecik dudakları büzüldükleri zaman, yanaklarının üzerinden yarım daire şeklinde binlerce ince buruşukluklar meydana geliyordu; küçücük adam hiç konuşmuyor, yalnız arasıra yaşlıca bayan ona dostça bir şeyler fısıldadığı zaman, nezleli bir dog köpeği gibi gülümsüyordu.

Yaşlıca bayan genç kadının anası idi. Tavırları çok kibardı. Gözlerinde, hülyalı ve mariz bir ruh derinliği okunuyordu. Ağzının etrafında, koyu bir dindarlığını ifadesi vardı. Fakat herhalde bu dudaklar vaktiyle çok güzeldiler çok öpüldüler ve çok öptüler. Yüzü bir Codex palimpsest[36]e benziyordu. Sanki parşömen üzerinden eski bir Yunan şairinin aşk mısraları silinmiş, yerine orta çağ keşişlerinin kaba ve yazısı henüz silinmemiş bir dua kitabının satırları geçmişti. Her iki bayan da, yanlarındaki adamla bu sene İtalyada seyyahat etmişlerdi; bana Romanın, Floransanın, Venedik'in türlü türlü güzelliklerini anlattılar. Anne, Raphael'in Petrus kilisesindeki tablolarından, kız da Fenice tiyatrosundaki operalardan bahsetti.

Biz konuşurken ortalık kararmağa başladı: hava iyice soğumuştu, güneş ufukta gitgide iniyordu. Tarasayı, üniversite talebeleri, zanaat kalfaları karıları ve kızlariyle birkaç sayın burjuva doldurmuştu; hepsi de güneşin batışını seyretmek istiyorlardı. Bu, insan ruhunu duaya yönelten yüce bir görünüştür. Bir çeyrek kadar herkes saygı ile sustu ve ihtişamlı ateş kürenin batıda yavaş yavaş kayboluşunu seyretti. Yüzler akşam kızıllığına boyanmıştı, farkında olmadan bütün eller dua eder gibi kavuştu, sanki sessiz bir cemaat ,muazzam bir katedral'in dua yerinde duruyordu. Papaz, İsa-

nın cismini elinde kaldırıyor, orgun bulunduğu mahfelden aşağıya doğru Palestrina'nın[37] ölmez Choral'i dökülüyordu.

Böyle dindarlık duygusu içine kendimi bırakıvermiştim. O sırada, yanımda birinin: Genel olarak tabiat ne kadar güzeldir.» diye bağırdığını işittim. Bu sözler, benim oda arkadaşım olan genç tüccarın içli yüreğinden çıkıyor. Bunları duyunca, günlük hayatımın normal haline döndüm. Şimdi artık bayanlara güneşin batışı üzerine gerçekten güzel şeyler söyliyebilir, ve onları hiçbir şey olmamış gibi sükûnetle odalarına kadar götürebilirdim. Bayanlar bana, bir saat daha kendilerile konuşmak iznini vermek lütfunda bulundular. Tıpkı dünya gibi konuşmalarımız da güneşin etrafında dönüp dolaşıyordu. Anne, sisli bir havada batan güneş, çapkın göğün sevgili nişanlısı olan dünyanın uzun beyaz duvağına doğru yukarılardan fırlatılmış kızıl bir güle benzer diye bir mütalâada bulundu. Kız gülümsedi ve bu tabiat görünüşlerinin sık sık tekrarlanması, onların insan üstündeki tesirlerini zayıflattığını söyledi. Annesi kızının bu yanlış fikrini Goethe'nin seyahat mektuplarından bir yeri hatırlatarak düzeltti ve bana Werther'i okuyup okumadığımı sordu. Galiba söz bundan sonra Ankara kedilerine, Etrüsk vazolarına, Türk şallarına, makarnaya ve Lord Byron'a da geçti. Yaşlıca bay, Byrondan, güneşin batışını anlatan bir kaç şiiri, pek

tatlı iç çekişleriyle ve cıvıltıları andıran bir sesle okudu. İngilizce bilmiyen ve bu şiirleri okumak, anlamak istiyen genç bayana benim güzel ve zeki hemşerim Baronne Elise Von Hohenhausen'in[38] tercümelerini sağlık verdim. Bu vesile ile de, genç bayanlarla Byron üzerinde her konuştuğum zaman yaptığım gibi bu şairin dinsizliği, şüpheciliği, insan düşmanlığı, kötümserliği ve bilmem daha neleri hakkındaki acı tenkitlerimi belirtmekten de geri kalmadım.

Bu iş de bitti. Sonra Borocken'i gezmeğe çıktım. Buraya, gecenin zifiri karanlığı hiç çökmez. Hava hafif sisli idi. «Sihirbaz mihrabı», «Şeytan kürsüsü» adı verilen iki dağın ufka düşen çizgilerini uzaktan seyrettim. Tabancamı boşalttım, amma hiç bir yankı duymadım. Birden bire yanıbaşımda tanıdık sesler işittim; beni kucaklıyorlar, öpüyorlardı. Bunlar benden dört gün sonra Göttingen'den çıkmış hemşerilerdi. Blocksberg'de beni tek başıma bulunca, şaşırıp kalmışlardı. Şimdi bir birimize başımızdan geçenleri, hatıralarımızı, hayretlerimizi anlatıyor tasarılarımızdan bahsediyor, etrafı kahkahalarımızla çınlatıyorduk. Düşüncemizle, ayıları otellerde bağlı duracak ve samurları da[39] avcılara iyi akşamlar diliyecek kadar bilyük kültür ülkesi ve ilim diyarı olan Sibiryamızda, sevgili Göttingen'imizde yaşıyorduk.

Akşam yemeği büyük salonda yendi. Uzun masayı iki sıra aç Üniversiteliler kaplamıştı.

Konuşma, Üniversitelilerin herzamanki konuları ile başladı. Düellolar, düellolar, yine düellolar... Oradakilerin çoğu Halle'li idi. Onun için Halle, konuşmanın ana konusu oluyordu. Saray müşaviri Schütz[40]ün kırılan pencere camları üzerine derinden derine tefsirler yürütüldü. Sonra, Kıbrıs kıralının, sarayda yaptığı kabul töreninin pek parlak olduğundan, kıralın bir piçi oğulluğa seçtiğinden, Lichtenstein'li bir prensesle evlendiğinden, resmi metresini koğduğundan ve buna üzülen bütün bakanlığın tören proğramının şartlarına uyarak hüngür hüngür ağladığından bahsedildi. Bütün burada ismi geçen kimselerin, Halle birahanesinin saygı değer şahsiyetleri olduğunu söylemeğe lüzum görmüyorum. Ondan sonra, kendilerini iki sene Berlinde halka seyrettiren ve şimdi Halle'de Çin estetiği doçentliğine atanan iki Çinli ele alındı.[41] Bunun üzerine nükteler savrulmağa başlandı. Bir Almanın para ile Çinde kendini seyrettirdiği farzedildi ve bu vesile ile Tsching-Tschang-, Tschung ve Hi-Ha-Ho adlı mandarinlerin sahici bir Alman olduğunu beyan eden afişleri hakkında düşünceler ileri sürüldü. Bu afişlerde Almanın, hususile, felsefe yürütmek, tütün içmek, sabretmek gibi marifetleri sayılıp dökülüyor ve Çinli seyircilere, Almanın yemlenme saati olan oniki sıralarında, köpeklerini getirmemeleri ihtar olunuyordu; çünki bu hayvan-

lar her zaman Almanın yemeklerinden en iyi parçaları aşırırlardı.

Purifikation merasimi için kısa bir zaman evvel Berline gitmiş olan talebe korporasyonu üyelerinden genç bir üniversiteli bu şehirden uzun uzun bahsetti, ama hep tek taraflı kalıyordu. Wisotzki[42] meyhanesine, Kıral Tiyatrosuna gitmiş, her ikisi üzerinde de yanlış hükümlere varmıştı. Schiller: «Gençler dolu dizgin konuşur...» der. Bu delikanlı, lüksten, kostümlerden, aktörlerin, aktrislerin kulis arkası maceralarından ve daha bilmem nelerden söz etti. Berlinde, «man so duhn[43]» tâbirinin kâfi derecede işaret ettiği gibi, her şeyde en çok gösterişe değer verildiği için şatafatlı işleri göstermeğe en elverişli yerin sahne olduğunu ve bunun neticesinde de Kralın tiyatro işleri müdürünün[44], filân rolü oynıyan aktörün sakal renginin ve, yeminli tarih uzmanları eliyle resimleri çizilmiş, bilgin terzilere diktirilmiş kostümleri aslına uygun olup olmadığı hususlarına pek dikkat etmesi gerektiğini her halde bu delikanlı bilmiyordu. Bunun böyle olması lâzım. Çünkü Maria Stuart, Kıraliçe Anna zamanı modasına uygun bir önlük giyse Banker Christian Gumpel haklı olarak bütün güzel hayallerinin yıkıldığından şikâyet edecektir; Lord Burleigh yanlışlıkla dördüncü Heinrich'in pantalonlarını giyse, bu tarihî yanlış bütün gece, Lilientau'ların kızı, harbiye müsteşarının sayın Bayan von

Steinzorf'un gözüne batıp duracaktır. Tiyatro müdürlüğünün daha buna benzer göz boyama işlerindeki bu çeşit ihtimamları yalnız eteklilerle, pantolonlarla kalmıyor, bu kılıfların içindeki insanlara kadar uzanıyor. Meselâ günün birinde belki de Othello'yu sahici bir zencinin oynaması lâzım gelecektir. Hattâ profesör Lichtenstein [45] bu maksatla Afrikaya böyle bir zenci bile sipariş etmiş; yine bir gün kim bilir «İnsan düşmanlığı ve pişmanlık[46]» daki Eulalia rolünü gerçekten düşmüş bir kadının, Peter'i ise sahici bir aptalın, meçhul şahıs rolünü de hakikî bir deyusun oynaması icabedecektir. Bunları ta Afrikalardan getirtmeğe ihtiyacımız yok. Yukarıda adı geçen delikanlının muhakkak ki Berlin-Tiyatrosu hakkındaki bilgisi pek sudandı, ama, trampetleri, trombonları, gongklarile Spontini[47] 'nin, yeniçeri mehterhanelerini andıran operasının, uyuşuk halkımızın savaşçı duygularını kuvvetlendirmek için bir kahramanlık aşısı - vaktiyle Eflâtun ve Cicero'nun bu gibi haller için tavsiye etmek dirayetini gösterdikleri bir çare - olduğu hakkındaki bilgisi de bundan daha mükemmel değildi. Delikanlının en az bildiği şey baletlerin diplomatik önemi idi. Ona Hoguet[48] in ayaklarında Buchholz[49]un kafasından daha çok siyaset bulunduğunu, bütün dönüşlerinin birer diplomatik plan çevirme olduğunu, hareketlerinden her birinin bir siyasî mâna taşıdığını anlatmakta güçlük çektim. Me-

selâ o, büyük bir hassasiyetle eğilip ellerini iyice öne uzattı mı, Prusya kabinesini kasdeder; tek ayağı üstünde, olduğu yerde yüz defa dönünce, Alman diyet meclisini anlatmak ister; küçük prenslikleri telmih etmek istediği zaman, ayakları birbirine bağlanmış gibi yapışık yerinde sayar, tıpkı bir sarhoş gibi yalpa vurursa Avrupa muvazenesini, büyük kollarını bir iplik çilesi gibi bir biri içine geçirirse bir kongreyi ve nihayet ağır ve birbiri ardınca gelen hareketlerle vücudünün kıvrımlarını açıp, bu durumda uzun uzun kımıldamadan kaldıktan sonra birdenbire en korkunç sıçramalarla dört tarafa atıldığı zaman, doğudaki büyük dostumuzu temsil etmiş olur.

Genç adamın gözlerinden perde sıyrıldı. Şimdi o, neden dansörlerin, büyük şairlerden daha çok para aldıklarını, niçin baletin diplomatlar için bitmez tükenmez bir söz konusu olduğunu ve neden çok defa bir nazırın bir dansöze hususi hayatında yer verdiğini ve onu kendi siyasi sistemciğiyle ilgilendirmek için gece gündüz uğraştığını, şimdi daha iyi anlıyordu. Apis hakkı için! Tiyatrolarımızın görünüşe önem veren seyircileri pek kalabalıktır, amma, iç değerini görenler ne kadar azdır. Anlayışsız yığın salonları tıklım tıklım doldurur; oyuncuların sıçramalarını ve türlü hünerli hareketlerini aval aval, ağzı bir karış açık seyreder. Bayan Lemiere'in pozlarından anatomi öğ-

renir, Bayan Röhnisch'in entrechat[50] larını alkışlar ve cazibe ahenk, kalçalar üzerinde çene yarıştırır... Ama, hiç biri bu dans haline gelmiş şifrelerle, gözlerinin önünde vatanın alın yazısı serilmiş olduğunu farketmez.

Böylece her kafadan bir ses çıkmakta olsun, bir taraftan da asıl lüzumlu olan şeyi gözden uzak tutmuyor, kocaman tabakları imanına kadar dolduran etlerle, patateslerle vesaire ile de çene yarıştırıyorduk. Ama yemekler kötü idi. Bunu, karşımda oturan, konuşmasından İsviçreli olduğunu anladığım zata usulcacık söyledim; ama o, biz Almanların gerçek hürriyetten olduğu kadar gerçek kanaatten de nasipsiz olduğumuzu söyledi. Omuzlarımı silktim, karşılık olarak, saray uşaklarının ve pastacıların her yerde İsviçreli olduğuna ve bu mesleklerden olan adamlara İsviçreli dendiğine, zaten halka politikadan, cesaretten dem vuran bugünkü İsviçreli hüriyet kahramanlarını, panayırlarda silâh atarak çocukları ve köylüleri hayrete düsüren, bu işleri yapmakla da hüviyetlerinden bir şey kaybetmiyen tavşanlara benzettiğime işaret ettim.

Alplerin oğlu bunu fena bir maksatla söylememişti. Cervantes de kahramanlarından biri için şöyle der: «O şişman, binaenaleyh iyi bir adamdı!» Ama o bir taraftaki Greifswald'li komşum, İsviçrelinin bu sözüne pek alınmıştı. Alman başarma gücünün ve sadeliğinin henüz

ölmediğini temin etti. Meydan okurcasına göğsünü yumrukladı, koca bir duble beyaz birayı yuvarladı. İsviçreli: «Haydi canım!» diye alttan aldıkça Greifswald'li coşuyordu. O, bitlerin keyif sürdüğü, ve berberlerin de açlıktan ölüme tehlikesi geçirdiği çağların adamı idi. Aşağıya doğru sarkan uzun saçları, ortaçağ şovalyelerinkini andıran bir beresi, eski Alman biçiminde bir ceketi, ayni zamanda yelek vazifesini gören kirli bir gömleği, bir de üzerine Blücher'in kır atının yelesinden alınma bir kaç kıl iliştirilmiş bir madalyası vardı. O, tabii büyüklükte bir aptaldı. Akşam yemeğini yerken hareketli olmak hoşuma gider. Onunla vatanperverlik münakaşasına tutuştuk. O, Almanyanın otuzüç eyalete bölünmesi fikrinde idi; buna karşılık ben, bunun kırksekiz olmasını, böyle olduğu takdirde, Almanyaya dair daha sistemli bir risale yazılabileceğini, hayatla ilmin biribiriyle uzlaşması gerektiğini söyledim. Greifswald'li dostum üstelik bir Alman ozaniydi. Bana gizlice, bir sır gibi, Hermann'ın ve Hermann muharebesinin ününü yüceltmek için millî bir kahramanlık şiiri üzerinde çalıştığını söyledi. Bu destanı başarabilmesi için ona bazı öğütler verdim: Teutoburg ormanının bataklıklarını ve bu bataklıkların ortasından geçen yolları tasvir ederken kambur kumbur, takur tukur, vıcık vıcık mısralar yazarsa ses taklidi bakımından büyük bir başarı göstereceğine, Varus ile diğer

Romalılara saçma sapan şeyler söyletirse, bunun da gerçek bir vatansevere yakışacak ince bir buluş olacağına dikkatini çektim. Ümit ediyorum ki, o da diğer Berlinli şairler gibi, bu yönden başarı gösterecek ve şiirleri okuyanlarda en korkunç tedailer uyandıracaktır.

Masamızda gürültü ve samimiyet arttıkça arttı. Bira yerini şaraba verdi, punç bardakları tütmeğe başladı. İçildi, kadehler tokuşturuldu, şarkılar söylendi. Üniversitelilerin meşhur şarkısı, «Landesvater», W. Müller'in, Rückert'in, Uhland'ın harikulâde şarkıları, Methfessel[51]in güzel melodileri ortalığı çınlattı. Ama en çok yankı bırakan Arndt'ın şu sözleri oldu: «Demiri yaratan Tanrı esir istemez.» Dışarda rüzgâr uğulduyordu. Sanki ihtiyar dağ da bizimle şarkı söylüyordu. Hattâ bazı sarhoş arkadaşlar, dağın dazlak kafasını neşeyle salladığını, ve bundan da oturduğumuz odanın sarsıldığını iddia ettiler. Şişeler boşaldı, kafalar doldu. Kimi böğürüyor, kimi şakıyor, kimi de aktör edasiyle «Suç» trajedisinden mısıralar okuyordu. Ötede, biri lâtince konuşuyor, bir başkası da kanaatkârlık üzerine vaız veriyordu. Bir tanesi sandalyeye çıktı, konferans vermeğe başladı: «Baylar, arz bir silindirdir, insanlar da onun içine hiç bir maksat düşünmeksizin atılıvermiş çiviciklerdir. Silindir döner, çiviler birbirine çarpar, ses verirler. Kimi daha çok, sık sık gürültü eder. Kimi daha az. Böylece harikulâde gü-

zel karışık bir müzik meydana gelir. İşte buna cihan tarihi derler. Öyle ise evvelâ müzikten, sonra dünyadan, daha sonra da tarihten konuşalım. Bu sonuncusunu biz müsbet tarih ve kuduz böceği diye iki kısma ayıracağız...» Böylece bir sürü deli saçması ile akıllıca bir çok sözleri birbirine karıştırarak konuştu, durdu...

Burnunu punç bardağının içine sokup keyifli keyifli gülümsiyerek onun buğusunu içine çeken hassas bir Mecklenburg'lu kendisini tıpkı Schwerin'deki tiyatronun büfesinde sandığını söylüyordu. Bir başkası şarap bardağını, tiyatro dürbünü gibi gözlerinin önüne kaldırıyordu. Kırmızı şarap, yanaklarının üzerinden açık ağzına akarken dikkatle bizi tetkik ediyormuş gibi bir tavır alıyordu. Birdenbire vecde gelen Greifswald'li göğsüme atıldı, sevinçle bağırdı: «Ah, beni bir anlıyabilsen! Ben bir âşığım, mesut bir insanım. O da beni seviyor, allah beni kahretsin! sevgilim kültürlü bir kızdır. Kocaman göğüsleri vardır, beyaz bir elbise giyer, piyano çalar.» Öte yandan da İsviçreli ağlıyor, durmadan şefkatle elimi öpüyordu. «Ey! Babeli, ey Babeli!» diye inliyordu.

Tabakların dans etmek, bardakların da uçmak ne demek olduğunu öğrendikleri bu müthiş kargaşalıkta, gözüm, karşımda oturan iki delikanlıya ilişti. Onlar heykeller gibi güzel ve solgundular. Biri daha çok Adonis'e öteki de Apollo'ya benziyordu. Yanaklarında şarabın

verdiği hafif gül rengi uçuşuyordu. Gözlerinden bir şeyler okuyacaklarmış gibi, ikisi de birbirine hudutsuz bir sevgi ile bakıyorlardı. Gözleri bir tuhaf ışıldıyordu. Sanki onların içine, göklerde bir meleğin yıldızdan yıldıza taşıdığı yakıcı aşk çanağından bir kaç ışık damlası düşmüştü. Hasret duygulariyle titriyen hafif bir sesle konuşuyorlardı. Birbirlerine anlattıkları şeyler, acıklı hikâyelerdi. Seslerinde, müthiş bir acının garip edası eksik olmuyordu. Biri: «Artık Lore de yaşamıyor!» dedi, ve içini çekti. Biraz sonra da Halle'li bir kızdan bahsetmeğe başladı. Bu kız bir Üniversiteliyi sevmiş, sevgilisi bırakıp gittikten sonra kimse ile konuşmamış, yememiş, içmemiş... Gece gündüz ağlar, vaktiyle sevgilisinin hediye ettiği kanaryeye bakar dururmuş. «Bir gün kanarye öldü, çok geçmeden kız da öldü.» Hikâye böyle sona eriyordu. İki genç yeniden sustular. Sanki göğüslerinden kalbleri fırlıyacakmış gibi içlerini çektiler. Sonra biri dedi ki: «Ruhum kederle dolu, gel dışarıya çikalım, gecenin karanlığına gömülelim. Bulutların nefesini, ayın ışıklarını içime çekmek istiyorum. Acılarımın arkadaşı! sevdiğim insan! sözlerin, kamışların fısıldayışı, yatağında akıp giden coşkun suların uğuldayışı gibi göğsümde yankılanıyor, ama ruhum kederle dolu!»

İkisi de kalktı, biri kolunu ötekinin boynuna doladı, gürültülü odayı bırakıp çıktılar. On-

ların ardından gittim. Karanlık bir odaya girdiler. Biri, pencere niyetiyle, bir elbise dolabını açtı; kollarını iştiyakla ileri doğru uzattı, ayakta karşılıklı konuşmağa devam ettiler. Biri: «Ey sisli gecenin rüzgârları! diye bağırdı, yanaklarımı ne güzel serinletiyorsunuz, uçup dalgalanan saçlarımla ne hoş oynuyorsunuz. Dağların bulutlu bir tepesinde duruyorum, ayaklarımın dibinde, insanların uyuyan şehirleri yatıyor, mavi sular pırıldıyor. Dinle, ta aşağılarda vâdide çamlar hışırdıyor, yukarılarda, tepede, atalarımızın ruhları buluttan şekillere bürünmüş geçiyorlar. Ah, bulutların atı üstünde, sizinle birlikte, fırtınalı gecenin içinden geçerek, coşkun denizden yıldızlara kadar koşa bilseydim. Heyhat! ıstırabın yükü altında eziliyorum. Ruhum kederle dolu!» Öteki delikanlı da kollarını ayni şekilde iştiyakla, elbise dolabına doğru uzattı. Gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Hazin bir sesle, gözüne ay gibi görünen sarı meşin pantolona şunları söyledi. «Güzelsin, sen ey göklerin kızı! çehrendeki sükûn bütün acıları dindirir, gökyüzünde sevgi ve lûtuf saçarak gezersin. Yıldızlar, doğudaki mavi izinden yürürler. Seni görünce bulutlar sevinir, karanlık çehreleri aydınlanır, Ey gecelerin kızı! Gökte benzerin var mı? Senin varlığın karşısında yıldızlar utanır, yeşil kıvılcımlar saçan gözlerini senden çevirirler. Sabahları yüzün solgun, yolunu bırakıp nereye kaçarsın? Senin de

benim gibi, gizlendiğin bir sarayın mı[52] var? Istırabın gölgesinde mi oturursun, kızkardeşlerin gökten düştüler mi? Seninle her gece gökyüzünü neşe ile dolaşıyorlardı, şimdi nerede onlar? Evet, onlar gökten yere düştüler, ey güzel ışık, sen de sık sık onların matemini tutmak için saklanırsan. Ama sonunda karanlık gece gelecek. Sen de geçip gitmiş ve göklerdeki mavi yolunu bırakmış olacaksın. O zaman varlığın önünde utanan yıldızlar başlarını kaldıracaklar, bayram yapacaklar. Şimdi muhteşem elbisenin içinde göğün kapılarından aşağıya bakıyorsun. Rüzgârlar! Bulutları parçalayın. Gecenin kızı ışıklarını döksün, korularla örtülü dağların üstüne saçsın ve deniz, ışık içinde köpüklü dalgalarını yuvarlasın.»

Pek o kadar sıska olmıyan bir tanıdık, bu akşam her zamanki gibi, atlı muhafız subayyile mâsum bir çocuğun karnını doyuracak büyüklükte bir porsiyon dana etini yuvarlamış, ve yediğinden çok da içmişti. Sözün kısası fitil gibi olmuştu. Bu neşe ile yerinden fırladı, domuz yürüyüşü ile yalpa vurarak delikanlıların bulunduğu odaya süratle daldı. Gözü yaşlı delikanlılara öyle bir tosladı ki, her ikisini de paldır küldür dolabın içine tıktı, sonra yine ayni tempo ile otelin kapısma doğru yuvarlandı. Dışarıda avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Salondaki gürültülü gittikçe yükseliyor, bir curcuna halini alıyordu. Ötede, dolaptaki delikanlılar,

şimdi parça parça olmuş bir halde, dağın eteğinde yattıklarını sanarak feryadü figan ediyorlardı. Ağızlarından, burunlarından fitil fitil gelen kırmızı renkli mübarek suyun içinde yüzüyorlardı. Biri ötekine: «Hoşça kal dedi, damarlarımdaki bütün kanın boşandığını hissediyorum. Ey ilkbahar rüzgârı, beni niçin uyandırıyorsun? Beni okşuyor ve diyorsun ki: «Seni gökyüzünden düşen çiğ taneleriyle serinletiyorum.» Solmam yakın, yapraklarımı döken fırtına nerdeyse gelecek, yarın yolcu gelecek, beni güzelliğim içinde görmüş olan yolcu gelecek, kırlarda, her yerde beni arıyacak, bulamıyacak... Ama, bizim ahbabın baso sesi bütiln gürültüleri bastırıyordu. Dışarıda, kapının önünde küfürler, lânetler arasında bangır bangır bağırıyor, koca Veend caddesinde bir tanecik bile fener yanmadığından, kimin camlarının indirildiğini görmek mümkün olamadığından şikâyet edip duruyordu.

Ben öyle, kolay kolay sarhoş olmam... Boşalttığım şişelerin sayısını söylemeğe tevazuum mânidir... Oldukça iyi şartlar içinde yatak odama vardım. Genç tüccar, başında bembeyaz gecelik takkesi sırtında safran sarısı pazenden bir ceket, yatağına yatmış bile. Ama, daha uyumamıştı. Benimle şurdan burdan konuşmak istedi. Frankfurt-Main'lı imiş. Hemen arkasından güzellik ve asalet hislerinden nasibi olmıyan ve İngiliz mallarını fabrika fiyatından yüzde 25

eksiğine satan Yahudilerden söz açtı. Canım biraz alay etmek istedi. Ona, uykuda gezme illetim olduğunu, gece uyku arasmda kendisini rahatsız edersem beni mazur görmesini söyledim. Ertesi gün bana itiraf ettiğine göre, zavallı adam bu yüzden bütün gece uyuyamamış, karyolanın önünde duran tabancalarımla, uyku halimde bir kaza çıkaracağımdan korkmuş. Aslına bakarsanız ben de geceyi ondan daha iyi geçirmedim, çok kötü uyudum. Korkunç, sıkıntılı bir sürü kâbus hayaletleri... Dante'nin «Cehennem» inden bir piyano parçası... Nihayet rüyamda Falacidia[53] adlı, müziği Spontini'den, livresi de Gans[54]ın miras hukukundan alınmış hukuki bir opera seyrettim. Buna deli rüyası derler. Roma'daki Forum pırıl pırıl yanıyordu. Serv. Asinius Göschenus[55] hâkim sandalyesine oturmuştu. Togası mağrur kıvrımlarla omuzuna atılmıştı, resitatif'leri gürül gürül okuyordu; Prima Donna legataria rolünde Marcus Tullius Elversus[56] bütün kadınlık cazibelerini tecelli ettirmiş, dinliyenleri aşktan eriten «quicunque civis romanus» [57] güfteli bir bravourarie[58] çağırıyordu. «Kiremit kırmızısına boyanmış hukuk mezunları, rüşte ermemiş çocuklar korosu halinde haykırıyorlardı. Doçentler, et renginde trikolar giymiş cinler rolünde Justinian öncesi baleti oynuyorlardı. «On iki Levha» yı[59] çiçekten taçlarla süslüyorlardı. Gök gürlemeleri ve şim-

şek çakmaları arasmda, yerden, hakarete uğramış Roma kanunlarını temsil eden bir hayalet zuhur etti. Bundan sonra trombonlar, gonklar, ateş yağmurları, **cum comasi Causa**[60]...

Beni bu kıyamet gürültüsünden Barocken otelinin sahibi çekip kurtardı. Güneşin doğuşunu seyredeyim diye beni uyandırmağa gelmişti. Tarasada üşüyen ellerini birbirine sürten birkaç kişi buldum; bunlar sabredememişler, erkenden gelmişlerdi. Sonra başkaları, gözleri mahmur, sendeliye sendeliye yukarıya çıktılar, hasılı, dün geceki sakin cemaat yine tastamam, bir yerde toplanmıştı. Ateş kırmızısı kürenin ufukta yükselişini, ses çıkarmadan seyrediyorduk. Bir kış fecrinin alaca aydınlığı etrafa yayılıyordu. Dağlar, sanki beyaz dalgalı bir denizin içinde yüzüyordu. Bu denizin ortasında yalnız doruklar beliriyordu. İnsan kendisini, su basmış ve yer yer kara parçaları kalmış bir ovanın ortasında, küçük bir tepenin üstünde sanıyordu. Gördüklerimi ve içimden gelenleri sözlere dökmek için aşağıdaki şiiri yazdım:

Güneşin ufacık bir kıvılcımı doğuyu
aydınlattı.
Uzaklarda, ta uzaklarda dağ dorukları
dumandan bir deniz üstünde yüzüyor.

İnsana, bir adımda yedi fersah yol aldıran
Çizmeler olsaydı ayağımda, rüzgârların

yelişiyle yürür, dağların doruklarından,
birinden
ötekine atlar, sevgilimin evine uçardım.

Mışıl mışıl uyuduğu yatacığının perdelerini
sessizce çeker, sessizce alnını, sessizce
dudaklarını öperdim.

Ve zambak gibi küçücük kulaklarına
daha hafif sesle derdim ki:
Birbirimizi sevdiğimizi, hiç-
hiçbir zaman birbirimizi yitirmediğimizi
düşlerinde gör.

O sırada içimde bir kahvaltı hasreti, bu şiire döktüğüm hislerden aşağı kalmazdı. Bayanlara biraz kompliman yaptıktan sonra sıcak odada kahvemi içmek için aşağıya koştum. Midem, tıpkı Goslar'daki Stephan Kilisesi gibi bomboştu. Ama Arabistan içkisini içer içmez, damarlarımda doğunun sıcaklığı akmağa başladı. Doğunun gülleri kokulariyle etrafımı sarıyor, bülbüllerin tatlı şarkıları ortalığı çınlatıyordu. Talebeler gözüme develer gibi, Congreve' in salkım fişekleri kadar yakıcı bakışlariyle Brocken otelinin kızları huriler, bezirgânların burunları da minareler gibi görünmeğe başladı.

Ama yanımda duran kitap Kuran değildi; gerçi içine kâfi miktarda şaçmalar yazılmıştı: Bu dağlara çıkan bütün seyyahlar adlarını Brocken kitabı denilen bu deftere yazarlar.

Onlardan çoğu bazı düşüncelerini, düşünceleri olmıyanlar da duygularını not ederler. Birçokları da söyliyeceklerini şiirle ifade ederler. Bezirgân sürüsü, Brocken'de olduğu gibi, fırsat bulup da hislerini şiirle ifade etmeğe kalkışınca ne pis şeyler zuhur edeceğini insan bu kitapta görüyor. Pallagonia[61] prensesinin sarayı bu kitap kadar zevksiz ve saçma olamaz. Burada âşar tahsildarları baylar, asîl, küflü duygulariyle, tezgâhtarlar gönüllerinin bütün coşkun açılmalariyle, Cermanya meraklıları, vatanperverlik üzerine attıkları palavralariyle, Berlinli okul öğretmenleri vakitsiz doğan çocuklar gibi yarım yamalak, sözüm ona şairane cümleleriyle bilhassa temayüz ediyorlardı. Bir Bay Johannes Hagel de, hayatında hiç olmazsa bir defa, kendini muharrir sanmak istiyor. Kitabın bir yerinde güneşin doğuşunun muhteşem güzelliği tasvir ediliyor, başka bir yerinde de fena havadan, ümit kırıcı, aldatıcı beklemelerden, manzarayı tamamiyle örten sisten şikâyet ediliyor. «Dumanlı geldim, dumanlı gittim.» diye eski bir nükte vardır, o burada belki yüzlerce defa tekrarlanıyor. Bütün kitap bira ve peynir kokuyor. İnsan âdeta Clauren[62]in bir romanını okuduğunu sanıyor.

İşte böylece kahvemi içip Brocken kitabını karıştırırken kırmızı yanaklı İsviçreli içeriye girdi; yukarıda, tarasada, doya doya seyrettiği ulvi manzarayı kendinden geçercesine anlattı:

gerçeğin sembolü olan mâsum, sakin ışığın, gecenin yığın yığın sisleriyle çarpışması tıpkı cinlerin, perilerin savaşlarına benziyormuş. Savaşta devler uzun kılıçlarını uzatıyor, zırhlanmış şövalyeler, şahlanan atları üstünde koşuyor, cenk arabaları, korkunç hayvan şekilleri müthiş vahşi bir kargaşalığın içinde beliriyor, sonunda her şey çılgınca bir kıvranma ile biribiri içine giriyor, her şey soluyor, hiçbir iz bırakmadan kaybolup gidiyormuş. Ne yazık ki ben tabiatin bu müthiş hercümecini, bu demagojik manzarayı kaçırdım. Ama beni sorguya çekseler, yeminle temin edebilirim ki, kara kahvenin tadından başka ne bir şey gördüm, ne de bir şey duydum. Eyvah, bu kahve yüzünden güzel bayanı da ihmal ettim. Şimdi o annesi ve beraber seyahat ettikleri adamla, kapının önünde duruyordu. Arabaya binmek üzere idiler. Ona, havanın soğuk olduğunu söylemek için ancak vakit vardı. Bayan, daha evvel gelmemiş olduğuma gücenmiş görünüyordu, ama, bir gün evvel, büyük bir tehlikeye göğüş gererek dik bir kayadan kopardığım nadir bir çiçeği hediye edince, güzel alnının küskün çizgileri silindi. Annesi, kızın bilmediği bir çiçeği göğsüne takmasını yakışıksız buluyormuş gibi, onun adını öğrenmek istedi. Sahiden de çiçek şimdi insanları kıskandıracak öyle bir yere yerleşiyordu ki, dün ıssız kayaların tepesinde bunu hayalinden bile geçirmezdi. Yanlarındaki sessiz adamın

dili şimdi birdenbire çözülüverdi. Çiçeğin erkek organlarını saydı, hesabetti. Sonra da kupkuru bir eda ile: «Bu çiçek sekizinci fasileye girer.» dedi.

Ne zaman bu Allahın sevgili çiçeklerini, tıpkı biz insanlar gibi, dış şekillerine yani üreme organlarının farklarına bakarak onları fasîlelere bölseler kızarım. Sınıflandırmak lâzım gelse bile, onları daha çok ruhlarına, yani kokularına göre sınıflandırmak istiyen Theophrast'in[63] teorisi kabul edilmelidir. Bana gelince: benim tabiat biliminde kendime göre bir sistemim vardır, buna göre ben her şeyi yenilen şeyler, yenilmiyen şeyler diye ikiye bölerim.

Çiçeklerin esrarlı mahiyeti, yaşlı bayan için kapalı kutu sayılmazdı. Bahçede veya saksıda yetişen çiçeklerin kendisine büyük bir neşe verdiğini, buna mukabil koparılmış bir çiçek gördüğü zaman da hafif bir acının, korkulu rüyalarda olduğu gibi, içini titrettiğini söyledi. Dalmdan kopmuş bir çiçek, cesede benzermiş; kırık narin bir çiçek cesedinin, solgun başçağızını düşürüşünde ölü bir çocuğun hazin hali varmış. Bayan, acı şeyler hatırlatan bu benzetmelerinin o kadar tesiri altında kaldı ki, az daha kendini kaybedecekti. Bu kederli havayı Voltaire'in birkaç mısıraiyle dağıtmak vazifesi de bana düştü. Fransızca sözlerin bizi kendimize getirmek için ne büyük tesiri varmış meğer! Gülüştük, bayanların ellerini öptüm, gülümse-

melerle birbirimize iltifatlarda bulunduk. Atlar kişnedi, araba iki tarafına yalpa vurarak ağır ağır dağdan aşağıya inmeğe başladı. Üniversiteliler de yola çıkmak için hazırlanıyorlardı. Herkes sırt çantasını bağlıyor, otelle hesabını kesiyordu. Masraflar, tabii umulduğundan daha az çıkıyordu. Mesut bir aşkın izlerini yüzlerinde taşıyan hassas otelci kızları, âdet olduğu üzere Brocken çiçeklerinden demetler getirip gençlerin kasketlerine takmak için yardım ediyorlardı. Delikanlılar, bu yardıma karşılık, ya para veya birer öpücük veriyorlardı. İşte böylece işlerimizi bitirip hepimiz dağdan aşağıya inmeğe başladık. İçlerinde İsviçreli ve Greifswald'li olan bir gurup Schierke yolunu, benim ve hemşerilerimin bulunduğu yirmi kişilik bir gurup da, önümüzde bir kılavuz, karları erimiş yerlerden inerek İlsenburg yolunu tuttuk.

İnişimiz yıldırım süratiyle oldu. Halle'li üniversite talebesi, Avusturyalı redif askerlerinden hızlı yürüyorlar. Fark etmeğe vakit olmadan, dağın, orasına burasına kaya kütleleri serpilmiş çıplak kısmını çoktan gerilerde bırakmış ve bir gün önce gördüğüme benzer bir çam ormanına dalmıştık. Güneş en güzel ışıklarını dökmeğe başlamıştı; alacalı, hoş elbiseler giymiş delikanlıları ışıklarına boğuyordu; bunlar, büyük bir neşe içinde ormanın sık fidanlıklarına dalıyorlar, kayboluyorlar, biraz uzakta

tekrar meydana çıkıyorlar, bataklık yerleri, boylu boyunca yatan kütükler üzerinden geçiyorlar, topraktan dışarı çıkmış kaypak ağaç köklerine yapışarak dik inişlerden aşağı kendilerini bırakıveriyorlar, en şakrak seslerle havayı çınlatıyorlar, ve cıvıldaşan kuşlardan, uğuldaşan çamlardan, göze görünmez, şırıltılı pınarlardan, ve çın çın öten yankılardan aynı derecede neşe ile dolu cevaplar alıyorlardı. Şen gençlikle güzel tabiat karşılaşınca birbirlerine neşe verirler.

Biz vâdiye doğru indikçe, yerin altından kaynıyan pınarlar daha sevimli mırıltılarla ses veriyordu; arasıra içlerinden yalnız bir tanesi, kayaların veya çalıların arasından başını çıkarıyor, âdeta gizlice, aydınlığa çıkmağa cesaret edip edemiyeceğini anlamak istiyormuş gibi etrafa bir göz gezdiriyor, nihayet bir küçücük su sızıntısı, kararını verip dışarı fırlıyordu. İşte o zaman, böyle hallerde her vakit görülen şey meydana geliyor: Kaynaklardan en sabırsızı işe başlıyor, ve çok geçmeden, hayretle görülüyor ki, o âna kadar çekingen ve ürkek duranlar, cesaretlenmiş bir kafile halinde peşinden geliyor, önden gidene katışmak için koşuyorlardı, ve oldukça büyük bir derecik oluyorlardı; bu dere sayısız çağlıyanlar ve çok güzel kıvrımlar yaparak vâdiden aşağı doğru çağlayıp iniyor. İşte bu Ilse, sevgili, tatlı Ilse'dir. O, iki tarafından hissedilmez bir şekilde

yükselen dağlarla çevrilmiş bereketli İlse vâdisi boyunca akar gider; bu dağlar, ta eteklerine kadar, büyük kısımlariyle çam nevinden ağaçlarla değil, gürgen, meşe, v.s. gibi, geniş yapraklı ağaçlarla örtülmüştür; zira yapraklı ağaçlar nevi, Brocken'in doğu yamaçlarına verilmesi âdet olan isimle «Aşağı-Harz» da hâkim nevidir. Yukarı-Harz adını alan batı yamaçlar ise gerçekten, doğuya baka daha yüksektir, ve reçineli ağaçlar için daha elverişlidir.

Ilse'nin nasıl bir şakraklık, saflık ve alımla, yatağı boyunca rasladığı, garip şekillerle oraya buraya yığılmış kaya parçaları üzerinden sıçrıyarak inişini tasvir imkânsızdır. Bu sıçrayışlar esnasında sular, burada vahşi ıslıklar çalar, yahut köpüklenerek yuvarlanır; ötede bütün gözlerinden su sahveren bir bahçivan kovasından fışkırıyormuş gibi, çeşit çeşit kaya yarıklarından, berrak kavisler çizerek fırlar, ve daha aşağıda, tekrar küçük taşların üstünden, etekleri zil çalan bir kız gibi sekerek koşar. Evet, efsane doğru söylüyor: Ilse, dağın yamaçlarından gülerek, dört yanına taze bir neşe saçarak aşağı inen bir prensestir. Onun beyaz köpüklerden elbisesi, güneşin ışığında ne güzel parlıyor. Göğsünün gümüş tellerden şeritleri, rüzgârın keyfine uymuş, ne güzel uçuşuyor, elmasları nasıl kıvılcımlanıp çakıyor; koca gürgenler, sevgili çocuklarının yaramazlıklarına

bıyık altından gülümsiyerek bakan babalar gibi, yanı başında duruyorlar; beyaz kayın ağaçları genç kızın bu cüretli şıçramalarından arasıra endişe etmekten de kendilerini alamıyan ihtiyar halaların memnun edalariyle başlarını sallıyorlar; mağrur meşe, kır gezintisinin masraflarını çekmek mevkiinde olduğu için canı sıkılmış bir ihtiyar amca tavriyle bütün bu oyunlara bakıyor; havadaki küçük kuşlar tatlı cıvıltılarla alkış tutuyorlar, su kenarındaki çiçekler tatlı taltlı fısıldıyorlar. «Güzel ablacığımız, bizi de al, beraber götür!...» Fakat delişmen kız durmadan sıçrayıp gidiyor; bir ara, rüyalara dalmış şairi yakalıyor. İşte o zaman, seslenen ışıklardan, ve ışıklanan seslerden örülmüş bir çiçek yağmuru başımdan aşağı dökülmeğe başladı. Bütün bu ihtişamın önünde düşüncelerim darmadağın oldu, yalnız flavta nağmesi kadar tatlı bir ses işittim:

«Ben Prenses Ilse'yim, Ilsenstein kayasında oturuyorum; kalk, beraber sarayıma gidelim, orada mesudolacağız.

Sularımın duru dalgalarında başını yıkıyacağım. Kaygılarla hasta olmuş çocuk, acılarını unut artık!

Beyaz kollarımın arasında, beyaz göğsümün üstünde yat, ve eski masalların saadetiyle dolu rüyalar gör.

Seni öpmek, bağrıma basmak istiyorum;

şimdi toprakta yatan sevgili Kayser Heinrich'i öptüğüm, bağrıma bastığım gibi.

Ölüler ölü kalırlar, yalnız canlılar yaşar, ben güzel ve tazeyim, gülümsiyen kalbim çarpıyor.

Göğsümün içinde kalbim çarpıyor, billûr-sarayım seslerle dolu, orada kızlarım ve şövalyelerim oynuyor, silâhşorlarım eğleniyorlar.

İpekli uzun etekler hışırdıyarak sürünüyor, demir mahmuzlar şıkırdıyor, cüceler davul, borazan, keman çalıyorlar, boruları üflüyorlar.

Kollarım seni, Kayser Heinrich'i sardığı gibi saracak; dışarda sefer boruları ötmeğe başlayınca onun kulaklarını da avuçlarımla kapamıştım.»

Dış âlem ruhumuzla kaynaşıp beraber aktığı, yeşil ağaçlar, düşünceler, kuş sesleri, gariplik, gökyüzünün maviliği, hâtıralar, ve nebatların güzel kokuları birbirine lâtif arabesk-ler halinde sarmaştığı zaman insanın duyduğu şey sonsuz bir bahtiyarlık hissidir. Kadınlar bu hissi herkesten iyi bilirler, ve onun içindir ki biz, mektep talebesine has bir gururla, her şeyi objektif ve sübjektif diye güzelce ayırdığımızı, kafalarımızı, eczacı dükkânı gibi bin tane çekmece gözüne bölüp birine aklı, ikincisine idraki,

üçüncüsüne nükteyi, dördüncüsüne kötü şakayı, beşincisine boşluğu, yani fikri, ilh... yerleştirdiğimizi söyliyerek, mantıklı işlerimizle böbürlendiğimiz zaman onların dudaklarında öyle sevimli ve inanmıyan bir gülümseme uçuşur...

Sanki rüya içinde yürüyormuşum gibi, İlse vâdisinin aşağı kısmını terkedip tekrar dağa yukarı tırmanmağa başladığımızın hiç farkına varmamışım. Bu çıkış çok sarp ve yorucu idi, içimizden bir çoğunun nefesi tıkandı. Bununla beraber Mölln'de gömülü bulunan rahmetli amcazademize[64] uyarak, bu çıkışın da bir inişi olduğunu düşünüp peşin olarak seviniyorduk. Nihayet Ilsenstein'ın tepesine eriştik.

Bu, uçurumun dibinden, uzun, dimdik ve cüretli bir hamle ile yükselen muazzam bir granit kayadır. Üç tarafından ormanlı dağlarla çevrilidir. Dördüncü, yani kuzeye bakan yüzü açıktır, buradan göz vâdi boyunca, alabildiğine Ilsenburg şatosunu ve akıp giden İlse'yi görür. Kayanın bir kuleye benziyen tepesine demirden büyük bir haç kakılmış: Bunun etrafında, icabında dört insan ayağı basacak kadar yer var.

Tabiat nasıl Ilsenstein'ı ona seçtiği yer ve verdiği şekil sayesinde fantastik cazibelerle süslemişse, efsane de onun üzerine pembe ışıklarını döküp boşaltmaktan çekinmemiş. Gottsehalk şöyle söylüyor: «Hikâye olunur ki, burada vaktiyle tekin olmıyan bir şato varmış; zengin, güzel Prenses Ilse bunun içinde yaşarmış;

güya şimdi de her sabah Ilse ırmağında yıkanır, kendisine eşref saatında raslıyacak kadar bahtlı olan insanı alır, sarayının bulunduğu kayaya götürür, ve bir Prensese yakışacak cömertlikle mükâfatlandırırmış.» Başkaları, Prenses Ilse ile Şövalye von Westenberg'in âşklarına dair marûf şairlerimizden birinin «Abendzeitung» da romantik bir şiir haline soktuğu güzel bir hikâye rivayet ediyorlar. Bazıları da başka şekilde anlatıyorlar. Bunlara göre, Su Perisi Ilse'nin kaya içindeki tılsımlı şatosunda onunla şâhâne saatler yaşıyan bahtiyar, eski Saksonyalı İmparator Heinrich imiş. Yeni bir muharrir, çok sayın Bay Niemann da, Harz dağlarına seyahat edenler için bir kitap[65] yazmıştır. Orada takdire değer ihtimam ve gayret sarfederek ve gayet sahih rakamlar toplıyarak, dağların yüksekliğini, miknatıs iğnesinin buralarda kaydettiği inhirafları ve belediyelerin borçlarını tesbit ediyor; Prenses Ilse meselesinde şu kanaatı ileri sürüyor: «Güzel Prenses ve Ilsenstein kayasına dair anlatılan şeyler tamamiyle masaldan ibarettir.» Kendilerine şimdiye kadar asla böyle güzel bir Prenses görünmemiş olan bütün bu adamlar, Prenses Ilse'den işte böyle bahsederler. Ama, güzel kadınların hususi iltifatlarına mazhar olan biz, bu hususta daha fazla şeyler biliriz. Bunları Kayser Heinrich de bilirdi. Eski Saksonyalı Kayserlerin sevgili Harz'larına bu kadar bağlı olmaları boş değil-

dir. Nefis «Lüneburg Vakayinamesi» ni karıştırınız, orada ağaç oyma resimlerinde, tepeden tırnağa zırhlar giyinmiş bu eski prensler, gaşiyeleri hükümdarlık armalariyle işli savaş atlarının üzerinde dimdik oturmuş, ellerinde sımsıkı, saltanat asâsını ve kılıçlarını tutmuş olarak tasvir ediliyorlar. Burma bıyıklı, sevimli yüzlerinde, yâd illerde eğleştikleri zaman Harz'lı Prenseslerinin tatlı hatıralarına, Harz ormanlarının candan seslerine onların nasıl hasret çektiklerini açıkça görmek mümkündür: Hattâ bu diyarlar, kendilerinin ve haleflerinin, Almanlara das unvan hırsı olan ve her defasında kayser'i de, kayserliği de mahveden Roma hükümdarı olmak sevdasiyle câzibesine kapılıp gittikleri, zehirleri ve limonları bol Wolsch'ter[66] diyarı dahi olsa...

Ama ben, Ilsenstein'in tepesinde bulunan herkese, ne Kayseri, ne kutsal Roma İmparatorluğunu, ne de güzel Ilse'yi, hiçbirini düşünmemesini, sadece bastığı yere dikkat etmesini tavsiye ederim. Nitekim, ben orada düşüncelere daldığım bir sırada, birden bire, tılsımlı saraydan gelen yeraltı müziğini duydum. O zaman dağlar sanki tepe taklak geldiler, İlsenburg'un kırmızı kiremitli çatıları gözlerimin önünde dans etmeğe, yeşil ağaçlar gökyüzünde dönmeğe başladılar; öyle ki artık, gözlerime herşey yeşil ve mavi görünür oldu. O kadar başım dönmüştü ki, eğer korku ile demirden haça sa-

rılmasaydım mutlaka uçuruma yuvarlanacaktım. Umarım ki benim böyle yalnız müşkül bir anda haça sarılmış olduğumu kimse ayıplamıyacaktır.

*

«Harz seyahati» tamamlanmamış bir parça dır ve öyle kalacaktır. Bir bütün olarak ahenkli bir örgü yapmak üzere o kadar zevkle birbirine kattığım renkli iplikler, merhametsiz bir Parz'ın makasiyle birdenbire kesiliverdi. Belki ileriki şiirlerimde onların dokunmasını tamamlarım. Şimdi susarak geçmek zorunda olduğum, söyliyemediğim birçok şeyleri o zaman söylerim. Bununla beraber insan bir şeyler söylesin de, şu veya bu zamanda, şu veya bu şekil altında söylesin ne ehemmiyeti var. Bir araya getirdiği zaman bir bütün yapacak şekilde olan ayrı ayrı parçalar bu halleriyle de pekâlâ kalabilirler. Bunlar bir araya getirilirken şurada burada göze çarpan noksanlar tamamlanır, pürüzler giderilir, çokça sert olan yerler daha tatlı bir hale sokulur. «Harz seyahati»nin daha ilk sayfalarında insan belki de böyle bir halle karşılaşır. Göttingen'e karşı beslediğim kötü duyguların, bunlar her ne kadar kitabımda anlattıklarımdan çon daha büyükse de, benim bu şehirdeki birkaç şahsa karşı beslediğim saygı yanında pek küçük kaldığını sonraki sayfalarda öğrenenler üzerinde, bu ilk sayfalar herhalde oldukça acı bir tesir bırakacaklardı. Niçin kapalı

geçeyim: burada bilhassa ta ilk gençlik çağlarımda bana o kadar büyük bir dostluk gösteren, daha o zamanlar tarih tahsiline karşı bende içten bir sevgi uyandıran ve daha sonraları bu tahsil için beni daima teşvik eden ve böylece ruhumu sükûn dolu bir yola götüren, hayat isteklerime daima hayırlı istikametler gösteren, günün acılarına karşı bana tarih kaynağından teselliler veren o kıymetli, sevgili adamdan bahsetmek istiyorum; onun tesellileri olmasaydı, günün ıstırap dolu hâdiselerine asla göğüs geremezdim. Karanlık çağımızda, gözleri bir yıldız gibi parlıyan, başkalarının bütün acılarına, sevinçlerine, dilencilerin de kıralların da kaygularına, çöken milletlerin, onların tanrılarının iniltilerine misafirsever kalbinin kapılarını açık tutan büyük tarih tetkikçisi ve büyük insan Georg Sartorius[67] den bahsetmek istiyorum.

Şu noktayı işaret etmeden geçmek istemiyorum: Yukarı-Harz'da, yani İlse vâdisinin başlangıcına kadar anlattığım kısımda, Aşağı Harz'ın romantik ve pitoresk manzaralarını bulamayız. Çamlarının karanlık rengi ve vahşi güzelliği içinde Yukarı - Harz öteki ile tam bir tezat teşkil eder. Ilse, Bode, ve Selke derelerinin meydana getirdiği vâdiler ise, eğer onların hepsinin karakteri şahıslandırılarak gösterilecek olursa, aralarında hoş bir tezat teşkil ederler. Bunlar, hangisinin daha güzel olduğuna insanın

bir türlü karar veremediği üç kadın gibidir.

Sevgili tatlı Ilse'nin ve beni sevimli tatlı karşılayışının yukarıda sözünü ettim, şiirini söyledim. Karanlık güzelliği ile Bode beni o kadar güler yüzlü karşılamadı. Onu Rübeland'ın demir karası topraklarında ilk gördüğüm zaman suratı asıktı, boz renkli yağmur bulutlarının rengine bürünmüştü. Rosstrappe'nin tepesine vardığımda örtüsünü bir âşık heyecaniyle attı, yüzü, gözlerimin önünde, bir ışık ihtişamı içinde parladı. Yüzünün bütün çizgilerinde, sonsuz bir sevginin nefes alışı duyuluyordu. Kayaların meydana getirdiği göğsünden hasret iniltileri ve hüznün bitkin sesleri yükseliyordu. Asîl sadeliği, hoş sükûtu ile insanı bütün his teklifsizliklerinden uzak tutan, bununla beraber yarı gizli gülümsemesi ile yaramazlıklarını açığa vuran Selke'nin, bu güzel sevimli kadının çehresi bana daha az sevimli, ama daha neşeli göründü. Her halde, onun bu hâince yaramazlıklarının eseri olacak, başıma bir sürü can sıkıcı şeyler geldi. Sudan atlamak istediğim zaman, çayın orta yerine düştüm, ıslak ayakkabılarımı çıkardım, terliklerimi giydim, daha sonra tekini elimden, daha doğrusu ayağımdan kaçırdım. Bir kasırga çıktı, başımdan kasketimi kapıp götürdü. Böğürtlen dikenleri ayaklarımı yırttı, vesaire, vesaire... Ama bana çektirdiği bütün bu eziyetleri hoş görüyorum .Çünkü o güzeldir. Şimdi o durgun güzelliği içinde hayalime geliyor, bana

diyor ki: «Gülüşümü kötüye anlayınız. Şiirlerinizde bana da yer verin.» İhtişamlı Bode de hayalimde canlanıyor, koyu gözleri: «Gururun ve acılarınla bana benziyorsun, beni sevmeni isterdim.» diyor. Güzel Ilse de sıçrıyarak karşıma geliyor, yüzü, tavrı ve hareketleriyle insanı sarıyor, büyülüyor. O, rüyalarıma hayat veren güzel varlığa benziyor, ve tıpkı onun gibi insanın dayanamıyacağı nazlı haliyle bana bakıyor, aynı zamanda tavırlarında derin bir içlilik, sensuzluk, duruluk ve gerçeklik var. Evet ben Pâris'im, üç tanrıça önünde duruyorum; ben elmayı güzel İlse'ye veriyorum.

Bugün mayısın biri. Bahar yeryüzüne hayat denizinin çoşkunluğu ile dökülüyor. Ağaçlar, beyaz çiçekten köpüklerle yüklü, her tarafa engin, sıcak bir sis ihtişamı yayılıyor; şehirde evlerin pencere camları neşeyle parlıyor, serçeler yeniden saçaklara yuvalarını yapıyorlar; caddelerde insanlar dolaşıyor, ve havanın bu kadar sargın, bu kadar hoş ve kendilerinin de bu kadar keyifli oluşlarına şaşıyorlar. Renk renk elbiselerini giymiş Vierlande'li[68] kadınlar menekşe demetçikleri taşıyorlar. Küçücük mavi ceketleriyle sevimli piçler, Jungfernstieg caddesinden geçiyor,ve sanki bugün babalarını bulacaklarmış gibi seviniyorlar.[69] Köprüdeki dilenci,[70] etrafına, tıpkı büyük ikramiyeyi kazanmış gibi neşeli neşeli bakıyor. Zenci melezi gibi kara, yankesici suratlı, ipe gelesi dellâlı bile

güneş en lûtûfkâr ışıkları içinde yıkıyor. Ben de kale kapısından çıkıp dışarılarda dolaşmak istiyorum.

Bugün mayısın biri ve seni düşünüyorum güzel Ilse... Yahut da istersen sadece Agnes diyelim. Sen bu ismi hepsinden çok beğenirsin... Seni düşünüyor, ışık saça saça dağlardan aşağı koşuşunu seyretmek istiyorum. En iyisi, aşağıda vâdide durayım, seni kollarımın arasına alayım... Güzel bir gün! Her tarafta ümidin rengi olan yeşil rengi görüyorum. Bir neşe mucizesi gibi her yerde çiçekler açmış, benim de kalbim yeniden çiçek açmak istiyor. Bu kalb de bir çiçek, hem de garip bir çiçek. O, kendi halinde bir menekşe, gülen bir gül, sâf temiz bir zambak veya şirinlikleriyle genç kızlara neşe veren, onların güzel göğüslerine takılan, bugün solan, yarın yeniden açılan, bir çiçek değildir. Bu kalp, bir efsânenin anlattığına göre, Brezilya ormanlarında, yüz senede bir açan o kocaman korkunç çiçeğe daha çok benzer. Çocukken böyle bir çiçek gördüğümü hatırlıyorum: bir gece, tabanca sesini andıran bir gürültü işittik, ertesi sabah komşu çocukları bana bunun, «sarı sabır»larının açarken çıkardığı patlama sesi olduğunu söylediler; beni bahçelerine götürdüler, orada, gayet geniş ve insanın bir yerini parçalamadan dokunması imkânsız derecede sivri dikenli, dişli yapraklariyle kısa boylu sert fidanın şimdi adamakıllı boy atmış ol-

duğunu ve tepesinde de tıpkı bir taca benziyen ihtişamlı bir çiçek bulunduğunu hayretle gördüm. O kadar yüksekti ki, biz çocukların onu görmeğe boyumuz yetişmiyordu. Bizi çok seven güler yüzlü ihtiyar Christian çiçeğin etrafına tahtadan bir merdiven yaptı, kediler gibi üstüne tırmandık, orada meraklı gözlerle çiçeğin açılmış tüveycini seyrettik. Ortasından sarı erkek organlar fırlamıştı. Etrafa, görülmemiş bir ihtişam içinde vahşi güzel bir koku yayılıyordu.

Ya Agnes, benim kalbim de sık ve kolay çiçeklenmez, onun yalnız bir defacık açtığını hatırlıyorum: Çok zaman oldu, belki de yüz yıl geçti. Gerçi, çiçekleri bütün ihtişamiyle açmıştı; karanlık bir kış kasırgasının gazabına uğramadı ama, ışıksızlıktan ve sıcaklık yokluğundan sarardı, soldu. Şimdi o, göğsümde kımıldıyor, dışarı çıkmak istiyor. Birdenbire bir patlama duyarsan, güzel kız, sakın korkma! Kendimi vurdum sanma, bil ki bu aşk tomurcuklarının çiçek açması, ışıklı şarkılar, ölmez «dithyrambe»lar ve neşeli nağmeler fışkırmasıdır.

Güzel kız, bu birden boy atmış aşk sana yüksek gelirse rahatça tahta merdivenlerden çık, ve oradan aşağıya, çiçek açan kalbime bak!

Günün henüz erken vakti, güneş ancak yolunun yarısını yaptı. Kalbim etrafa o kadar güzel ve kuvvetli bir koku veriyor ki! Onunla sarhoş oluyorum, ve alayın nerede bittiğini, gök-

yüzünün nerede başladığını bilmiyorum. Havayı feryatlarımla dolduruyor ve yeniden tatlı atomlar halinde erimek, yaratılmamış tanrılık içinde kaybolmak istiyorum. Gece olunca, yıldızlar gökte parlayınca ne olacak. «Sana bunları söyliyebilecek bahtsız yıldızlar...»

Mayısın biri. Hırpani esnaf çırağının bu gün içli olmakta hakkı var. Sen bu hakkı şairden nasıl esirgersin?

ILSENBURG

Güzel bir vatan şarkısı söyliyerek şen Ilsenburgdan geçiyoruz. «Rote Forelle» denilen ötele giriyoruz. Kont Wernigrode'nin hesabına idare edilen bu hoş otelin yanında, çok güzel bir bahçe var. Burada sevimli kız yüzleri, güzel çiçekler gördüm, bir Halle'li ile öğle yemeği yedim, nefis bir çorba ve şarap içmenin gerçekten zevkını tattım. Ve o esnada derhal can havliyle sarılarak hayatımı kurtardığım demir haçı düşündüm; çünkü bütün bu zevkleri, ilerde tadacağım birçok zevkleri de ona borçluyum. Saksonya İmparatorları çağından kalma çok eski, yüksek, kurşuni bir bina olan Ilsenburg sarayı, şimdi güherçile tasfiyehanesi vazifesini görüyor. Halle'liler bizi burada bıraktılar. Ben ve hemşerilerim Wernigrode'ya doğru yolumuza devam ettik. Oradaki saray boz renkte bir dörtgendir. Bu binaya küçük küçük bir sürü binalar ek-

lenmiş bunlar oldukça zevkli, muntazam yapılmış ayni zamanda sırf ihtiyaç dolayısiyle alelâde kuruluvermiş. Ama böyle olduğu için rahat, kullanışh bir halleri var; üstünde bulunduğu dağdan, ne fazla yükseklik, ne de fazla alçaklık göstermeden ağır başlı bir samimilikle ve iyi kalblilik tavriyle şehre bakan bu saray insan üzerinde ilk bakışta bambaşka, sükûn dolu bir neşe tesiri bırakıyor. Şehrin içi de bir bayram manzarası gösteriyordu. Evlere, meşe yapraklarından koaman çelenkler asılmıştı; insanlar, renk renk, en güzel elbiselerini giymişler, saygı dolu bir neşeyle etraflarına bakıyorlardı. Yüzlerinden memnunluk dolu siyasi samimi bir tavır okumamış olsaydım, kendimi Aşağı - Rhin şehirlerinden birinde, paskalyadan sonraki bir pazar gününde sanacaktım.

Aslan otelinin sahibi tertemiz giyinmiş şişman bir bayan bize bira getirdi, yağlı vücudünden pek memnun görünüyordu. Uzun zamandan beri beklenilen sayın kontların saraya döndükleinden haberimiz olduğunu öğrenince, pek o kadar hayret etmedi, yapılan şenliklerden, sunulan çelenklerden, verilen söylevlerden, kurulan zafer taklarından, halkın heyecanından, müzikten ve saireden uzun uzun söz etti. Hemşerilerim biraz acele etmeselerdi, belki şimdi hâlâ bu iyi şişman bayanın yanında olacak ve ona Wernigrode'deki şenlikleri anlattıracaktım. Efendisine bağh bir tebaanın sadıklığını ve prenslerinin

topraklarına ayak basmasını çok sade ve basit şenliklerle kutlamak istiyen Harz'da, kendi halinden memnun ufacık bir kasabayı görmek, kalbimi, herzaman, büyük bir imparatorluk şehrinde, neşe çığlıklariyle dolu bir imparatorluk töreninden daha çok yerinden oynatır. Şunu da ilâve edeyim: Ritzebüttel'deki plâjlarda, oradaki Hansa'lı serbest şehirlerin eski valileri olan senator Abendroth ile Hamburg'lu belediye reisleri Bartels'in şehri ziyaretlerini ağır başlılıkla, şuurlu bir saygı ile kutlarken de kalbim yine aynı kuvvetle çarpmıştı. Şimdi hatırlıyorum: Önceden hiçbir şey kararlaşmamış olduğu dalde, akşam bütün evler ışıkla donatılmıştı. Bütün halk pazar elbiselerini giymiş, evlerinin önüne çıkmıştı. Bu faziletli irfanlı efendileri, önlerinden alçak gönüllü ve samimi tavırlariyle geçerken, hepsi saygı dolu bir dostlukla şapkalarını, kasketlerini çıkardılar, uzun seneler sadakat ve gayretle onlar için çalışmış, onların saadetlerini temin etmiş ve onları mertçe korumuş olan eski valilerine çok içten bir sevgi ile baktılar. Ben birçok büyük donanmalar gördüm, ama ışıkları, meşaleleri ateşli mihrapları, ışık oyunları ile bütün bu şenlikler beni Ritzebüttel halkının sakin ışıkları kadar içimden sarsmadı.

Wernigrode'deki sarayda görülmeğe değer birçok şeyler olsa gerek. Ama bugün yukarıya, saraya çıksaydık, sayın kontları görmek istediğimiz zannedilecekti. Bunu düşünerek Elbigro-

de'ye doğru yolumuza devam ettik. Yolun sol tarafındaki arazi yavaş yavaş düzleşiyor, sağ tarafta ise Brocken'in ve komşu dağların ufka düşen mavi gölgeleri görünüyor. Bu çevrenin, insana yakın gelen bir güzelliği var. Dağ geçitlerine, bir şose parçasına, dikili ağaçların arasında güneşin parladığı, sevimli geyikçiklerin dolaştığı çam ormanlarına da rastlıyorsunuz. Ne zaman ormanda bu hayvanı mağrur boynuzları, dindar bir ihtişam edasiyle ağır ağır dolaşırken görsem, zavallı Aziz Genovefa'yı hatırlarım. Geyiği öpmek için yürüdüm, ürkek bir sıçrama ile ormanın kuytu yerlerine doğru kaçtı. O haklı olarak insanlardan hiçbir iyilik bekliyemez. İnsanlar umumiyetle zavallı bir insan yavrusunu emziren dişi giyik gibi merhametli değildir. Onların öyle zalimleri vardır ki bu nasıl mümkün olur, bir türlü aklım almıyor - böyle müdafaasız güzel bir hayvanı kovalamak ve öldürmekte zevk bulurlar. «İnsanlar Ganj kıyılarında oturur[71]»

Elbigrode'ye gece vakti vardık. Burada şimdi uzun uzun anlatmağa değmiyen gülünç bir hâdise yüzünden hemşerilerimle aynı ötelde kalamadım.

Puslu, yağmurlu bir günde Rübeland'a doğru yolumuza devam ettik. Yolun iki tarafında dev gibi dağlar, insanı hayrete düşüren garip şekilli kayalar yükseliyor. Bu kayaların içinde, halkın «Cüce yuvaları» dediği küçücük inler var. Bunlar vaktiyle Hunlar zamanında, bu civarda

oturanlara sığınak vazifesi görürmüş. Vâdinin ortasında Bade akıyor. Yüksek taşlarla dolu bir düzlük içinde kendine rahat bir yatak bularak, ine çıka yol alırken istemiye istemiye çağıldıyor. Bade boyunca Rübeland adındaki köyün isli evleri sıralanmış; bu köyde oturanların çoğu demir işçisidir. Kapkara yüzlü demirciler alçak pencerelerden bakarlar, kapılardan duman bulutlar çıkar, çekiçler takırdar, örs güm güm öter ve Bade çağıldayıp akar. Bu bölgede görülecek iki büyük mağra var: Bunlardan birinin adı Baumannshöhle, ötekinin de Bielshöhle[72]dir. Birincinin içinde diğeri kadar kolay gezilemez. Böyle yerlerde gezmenin ne demek olduğunu şimdi biliyorum. Tercihan, Biel mağrasını ziyaretimizle şereflendirme fikrini, arkadaşlarıma kabul ettirdim. Bu mağranın bekçisi Boade'nin sağ kıyısında oturur; onun evinde madenci ceketleri giydik, bekçi bizi, nehrin sol sahilindeki Biel dağına giden yol üstündeki köprüyü geçinceye kadar uğurlardı. Bu dağın ismi, bu civardaki insanların vaktiyle taptıkları eski Alman putlarından Biel'den gelse gerek. Benim böyle Biel diye bir şeyden haberim yok, bu belki de Bileam dır, yahut belki de onun eşeğidir. Bugün bile bu eşeğin asîl ve necip torunlarına, Almanya'da tapılmaktadır.

Eski Alman tarihine dair büyük bir gayretle okuduğum, ve beş sene evvel Bonn Üniversitesinde Schlegel, Arndt, Hüllmann, Radtlof ve-

saire, vesaire gibi birçok kıymetli hocalarımın derslerinde dinlediğim şeylerin hepsinin, yine karmakarışık bir şekilde hâfızamda uyandığı şu sırada bu yaprakların okuyucusu, daha bir sürü derin faraziyelere gitmem tehlikesi karşısındadır. Bu arada hocalarımdan Radlof'un eski Alman tarihini okuturken, Sesostris'den daha öteye gitmemiş olmasına, maalesef lâyık olduğu kadar acı bir şekilde eseflenemiyorum. Herodot'un okuyucularına malûm olduğu üzere, Sesostris, büyük harb seferleri yapmış, ve muhakkak o sırada Almanyaya da uğramış, bunun neticesi olarak da eski Alman tarihine mal olmuştur. Her halde tanrı Biel de Sesostris le döğüşmiş olmalı. Belki ben de günün birinde Greifswald Üniversitesi doktorluk payesini elde edebilmek için «Commentatio egyptico - teutonica de pro pratria paukereya dei Bilii cum rege Sesostri» adlı, ağdalı bir ilim eseri yazar, ve bunun için de Pesseron[37]'un ve Court de Gebelin[74]'in yazılarından istifade eder, aynı zamanda onlardan bol bol iktibaslar yaparım.

Altı ay içinde bana müracaat ettikleri takdirde, yeni muharrirlerden de bu ilim eserine parçalar alırım. Zavallı naşirlerin çoktan peynir arşivine yollandıkları ve bu adı belirsiz muharrirlerin kendilerinden başka kimsenin elinde bir tek nüshası bulunmıyan eserlerinden iktibas-

lar yaparken, bu muharrirler için daima zaruri olarak yapıldığı veçhile, onların sokak ve ev numaralariyle adreslerini vermeği de ihmal etmem. Bundan başka eserimi bütün vatansever hareketlerin dostu, şövalye nişanını hak etmiş müşavir Schmalz'e büyük bir sevgi ile ithaf eder, ve onu, tenkidî usullerle aslma uygunluğu tesbit edilmiş resimlerle süslerim. Bu resimlerin arasında bilhassa şöyle şeyler göze çarpacaktır: Eski Alman kıyafetinde tanrı Biel, mevcut olsaydı, nasıl olacaksa az çok o haliyle tanrı Biel'in tapınağı, Biel dağı ve mağraya giriş yolu: Bu yol üzerinde Westfalyanın ümitsiz birkaç çocuğu yağmur altında kalmış küfrediyor, nihayet ağır kanlı kılavuz, mağra kapısını açıyor, lambaları yakıyor, değerli efendilerin herbirine bir lâmba veriyor, kendi peşinden ağır ağır aşağı inmelerini tavsiye ediyor.

Benim yerime Biel mağrasının içini tasvir edene altı metelik vermeğe razıyım. Buraya ait etraflı bilgim hakikaten eksiktir, ama herkesin bildiği bir olay vardır: İnsan bir şeyi ne kadar iyi yazıyorsa, ondan o kadar az çakıyor demektir. (Yerin darlığından dolayı yukarıdaki çeşitten büyük bir yekûn tutan muharrirlerden iktibaslar yapamıyacağım, ilstelik ev numaralarını yazmak için de şu anda, Berlin şehrinin adresler kitabı elimin altında değil.)

Biel mağrasına dair yalnız şunu söyliyebilirim: Burası Berlin tiyatrosundan daha geniş,

gerçek bir şairin ruhundan da daha dardır. Bu mağara, aslında on beş mağranın birleşmesinden meydana gelmiştir. İnsan bunların hepsini rahat rahat gezip görebilir. Yalnız şurada burada merdivenlerden çıkmak, aralıklardan deliklerden sürüklene sürüklene gitmek, eğile büküle geçmek lâzımdır.

Bana göre taşlar bir çeşittir... Ah zavallı ben... Tabii ben size yalnız bana söylenenleri nakledeceğim, bu mağra istalâktitlerden meydana gelmiştir; istalâktitler her adımda gayet korkunç şekiller vücuda getiriyorlar Bunların en dikkate değeni «Dua eden rahibe» denilen kayadır. Gerçekten de uzaktan bakılınca, bu sanki heykelcinin eliyle kayaya kabartma olarak oyulmuş bir heykel hissini veriyor. Öteki şekiller mağara bekçisinin hayalinden doğup takılmış olan isimlere az veya çok benziyor. Şurada saçları uçarak iplik eğiren kız, Oğlu ile Meryem, balıklar, kaleler, develer, hizmetçi kızlar, kuşlar, hattâ bir yerde Yahudi tapınağı. Bu tapınağın içinde taş kesilmiş Yahudilerin arasında üç köşeli şapkası, Reformasyon çağına yakışır suratı ile bir şeker tüccarı bilhassa dikkate değer.

İnsan duvarların muhtelif yerlerinde donup taş kesilen şelâleler gördüğünü sanıyor. Zemin de yer yer taşlaşmış dalgalar manzarasını gösteriyor. Mağranın tavanları, çokluk gotik bir katedralin kubbelerine benziyor. Bu kubbeler, bana, Hıristiyanlığın ilk çağlarını hatırlattı. O za-

manlar Tanrının mümin tapıcıları, ibadetlerini yalnız gizli mağralarda yapabiliyorlar, ve takibe uğrıyan her inanışın taraftarlarını, yaptıkları fedakârlıkların bin misli ile mükâfatlandıran mistik lezzeti duyuyorlardı.

Kılavuzumuz birdenbire minbere benzer yüksekçe bir yere çıktı. Bir vaiz edasiyle birkaç mısra okudu. Sonra da bir anahtarla, görünüşte erganun borusuna benziyen, ama bozuk bir sesle öten, istalâktit sütünlarına vurdu, o zaman bütün bu beni sarmış olan duygular dağılıp gitti. Halbuki o sırada bu istalâktit sütunları beni bir faraziyeye götürüyorlardı: bu sütunların sayısını çoğaltıyor, çoğaltıyordum. Böylece gotik mimarinin doğuşu meselesi aydınlanmış oluyordu.

İkinci Bölüm

Kuzey Denizi

Norderney adasında, eylûl ayında yazılmıştır.

Yerliler çokluk kansızdırlar, balıkçılıkla yaşarlar; balık avı, önümüzdeki ayda, ekim ayında, fırtınalı havalarla başlar. Adalıların birçoğu da tayfa olarak yabancı ticaret gemilerinde çalışırlar. Yıllarca evlerinden uzak kalırlar; çoluk çocuklarına, hısım akrabalarına hiçbir haberleri gelmez. Deryada öldükleri de çok olur. Adada evinin bütün erkekleri bu şekilde ölüp gitmiş birkaç kadına rasladım: Çokluk bir babanın oğullariyle aynı gemide sefere çıktığı düşünülürse bu, olagan bir şey sayılmak gerekir.

Deniz seferine çıkmakta bu insanlar için bir zevk vardır. Bununla beraber, sanıyorum ki, evlerinde bulunmak da hoşlarına gider; gemileriyle, güneşin daha bereketli, ayın daha romantik ışıldadığı güney ülkelerine kavuştırlar da, yine oralardaki bütün çiçekler gönüllerinden taşıp akan duyguları tıkıyamaz. Baharın bu kokulu diyarında kendi kumsal adalarının küçücük kulübelerinin, karşısında çoluk çocuk,

hısım akraba dizilip oturdukları, kaynatılmış deniz suyundan sade adiyle ayrılan bir çay içtikleri ve kendilerinin bile nasıl anladıklarına insanın şaşıp kaldığı acayip bir dille gevezelik ettikleri ocak başlarının hasretini çekerler.

Bu adamları büyük bir tevekkülle bu adaya böyle sımsıkı bağlıyan, birbirine sokultan şey, herhalde içten gelme mistik bir sevgi duygusundan çok; bir alışkanlık, tabiatın kanunlarına uyarak birbiri içinde, birbiri ardınca ömür geçirme, toplu yaşamaktan gelme sıkı yakınlık ve tam anlaşma duygusu olmalıdır. Eşit bir ruh yüksekliği, daha doğru bir tâbirle ruh sığlığı, bunun neticesinde de aynı ihtiyaçlar, aynı çabalamalar, aynı tecrübeler, aynı görüş ve düşünüşler... Bundan dolayı da aralarında kolayca anlaşma mümkün oluyor. Ocak başında uslu uslu otururlar, soğuk havalarda birbirlerine sokulurlar, düşündüklerini birbirlerinin gözlerinde görürler, kelimeleri, söylenmeden, birbirlerinin dudaklarında okurlar, bütün ortak yaşama münasebetleri hatıralarında, ezberlerindedir, ve bir tek ses, bir tek yüz işareti, bir tek sessiz hareket onları hüngür hüngür ağlatır, katılasıya güldürür, veya öyle derin düşüncelere daldırır ki, biz benzerlerimiz arasında, tükrüklerimizi saça saça, bağıra çağıra, bir araba laf etsek böyle bir netice alamayız. Çünkü biz, aslına bakarsanız, ruhça yalnız yaşıyoruz; özel bir yetiştirme metodu veya rasgele, özel

bir düşünce ile seçilmiş kitaplar sayesinde herbirimiz ayrı bir karakter yönelimi kazanmışızdır; ruhu maskelenmiş olan herbirimiz ötekilerden başka türlü düşünür, başka türlü duyar ve başka yolda çabalar; ve anlaşmazlıklar o kadar çoktur, geniş, kocaman evlerde bile bir arada yaşamamız o kadar güçtür... Ve biz kendimizi her yerde bunalmış, her yerde yabancı duyarız, her yer bizim için bir gurbettir.

Bizim adalılarda gördüğümüz bu duygu ve düşünce eşitliği içinde yaşamış pek çok milletler vardır; onların bu hali asırlarca sürdüğü de olmuştur. Orta Çağda Hıristiyan - Roma Kilisesi Avrupanın bütün teşkilâtlarını belki bu hale sokmak istedi, ve bunun için de bütün yaşama münasebetlerini, bütün kuvvetleri ve görünüşleri, hâsıl madde ve ruh olarak tastamam insanı kendi vasiliği altına aldı. Yalnız şunu da inkâr edemeyiz ki, o çağlarda daha çok huzurla dolu bir saadet hüküm sürüyor, hayat daha bir içten gelme sıcaklıkla çiçekleniyor, sanatlar, sessizce yetişip açan çiçekler gibi, bugün bile karşısında şaşırıp kaldığımız ve bütün aceleci bilgimizle bir türlü taklid edemediğimiz bir ihtişamla gelişiyorlardı. Ama ruhun sonsuz, ölmez hakları var; o, nasların bir su bendi gibi önünü kesmesine, ve çan seslerinin ninnisini dinlemeğe razı olmaz; o zındanının demirlerini kırdı; Ana - Kilisenin eliyle beline dolanmış demir kuşağı kopardı ve kur-

tuluşun çılgınlığı içinde dünyayı uctan uca dolaştı, dağların en yüksek tepelerine çıktı; ihtirasla sevinç çığlıkları kopardı, yeniden çok eski şüphelerini hatırladı, gün ışığının harikulâdeliği hakkında bir sürü sözler geveledi ve gecenin yıldızlarını saydı. Henüz yıldızların sayısını bilmiyoruz, gün ışığının harikulâdeliği muammasını da çözmüş delğiliz, eski şüpheler ise ruhumuzun içinde kuvvetlendi... Şimdi orada saadet eskisinden daha mı çok? Biliyoruz ki bu suale, büyük yığınlar düşünüldüğü zaman, kolayca evet diye cevap verilemez; ama, yine biliyoruz ki, yalana borçlu olduğumuz bir saadet de gerçek saadet değildir ve biz, tanrılarla eşit bir durumun, daha yüksek bir ruh şerefliliğinin ayrı ayrı kopuk anlarında, karanlık, şuursuz bir kalabalık inanışı içinde kokuşarak geçen yıllardakinden daha çok saadet duyarız.

Herhalde Kilisenin bu hâkimiyeti altında kalmağa katlanmak, hem de en kötüsünden bir kölelikti. Yukarıda işaret ettiğim iyi niyet hususunda bizi kim temin edebilirdi? Arasıra kötü bir niyetin işe karışmadığını kim ispat edebilir? Roma daima hâkim olmak istemiştir ve Lejiyonları savaş meydanlarında yokedildiği zaman eyaletlerine naslar yollanmıştır. Roma bir dev - örümcek gibi, lâtin dünyasmın orta yerinde oturmuş ve onun üstüne, ördüğü sonsuz ağı çekmiştir. Milletlerin birçok nesil-

leri bu ağın altında sakin bir hayat yaşadılar ve başlarının üstündeki şeyi kendilerine yaklaşan gökyüzü sandılar; bu, Romanın ağından başka birşey değildi ve daha yükseklere çıkmak istiyen ruh, bu ağın ötelerine baktığında kendini zavallı ve bunalmış hissederdi, ağları delip geçmek istedi mi, desiseci, kurnaz örümcek onu kolaycacık enseler, kalbindeki cesur kanı emerdi. Aptal bir kalabalığın rüyalık saadetini bu kanla satın almak, bu zararlı bir alışveriş değil miydi? Ruh köleliğinin hüküm sürdüğü günler geçti; ihtiyarlıktan bitap düşmüş, zehirli, köhne örümcek hâlâ Koliseum'unun kırılmış sütunları arasında oturuyor ve yine habire köhne ağını örüyor, ama bu ağ şimdi çürümüş ve takatsızdır, içine Kuzey'in kayaları mesken etmiş kartalları değil, sadece kelebekler ve yarasalar düşer.

Gerçekten gülünecek şey Katolik kilisesinin plânları üzerinde böyle, enine boyuna fikir yürütmeği tasarladığım sırada, Romaya karşı daima en kötü duyguları beslemiş olan Protestanlığın gayretine tutuluyorum ve kendi nefsimdeki bu iki unsurun anlaşmazlığı, zamanımızın görüşleri arasındaki uçurumların bir sembolü oluyor; dün hayran olduğumuz şeyden bugün nefret ediyoruz, yarın onu büyük bir kayıtsızlıkla alaya alıyoruz.

Bir bakıma herşey aynı derecede büyük, aynı derecede küçüktür ve bizim adalıların za-

vallı durumlarını görünce zamanın Avrupada yaptığı değişiklikleri düşünüyorum. Bu adanın insanları da böyle yeni bir zamanın sınırında duruyorlar; onların saflıklarını, öteden beri sürüp gelen düşünce birliklerini, bu yerlerdeki plâjların gelişmesi mahvediyor; onlar bu plâjlarda eğlenmek için adaya gelmiş olan misafirlerden hergün yeni bir şeyler duyup görüyorlar ve bunları kendi eski yaşayışlariyle bir türlü uzlaştıramıyorlar. Akşamları plâjın konuşma salonunun aydınlanmış pencereleri önünde duruyorlar, oradan bayların, bayanların münakaşalarını,. birbirlerine anlayışlı gözlerle bakışmalarını, suratlarını esrarlı ifadelerle ekşitmelerini, istek dolu tavırlarla dans edişlerini, iştiha ile yemek yiyişlerini, kazanma hırsiyle kumar oynayışlarını, v. s.... seyrediyorlar. Bütün bunlar, bu adamlar üzerinde kötü tesirler göstermeden olup geçmiyor; bu tesirlerin zararını, plâjlardan taşıp onlara kadar gelen para kazancı hiçbir zaman telâfi etmiyor. Bu para, yeni hayat şartlarının getirdiği ihtiyaçlara yetişmiyor; bunun neticesi İç hayatta yıkılış, zararlı iptilâlar, büyük ıstırap... Çocukken elime geçirip yiyemiyeceğim taze pişmiş pastaların mis gibi kokularını saçarak gözümün önünden geçip gittiğini gördüğümde içimi yakan müthiş bir istek duyardım. Daha sonraları, Modaya uyarak yarı çıplak giyinmiş güzel kadınların önümde gezinişlerini gördüğümde

aynı duygu ile iğnelenirdim. Şimdi düşünüyorum da, hâlâ medeniyetin çocukluk devrinde yaşıyan zavallı adalılar da, içlerinde buna benzer duyguların uyanması için sık sık fırsat buluyorlar, güzel pastalarla güzel bayanların sahipleri, mallarını bu kadar açık saçık göstermeseler herhalde çok daha iyi olur sanıyorum. Bu adamcağızların yalnız gözlerine yasak edilmiyen açık saçık bir sürü nefîs şeylerin onların iştihalarını herhalde kuvvetlice uyandırması gerektir; biçare adalı kadınların gebelikleri sırasında nefîs şeylere aşyermeleri neticesi olarak, banyolara gelmiş olan misafirlere pek benziyen çocuklar dünyaya getirmelerini izah etmek kolay oluyor. Ben burada herhangi bir yakışıksız harekete telmih etmek istemiyorum. Adalı kadınların iffetlerini, çirkinlikleri ve bilhassa - kendi hesabma, benim için pek çekilmez olan - balık kokusu, bir zaman için korumaktadır. Onların çocuklarının, yabancı misafirleri pek andıran suratlarla doğmasında psikolojik bir olay görmek ve hâdiseyi Goethe'nin «Wahlverwandschaften» adlı eserinde o kadar güzel açıkladığı materialist - mistik kanunlarla izah etmek istiyorum.

Bu kanunlarla nice muammalı tabiat görünüşleri açıklanır - insan şaşar: Geçen yıl, fırtına yüzünden D[illegible]u - Friesia kıyılarının başka bir adasma ç[illegible]mak zorunda kalmıştım; orada, bir gemici kulübesinin duvarında, kötü

bir gravür gördüm, üstünde «La tentation du vieillard» yazılıydı; resimde, yarı beline kadar bulutlardan sıyrılmış çıplak bir kadının, okumağa dalmış kır saçlı bir adamı çalışırken rahatsız edişi, onu baştan çıkarmak isteyişi tasvir edilmişti. Şaşılacak şey, gemicinin kızında, resimdeki kadının, küçük bir dog köpeğininkine benzer, yusyuvarlak, istekli çehresini ayniyle gördüm. Başka bir misal daha vereyim: Bir defasında, bir sarrafla, onun işlerine yardım eden ve bundan dolayı da, paraların üzerindeki resimlere daima dikkatle bakmak âdetinde olan karısının evlerinde, çocukların - baştanbaşa çehreleriyle, Avrupanın en büyük hükümdarlarının aynı olduğunu gördüm; bu çocuklar bir araya gelip kavgaya tutuştular mı küçücük bir kongrede bulunduğumu sanıyordum.

İşte bunun için siyaset adamları, paraların üstündeki resimlere ilgisiz kalamazlar; halk parayı pek sevdiği ve üzerindeki suretlere sevgi duygusiyle baktığı için, çocuklarında da çok defa, paraların üstüne tasvirleri basılmış olan Kıralın yüzünün çizgilerini bulmak mümkün olur, ve zavallı Hükümdar, tebaasının çocuklarının babası olmak töhmeti altında kalır. Napoleon altınlarını eritmekte Bourbon'ların hakkı var, Fransız halkı içinde bunca Napoleon başı görmeği onlar tabii istemiyeceklerdir. Prusya, para basma siyasetinde bu usulü en çok ileri götüren memleket olmuştur, orada

altına bakır katmanın öyle ustaca bir usulünü bulmuşlar ki, yeni ufaklıklardaki Kıralın yanakları çabucak kızarıyor; bir zamandan beridir Prusyada çocuklar eskisinden çok daha sıhhatli, yüzlerinden kan damlıyor, onların gümüş metelik gibi yuvarlak suratlarını görmek insana gerçekten sevinç veriyor.

Adalıları tehdid eden ahlâk bozukluğuna işaret ederken, onların mânevi surları olan Kiliselerini zikretmeden geçtim. Daha içine girmediğim için, bunun manzarası nasıldır, tam mânasiyle söyliyemiyeceğim. Allah bilir ki ben dini bütün bir Hıristiyanım ve çok defa onun evini ziyaret etmeğe niyetlendim, ama her defasında, aksilik olacak, bir geveze beni yol üstünde tutar, buna engel olur, bazı, mâbedin kapısına kadar geldiğim olur, o zaman da birdenbire içimde tuhaf, alaycı bir his uyanır, içeri girersem günah işliyeceğim diye korkarım. Geçen pazar buna benzer bir şey oldu. Aklıma «Faust» un bir yeri geldi: Burada Faust, bir haçın önünden geçerken Mephistopheles'e sorar:

> «Mephisto, ne acele ediyorsun?
> Haçın önünde gözlerini neden yere indirdin?»

Bunun üzerine Mephisto cevap verir:

> «Evet, biliyorum, bu insanların mânasız bir inanışıdır, ama yine haçı görünce irkilirim.»

Bu mısıralar, benim bildiğime göre «Faust» un hiçbir basımında yoktur, bunları Goethe'nin müsveddelerinde görmüş olan Saray Müşaviri rahmetli Moritz, «Philipp Reiser» adlı kitabına almış; bu eser, çoktan unutulmuş gitmiş bir romandır, müellifinin, daha doğrusu müellifin 100 thaleri bir türlü bir araya getiremeyişinin hikâyesidir; bu adamcağız, parasızlığı yüzünden birçok mahrumiyetlere, ferağatlere katlanmış, halbuki isteklerinde de pek alçak gönüllü imiş: Meselâ Weimar'a gidip, hangi şartlar altında olursa olsun, Werther muharririnin yanında hizmet etmek. Böylece, dünyadaki insanlar arasında, onun üzerinde en kuvvetli tesiri yapmış olan adamın yakınında yaşamağı pek arzularmış.

Ne harikulâde şey! daha o zamanlar bile Goethe bu derece hayranlık uyandırıyormuş, halbuki ancak «bizden sonra gelecek olan üçüncü nesil» onun gerçek büyüklüğünü anlıyabilecek durumda olacak.

Ama bu nesil, yüreklerinden yalnız kokuşmuş sular sızan ve bunun için başkalarının gönüllerinden fışkıran taze kan fıskiyelerini tıkamak istiyen insanlar, hayata iftira eden ve başkalarını bu dünyanın bütün ihtişamından, güzelliğinden nefret ettirmek istiyen, hayat neşesini bize, evde bulunmadığı zamanlarda hizmetçisinin doğruluğunu tecrübe etmek mak-

sadiyle şeker kutusunu, içindeki şeker parçalarını sayarak açık bırakan kurnaz ev kadınları gibi, kötü kuvvetlerin bizi doğru yoldan saptırmak için önümüze koydukları yemler gibi gösteren insanlar yetiştirmiştir. Bu adamlar etraflarına ahlâklı, dindar bir kalabalık toplamışlar, onlara büyük, putperest dinine ve onun çıplak tanrı suretlerine karşılık Hıristiyan dini hakkında vaızlar veriyorlar; Hıristiyanlığın maskeli, aptal şeytanlarını çıplak tanrıların yerine geçirmek istiyorlar.

Maskeleme onların en yüksek amaçlarıdır. çıplak, yalın bir tanrı düşüncesi onlara bir ukubet gibi gelir ve bir «satyre» in pantalon giymesinin bir hikmeti vardır. Apollon'un bile pantalon giymesini kabul ettirmek isterler. Bu adamlar, bu kılığa soktuktan sonra ona «ahlâklı adam» derler. Bilmezler ki maskelenmiş bir «Satyre» in Clauren[2] vâri gülümseyişinde bir Wolfgang - Apollon'un büsbütün çıplaklığından daha çok yüz kızartacak şey vardır. İnsanların altmış arşın bezden don giydikleri çağlarda ahlâk şimdikinden daha az bozuk olmamıştır.

Dizlik veya şalvar diyeceğime don dediğim için bayanlar sakın kızmasınlar! Ah bayanların bu nezaket duyguları! İşin en kestirmesi, hanımlar için yalnız harem ağaları kitap yazmalıdır. Batıda onların ruhlarına hizmet eden kimseler, doğuda vücutlarına hizmet

edenler gibi mâsum, günahsız olmalıdır.

Burada aklıma Berthold'un «Hâtıralar»[3] ından bir yer geliyor: Bir düşüncesini biraz açıkça söylediği için kendisine kızmış olan bir bayana Dr. M. «Aslında düşünecek olursak, hepimiz elbiselerimizin içine çıplak girmiyor muyuz?» demişti.

Hanover aristokrasisi Goethe'den hiç memnun değil; bu kiabr kimseler Goethe'nin dinsizliği yaydığını, dinsizliğin kolayca kötü birtakım siyasi görüşler doğurabileceğini, halkın ancak eski inanışlar vasıtasiyle eski çağların itaat ve itidaline götürülebileceğini ileri sürüyorlar. Son zamanlarda ben de Goethe'nin mi Schiller'den, yoksa Schiller'in mi Goethe'den daha büyük olduğu meselesi üzerinde epey münakaşalar dinledim. Şu yakınlarda bir gün bir bayanın iskelmlesinin gerisinde ayakta duruyordum. Arkasından onun 64 göbek atasını görmek mümkündü; bu bayanla «Dendera»[4] mâbedinin burçlar levhasında atalarının resimleri bulunan Hanover'li iki kişizade aynı konu üzerinde münakaşa ediyorlardı. Bunlardan biri, kavak gibi uzun, sıska ve içi civa dolmuş olduğu için tıpkı bir barometreye benziyen delikanlı Schiller'in dürüst ahlâkından, temizliğinden takdirle bahsediyordu. Tıpkı arkadaşı gibi sulak yerde büyümüş ikinci uzun delikanlı «Kadınların Şerefi» nden birkaç mısra geveledi; bu arada, tıpkı şurup çömleğine kafasını sokmuş bir

eşek gibi ağzını burnunu yalıyaraktan tatlı tatlı gülümsüyordu. Her iki delikanlı iddialarını, her türlü itiraza karşı peşin bir protesto makamına geçecek bir nakarat halinde ısrarla tekrarlıyorlardı: «Schiller elbette daha büyüktür, muhakkak ki daha büyüktür, size şerefim üzerine temin ederim ki, daha büyüktür, daha büyüktür.» Bayan beni de bu estetik münakaşasına katmak lûtfunda bulundu: «Doktor, Goethe hakkında siz ne düşünüyorsunuz?» diye sordu. Ben kollarımı göğsümün üstünde çaprazladım, başımı bir müminin saygı dolu hareketiyle eğdim ve : «Lâilâhe illâllâh, Muhammeden Resulullah» dedim.

Bayan, farkında olmadan gayet kurnazca bir sual sormuştu. Öyle ya, bir adama, damdan düşer gibi; «Dünya ve ahiret hakkında ne düşünürsün? İnsanlara ve insan hayatına dair görüşlerin nedir? Akıllı bir varlık mısın yoksa aptal bir şeytan mısın?» diye soramazsınız. Bu nazik suallerin hepsi, şu mâsum kelimelerde toplanmıştır: «Goethe hakkında ne düşünüyorsunuz?» Goethe'nin eserleri hepimizin gözlerimizin önünde durduğuna göre, birinin onun hakkında, vereceği hükmü çabucak kendi hükmümüzle karşılaştırır, böylece derhal, o kimsenin düşüncelerini ve duygularını ölçebileceğimiz bir ölçü elde etmiş oluruz; karşımızdaki adam da bu suretle kendisi hakkındaki hükmünü de bilmeden söylemiş olur: Goethe herkesin tetkik edebileceği, bütün insanlar için ortak bir cihan oldu-

ğu için, bu suretle insanları tanımamıza yarıyacak en iyi vasıta olarak kullanılabileceği gibi hepimizin gözlerimizin önünde duran ve haklarında çok mühim kimseler ne düşündüklerini bildirdikleri şeyler üzerindeki hükümleriyle de Goethe'nin kendisini en iyi şekilde öğrenmiş oluruz. Bu bakıma, Goethe'nin «İtalya seyahati» üzerinde daha fazla durmak isterdim, çünkü biz hepimiz, ya kendi müşahedelerimizle, yahut da başkaları vasıtasiyle İtalya topraklarını tanıyoruz, ve bunun için de, nasıl herbir insanın aynı şeyi sübjektif gözlerle gördüğünü kolayca fark ediyoruz: Bu memleketi, kimi Archenholz'un yalnız kötüyü gören gözleriyle, kimi Corinna'nın, her yerde yalnız harikulâde güzellikler bulan hayran gözleriyle görmüştür; Goethe ise, aydınlık Yunanlı gözleriyle, gölgeyi de, ışığı da herşeyi görüyor, hiçbir zaman eşyayı kendi duygularına ve keyfine göre renklendirmiyor ve bize memleketi de, üstündeki insanları da Tanrının yaratırken giydirdiği gerçek çizgileri ve gerçek renkleri içinde tasvir ediyor.

Bu, Goethe'nin ancak gelecek zamanlarda takdir edilecek meziyetidir; halbuki çokluk hasta olan bizler, hepimiz, kendi hasta, kırık, romantik duygularımızın, dünyanın bütün memleketlerinden ve tarihin bütün çağlarından derleyip bir araya getirdiğimiz duyguların içine fazla gömülmüşüz, bu yüzden Goethe'nin, eserleri içinde kendini sağlam, bütün ve plastik haliyle göster-

diğini fark edemiyoruz. O kendisi de bunun farkında değil; kendi kudreti hakkındaki çocukça, mâsum bilgisizliği içinde, kendisine «Öbjektif bir düşünme kabiliyeti» izafe edildiği zaman bunu hayretle karşılıyor, ve kendi biyografisi vasıtasiyle bize eserleri hakkında bir hüküm söylememize yardım edecek tenkid unsurları vermek isterken, doğrudan doğruya hüküm için yarıyacak bir ölçü değil de, sadece, kendi hakkında hüküm vermeğe yarıyacak yeni olgular veriyor, âdeta demek istiyor ki, hiçbir kuş kendinden daha yukarıya uçamaz.

Gelecek zamanlar, Goethe'de bu plâstik görüş, duyuş ve düşünüş kabiliyetinden başka çok şeyler keşfedecek, bunların hiçbirisinden şimdi bizim haberimiz bile yok. Sanat eserleri ebedî olarak ayakta dururlar, ama tenkid şekil değiştirebilir bir şeydir. zamanın görüşlerinden çıkar, kendi çağı için mânası vardır, ve kendisinin de ≥. meselâ Schlegel'in tenkidleri gibi - sanat değeri yoksa, çağiyle birlikte mezara girer. Her devir yeni düşünceler kazandıkça, yeni gözler de elde eder, eski sanat eserlerinde yeni şeyler görür. Bir Schubarth[8] bugün «İllias» ta, bütün İskenderiye Mektebi filologlarından başka ve çok daha fazla şeyler görmektedir; buna karşılık birgün, Goethe'de Schubarth'ın gördüklerinden çok fazla şeyler bulacak tenkidciler gelecektir.

Goethe hakkında ne kadar söylesem yine

az! Ama, böyle bir adada insan, denizin uğultusu durmadan kulaklarında ses verir, ve ruhunu sevdiği şeylere doğru sürüklerse bu çeşitten istitratları tabiî görmelidir.

Yiğin bir kuzey yeli esiyor, cadı karıları şimdi yine kim bilir ne kötülükler düşünüyorlar. Burada, fırtınalara hükmetmesini bilen cadı karıları hakkında tuhaf tuhaf efsaneler anlatıyorlar. Zaten Kuzey'in bütün denizlerinde o kadar çok hurafeler var ki!... Denizciler iddia ediyorlar ki bazı adalar apayrı cadı karılarının hükmü altında bulunurmuş. O adaların önünden geçenlerin başına türlü felâketler gelirse bu cadı karılarından biliniyormiş. Geçen yıl, deniz üstünde kaldığım sıralarda gemimizin dümencisi bana şunları anlattı: Wight adasındaki cadı karıları hepsinden güçlü imiş, gündüz oradan geçmek istiyen gemileri gözetlerler ve karanlık basıncaya kadar orada eğlemek isterlermiş, geceleyin de kayalıklara, yahut adaya sürüklerlermiş. Böyle zamanlarda cadıların sesleri havada öyle bir uğuldar, ve geminin etrafında öyle bir ulurmuş ki... Klabotermann dedikleri gemi cücesi onlara karşı koymakta epey güçlük çekermiş. «Peki, bu Klabotermann kimdir?» diye sormam üzerine hikâyeci gayet ciddi bir tavırla cevap verdi: «O gemilerin, iyilik yapmaktan hoşlanır, göze görünmez koruyucusudur; aklı başında, doğru, temiz gemicileri felâketlerden korur; her yerde onun gözü vardır; hem işlerin yerli yerin-

de yapılmasını, her şeyin yerli yerine konulmasını, hem de yolculuğun iyi geçmesini sağlar. Babacan dümenci, biraz esrarlı bir sesle, sözlerinin doğruluğuna beni inandırmak ister gibi: istersem, Klabotermann'ın sesini geminin ambarlarında kendi kulaklarımla duyabileceğimi, onun oralarda eşyayı daha iyi yerleştirip istif etmesini pek sevdiğini, deniz azdığı zamanlarda fıçıların, sandıkların çatırdaması, direklerin, döşeme tahtalarının gıcırdaması hep onun işleri olduğunu söyledi. Klabotermann'ın çok defa dışardan da geminin kaburgasına vurduğunu, o zaman bunun, gemiye zarar verecek bir yerin hemen onarılması gerektiğini gemi dülgerine haber vermek istiyen bir işaret olduğunu, onun en çok, iyi bir rüzgâr eseceğini veya yaklaştığını haber vermek için babafingo direğine oturmaktan hoşlandığını ilâve etti. «Klabotermann'ı görmek mümkün olur mu?» diye sormam üzerine, onu kimsenin göremiyeceğini ve görmek istemediğini, çünkü, artık gemi için kurtuluş çaresi kalmadığı zamanlar onun kendini gösterdiğini söyledli. Böyle bir hal de, çok şükür, bizim dümencinin başına gelmemişti, ama başkalarından işitmişti ki: Böyle korkulu zamanlarda Klabotermann'ın babafingo yelkeninin üstünden, kendi hükmü altında bulunan aşağıdaki cinlerle konuştuğu duyulurmuş. Fırtına iyice şiddetlenip batmaktan kurtulma çaresi kalmayınca dümenin üs-

tüne otlurur, orada bir defacık insanın gözüne görünür, dümeni parçaladıktan sonra gözden kaybolur gidermiş... Ama bu korkunç anda onu görenler de heme o dakikada dalgalarda can verirlermiş.

Bu konuşmayı benimle birlikte dinlemiş olan gemi kaptanı, rüzgâra ve değişik havalara karşı sertleşen yüzünden ummadığım bir incelikle gülümsedi, sonra bana Bundan elli veya yüz yıl önce denizde Klabotermann efsanesinin çok kuvvetli olduğunu, hattâ sofrada daima onun için de bir yemek takımı buhundurulduğunu, her yemeğin, hem de en iyi yerlerinden onun tabağına bir parça konulduğunu, şimdi bile bazı gemilerde böyle yapıldığını söyledi...

Çok defa adanın kumsal kıyılarında gezmeğe çıkar, buna benzer denizci efsanelerini hatırlarım. Bunların bana en fazla tesir edeni, «Uçan Hollandalı» nın hikâyesidir : Onun, fırtınalı denizde pupa yelken geçtiğini görürlermiş, bazı zaman denize bir filika indirir, rasladığı gemilere türlü türlü mektuplar verirmiş. Ama sonra bu mektuplar sahibini bulmazmış, çünkü bunlar çoktan ölmüş kimselere gönderilen mektuplarmış. Bazı da balıkçı çocuğunun eski, güzel masalını hatırlarım Küçük balıkçı kumsalda deniz perilerinin el ele tutuşup oynamalarını gözetlemiş, şarkılarını dinlemiş, sonra kemanını alıp diyar diyar dolaşmağa baş-

lamış.. Kemaniyle deniz perilerinin valsini çalarken bütün dinliyenleri büyüler, kendinden geçirirmiş. Vaktiyle bu efsaneyi bana sevgili bir dostum anlattı : O gün Berlin'de bir konserdeydik, bu balıkçı çocuğu gibi, mucizeler yaratan bir çocuğun, Felix Mendelssohn Bartholdy'nin kemanını dinliyorduk.

Bir gemiyle adayı dolaşmak insana büyüleyici bir güzellik tattırır; ama hava güzel olmalı, bulutlar her günkünden farklı türlü şekillere girmiş bulunmalı, sırt üstü güverteye yatmalı, bundan başka, insanın gönlünde de bir parçacık gökyüzü bulunmalı. O zaman dalgalar, türlü türlü sihirli, garip şeyler mırıldanırlar, insanın ruhunda tatlı haberler gibi yankılanan türlü türlü isimler ses verirler. - Evelina! derler. - Sonra gemiler gelip geçer, sanki her gün yeniden görüşebilecekmişsiniz gibi onları selâmlarsınız; yalnız geceleri denizde yabancı gemilere raslamakta insana korku, ürperti veren bir şey vardır; insana öyle gelir ki, gûya yıllardan beri görmediğimiz en iyi dostlarımız, sessiz sadasız önümüzden geçip gidiyorlar ve biz onları bir daha bulmamak üzere yitireceğiz.

Ben denizi ruhum gibi severim.

Hattâ deniz benim ruhummuş gibi bir duygu içimde uyanır; yalnız çiçeklenme zamanında suyun yüzüne çıkan, çiçeklerin dökülme zamanı yine suya batan su bitkileri var-

dır: Onlar gibi, benim ruhumda da, bazı, harikulâde güzel çiçek şekilleri belirirler, koku verirler, ışık saçarlar. ve sonra yeniden gözden kaybolup giderler... - «Evelina!».

Diyorlar ki, bu adanın yakınlarında şimdi sudan başka bir şey bulunmıyan yerlerde, eskiden köyler, şehirler varmış, birdenbire buraları su bürlemüş, güneşli havalarda gemilerden, batmış kilise kulelerinin parıldıyan tepeleri görülürmüş... Birçok kimseler, pazar sabahları dua için çalman çanların seslerini bile duyasılarmış. Bu hikâye, gerçek olmalı, çünkü deniz benim ruhumun aynıdır...

«Orda bir güzel dünya batmış, örenleri suların altında yatıyor, onlar, altın renkli gökyüzü kıvılcımları gibi çok defa düşlerimin aynasında görünür.»

W. Müller.[8]

Sonra uyanıyorum, uzaklarda eriyerek kaybolan, çanlardan ve kutsal varlıklardan gelen seslerin «Evelina!» diye çağırdıklarını duyuyorum.

Kıyıda gezmeğe çıktınız mı, adanın önünden geçip giden gemilerin seyrine doyum olmaz. Gözleri kamaştıracak kadar beyaz yelkenleri açınca, sularda süzülüp geçen kuğulara benzerler. Güneş, pupa yelken giden gemilerin arkasından vurduğu zaman manzara her zamankinden güzel olur. Gemi, sanki, ölçüsüz büyüklükte bir hale ile çevrelenmiş gibidir.

Kıyıda avlanmak da aynı derecede zevkli olurmuş. Bana sorarsanız, ben bundan pek bir şey anlamam. Asillik, güzellik, iyilik duygusu çok defa insana terbiye yoliyle kazandırılır; ama av duygusu insanın kanında vardır. Hatırlanamıyacak kadar eski zamanlardan beri atalar sığın geyik avlıyagelmişlerdir, onların torunları da böylece bu meşru meşgaleden bir zevk duyar olmuşlardır. Ama benim atalarım avlıyanların değil de avlananların soyundanmışlar. Onların soydaşlarının çocukları üzerine ateş elmem gerekse, buna karşı kanım âsi olur. Evet, tecrübe ile biliyorum, mesafesi ölçülmüş bir düelloda, insanların da en değerli av hayvanı sayıldıkları asırların geri gelmesini istiyen bir avcıya ateş etmek benim için çok daha kolaydır. Allaha hamdolsun, o çağlar çoktan geçti! Bu türlü avcıların şimdi bir adamı av hayvanı gibi kovalamayı canları çekerse, ona bu zahmeti için para vermeleri lâzımdır. Meselâ, iki yıl önce Göttingen'de gördüğüm koşucu gibi... Zavallı adam, o pazar gününün boğucu sıcağında, koşmaktan oldukça yorgun düşmüştü; o sırada, Göttingen'de hümanist ilimler tahsil eden Hanover'li birkaç Junker, geride bıraktığı yolu dönüp bir daha koşarsa, kendisine birkaç thaler vereceklerini söylediler; adam da koşmağa başladı; yüzü ölü benzi gibi sapsarıydı, kırmızı bir gömlek giymişti, hemen arkasından,

tozu dumana katarak, adamakıllı besili genç kişizadeler iri atlarını dört nala sürüyorlardı; atların nalları arasıra, atlıların önünde son bir gayretle soluyan adamın orasına burasına çarpıyordu; bu koşan, bir insandı.

Bir tecrübe maksadiyle, kanımı alıştırayım diye, dün ava çıktım. Oralarda tam bir güven ve korkusuzluk içinde uçuşan, herhalde kötü nişancı olduğumu bilmiyecek olan martılara ateş ettim; onları vurmak niyetinde değildim, sadece onlara, başka bir defasında, omuzlarında tüfekle dolaşan adamlardan sakınmalarını tembih etmek istiyordum. Ama, kurşun yolunu şaşırmış olacak ki, bir yavru martıyı vurmuş olmak bahtsızlığına uğradım. Bunun anaç martı olmadığına sevindim; yoksa, büyük kum tepesindeki yuvasında bekleşen biçare tüysüz martı yavrucukları ne olurdu? Anasız kalınca bunlar da açlıktan ölürlerdi. O gün zaten, avda bir uğursuzlukla karşılaşacağım içime doğmuştu; gelirken önümden bir tavşan geçmişti.

En büyük, en doyulmaz zevki, akşamın alacakaranlığında tek başıma kıyıda dolaşmakta buluyorum... Arkamda, üstleri dümdüz kum tepeleri, önümde, dalgalariyle kıyıları döven ucsuz, bucaksız deniz, yukarda engin, billûrdan bir kubbe gibi gökyüzü... O zaman, karınca kadar küçük olduğumu duyuyorum, ama,

yine de ruhum dünyaları içine alacakmış gibi genişliyor. Burada etrafımı saran haliyle, tabiatın yüce sadeliği beni hem yumuşatıyor, uysallaştırıyor, hem de ruhumu yüceltiyor; ve hiçbir yüce görünüşlü tabiat çevresi bu duyguları bu derece kuvvetle uyandırmamıştır. Bir katedrali ben hiçbir zaman yeter büyüklükte bulmadım. Titanlara yaraşır yakarışlariyle ruhum, gotik yapının ok sivriliğiyle göklere yücelen sütunlarından daha yükseklere çıkmak, çatıyı delip göklere fırlamak istedi. Rosstrappe'nin tepesinde, ilk bakışta dev gibi kayalar, o cüretli yığılışlariyle, üzerimde oldukça bir tesir yaptı; ama bu tesir çok uzun sürmedi. Ruhum sadece hayretten durakalmıştı, zaptedilmiş, bağlanmış değildi. Bu müthiş kaya yığınları, gözlerimde gittikçe daha küçülmeğe başladı, sonunda yıkılmış bir dev sarayının ehemmiyetsiz harabeleri gibi göründü: Saray ayakta dursaydı, belki ruhum onun içine rahat sığabilirdi.

Belki birçoklarına gülünç gelecek ama gizliyemiyeceğim, bedenle ruh arasındaki uyuşmazlık bana oldukça azap veriyor; ve burada denizin kıyısında bunu bütün açıkhğiyle duyuyorum ve ruhların kalıp değiştirmesi meselesi, çok defa düşüncelerimin konusu oluyor. Tanrının durmadan ruhla beden arasında çelişimler çıkarmaktaki büyük alayını biliyor musunuz? Eflâtun'un ruhu şimdi kim bilir hangi terzinin

bedeninde, Caesar'ınki de kim bilir hangi mektep hocasında mekân tutmuştur. Kim bilir, belki Papa VII. Gregor'un ruhu şimdi, Osmanlı Padişahının bedeninde oturmaktadır, binlerce okşayıcı kadın elleri arasında kendini, tecrit alâmeti olan kırmızı harmani altında olduğundan daha bir keyifli hissediyordur. Buna karşılık Hazret-i Ali zamanından nice Müslümanın ruhları bizim Yunanlılık düşmanı hükümet adamlarımızın bedenlerindedir! İsanın iki yanında çarmıha gerilmiş olan iki hırsızın ruhları, ihtimal şu dakikada Protestan Kilisesi İdare Meclisi âzasının şişko göbeklerinde karar kılmış bulunuyor ve Hıristiyan dininin ateşiyle için için yanıyor. Cengiz Han'ın ruhu belki, farkında olmadan, en sadık Başkır ve Kalmuk tebaasını, bir tenkid mecmuasında her gün kılıçtan geçiren bir tenkidçidedir. Kim bilir, kim bilir! Pythagores'in ruhu, imtihana giren ve Pythagores dâvasını bilemediği için çakan zavallı bir talebenin bedenindedir de, onu imtihan eden bayların bedenlerinde de, Pythagores'in, dâvasını keşfedince sevincinden tanrılara kurban ettiği öküzlerin ruhu bulunmaktadır. Hintliler öyle, bizim milyonerlerimizin sandığı kadar budala değildir. Onlar, içlerinde bulunduğunu farzettikleri insan ruhlarından dolayı hayvanları kutsal biliyorlar ve mâlûl maymunlarına - bizim zenginlerimizin kurdukları akademi vakıfları gibi vakıflarla gurebahaneler kurmalarındaki

hikmeti, harhalde bu maymunların vücutlarında büyük âlimlerin ruhlarının oturması ihtimalinde aramalıdır; bizde ise bunun aksi ayan beyan görünüyor, yani bazı büyük âlimlerimizin kalıpları içinde sadece maymun ruhları mekân tutmuştur.

İnsan, geçmiş zaman hakkında her şeyi bilerek, insanların uğraşıp didişmelerini şöyle yukardan kuş bakışı bir görebilseydi! Geceleri, deniz kıyısında gezinirken, dalgaların şarkısını dinlediğim zaman, içimde türlü türlü hâtıralar ve sezişler uyanır. Bana öyle gelir ki bir vakitler böylece yukarlardan dünyayı seyretmişim, korkudan başım dönmüş, gözlerim kararmış, yeryüzüne yuvarlanmışım; yine böyle zamanlarda, bana öyle gelir ki, gözlerim, âdeta bir teleskop keskinliği kazanmış, yıldızları gökyüzünde, kendi büyüklüklerinde hareket ederken görmüşüm ve bir kasırga süratiyle geçip giden parıltiyle gözlerim kör olmuş; sonra, sanki bin yıllık geçmişin derinliklerinden kafama, en eski çağların bilgeliğini taşıyan düşünceler yığılır, ama bunlar öyle dumanlıdır ki, onların ne meram ettiklerini bir türlü anlıyamam. Yalnız şu kadarını biliyorum : Bizim bütün bilgimiz, çabalamalarımız, işler meydana çıkarmamız, bizden daha yüksekte olan bir ruha, Göttingen kütüphanesinde çok defa seyrine daldığım şu örümceğin benim gözlerime göründüğü kadar, küçük, hiç mesabesinde görün-

melidir : Bu örümcek, dünya tarihinin kocaman ciltleri üzerine oturur, şaşmaz bir intizamla ağını örer, tam bir filozofa yakışır güvenlikle etrafına göz atar, Göttingen'in allâmelerinin bütün kendini beğenmiş tavırlarını takınır ve kendi matematik bilgilerinden, sanat başarılarından, bir köşede tek başına düşünce deryasına dalmış olmaktan gurur duyardı... Ama, üzerinde doğduğu, bütün hayatını geçirdiği - ve ortalıkta sessiz sadasız dolaşan Dr. L. gelip onu kovalamasa, belki de üzerinde öleceği - kitabın içinde yatan türlü acayip işlerden haberi bile yoktu. Peki, bu ortalıkta sessiz, sadasız dolaşan Dr. L. de kim oluyor? Belki onun ruhu da bir zaman böyle bir örümceğin içinde oturuyordu, şimdi o, vaktiyle üzerinde oturduğu kitap ciltlerini koruyor... Ama o, bu kitapları okumağa kalkışsa, onların asıl demek istediği şeylerin hiçbirinden bir şey anlıyamaz.

Şimdi üzerinde dolaştığım topraklarda vaktiyle neler geçti kim bilir! Buraya deniz banyosu yapmağa gelmiş bir okul ikinci müdürü iddia ediyordu ki burada eskiden Hertha[10], yahut, daha doğrusu, Forsete adındaki tanrıçaya[11] kulluk edilirmiş; onun hakkında Tacitus nice garip, esrarlı sözler söylemektedir: Eğer Tacitus'un rivayetlerini naklettiği râviler yanılmamış, ve bir banyo arabasını tanrıçanın kutsal arabası niyetine görmemişlerse...

1819 yılında Bonn'da bir semestir içinde

dört derse devam etmiştim: Bunlarda en bulanık çağların Alman eskilikleri üzerinde durulmaktaydı; derslerden birincisi: Alman dilinin tarihi, Schlegel'indi; hemen hemen üç ay müddetle, Almanların menşei üzerinde en barok faraziyeleri sayıp döktü. İkincisi: Tacitus'un Germania'sı, Arndt'ındı; o, zamanının salonlarında bulamayıp eseflendiği faziletleri, eski Alman ormanlarından aradı. Üçüncüsü: Hüllmann'ın «Alman devlet hukuku» idi; bu zat, tarih görüşleri en az bulanık olan âlimdir. Dördüncüsü: Radloff'un en eski Alman tarihi idi; semestirin sonunda, Sesostris zamanından bu yana henüz geçmemiş bulunuyorduk... O zamanlar eski Hertha menkıbesinin beni şimdikinden çok ilgilendirmiş olması gerekti. Onun Rügen'de oturmuş olmasını katiyen kabul etmiyor, makamının doğu Friesia adalarından birinde bulunmuş olmasını daha çok mümkün görüyordum. Genç bir âlim de kendine göre faraziyeler ileri sürmekten hoşlanır ama o vakitler, günün birinde Kuzey Denizinin bir kıyısında, eski tanrıçayı, içim vatanseverlik heyecaniyle dolup taşarak düşünmeksizin dolaşacağımı aklıma getirmezdim. Halbuki iş böyle değil, burada başka, ve daha yeni tanrıçaları düşünüyorum. Hele, kıyıda, su perilerine benzer en güzel kadınların yüzdükleri vahşi yerlerde dolaştığım zaman... Burada baylar olsun, bayanlar olsun, denize kapalı yerde girmiyorlar,

açık denizde dolaşıyorlar, onun için her iki cinsin banyo yerleri birbirinden ayrılmış, ama pek birbirinden uzak da değil; iyi bir dürbünü olan, her zaman dünyada çok şeyler görür. Rivayete göre, zamanımızın bir Aktaeon'u böylece, yıkanan Diana'yı seyretmiş, ve işin tuhafı, Aktaeon'un değil de, güzel tanrıçanın kocasının başında boynuzlar peyda olmuş.

Banyo arabaları, Kuzey Denizinin paytonları diyelim, burada ta suya kadar çekilir; bunlar, çokluk, dört köşe bir tahta sandık ile, bunun üstüne geçirilmiş gergin bir tenteden ibarettir. Şimdi kış mevsiminde arabalar konuşma salonunda duruyorlar, kısa bir zaman önce buralarda gezip dolaşan kibar sosyete gibi, odun ve gergin keten bezi misali sohbetlerini devam ettiriyorlar.

Ama, kibar sosyete diyince, doğu Friesia'nın iyi kalbli burjuvalarını kasdetmiyorum. Bunlar, oturdukları toprak gibi dümdüz ve ağır başlı insanlardır; şarkı söylemesini de, ıslık çalmasını da bilmezler. Ama öyle bir fazilete sahiptirler ki, her çeşit şakımalardan ve maskaralıklardan[12] daha değerlidir, insanı soylulaştırır; ve esen rüzgâra göre dönen, ve yalnız kendilerinin soylu olduklarını vehmeden köle ruhlarının üstüne çıkarır. Demek istediğim: Onlar hür olmak faziletine sahiptirler. Bir kalb hürriyet için çarparsa, böyle bir kalbde bu çarpışı duyabilmek, şövalyeler soyundan[13] gelmek ka-

dar değerlidir. Bunu hür Friesia'lılar biliyorlar, onlar halk içinde kendilerine verilen bu hür lâkabını haketmişlerdir; aşiret beylerinin hâkim oldukları devir bir tarafa bırakılırsa doğu Friesia'da aristokrasi hiç bir zaman hâkim olmamıştır. Burada az sayıda kişizade aileleri oturmuş, ve Hanover aristokrasisinin idare ve asker sınıfı vasıtasiyle yaptığı baskı, bugün memleketi baştan aşağı kaplıyan haliyle, birçok Friesia'lıların hür kalblerini kederlendiriyor, ve her yerde eski Prusya[14] hükümetine karşı sevgi kendini gösteriyor.

Hanover kişizadelerine karşı Almanların umumi şikâyetleri meselesinde onlarla kayıtsız şartsız aynı fikirde olamam. Hanover'in subaylar zümresi bu türlü şikâyetlere çok az fırsat verecek durumdadır. Gerçi, eskiden nasıl Madagaskar'da yalnız kişizadeler kasap olmak hakkına sahip idiyseler, Hanover'deki kişizadelerin de böyle bir imtiyazları vardı, ancak onlar subay rütbesine erişebilirlerdi. O zamandan beri Alman Lejyonlarında[15] nice burjuva çocukları kendilerini gösterdiler ve subaylık rütbesine yükseldiler, böylece bu kötü gelenek itibardan düştü. Evet, Alman Lejyon teşkilâtı eski yanlış düşünüşlerin yumuşamasına çok yardım etmiştir. Bu adamlar dünyayı dolaştılar. İnsan dünyada çok şeyler görür, hususiyle İngiltere'de, çok şeyler öğrendiler; onları Portekiz'den, İspanya'dan, Sicilya'dan, Yunan adaların-

dan, İrlanda'dan, ve savaştıkları başka uzak memleketlerden söz ederken, «nice insan yapısı şehirler gördüklerini, ve nice görenekleri öğrendiklerini[16]» anlatırken dinlemek insana sevinç verir. İnsan, bir «Odysseia» dinliyormuş gibi olur; ne yazık ki bu, Homer'ini bulamıyacak bir destandır. Bu zümrenin subayları arasında, hür düşünüşlü birçok İngiliz görenekleri de yer etmiştir; bunlar eskiden gelme Hanover âdetleriyle hiç uzlaşamıyor; biz Almanyanın başka memleketlerinde bu kadarına inanmak istemiyoruz, çünkü öteden beri İngilterenin Hanover üzerinde büyük bir tesiri olduğunu sanıyoruz. Bu Hanover topraklarında, sağda, solda herbirine birer at[17] bağlanmış soy kütüklerinden başka[18] bir şey görülmez; bu ağaç bolluğundan memleket karanlığa batmıştır; bu kadar at halkı pek ileriye de götürememiştir. Evet, Hanover'in bu kişizadeler ormanının içine hiçbir zaman İngiliz hüriyetinden bir güneş ışığı giremedi, ve Hanover atlarının kişnemeleri arasında, İngiltere'deki hürriyet seslerinden asla bir şey işitilmedi.

Hanover kişizadelerinin tahakkümüne karşı yükselen umumi şikâyet sesleri, herkesten çok, Hanover ülkesini doğrudan doğruya idare eden, yahut da başkaları vasıtasiyle idare ettiren bazı ailelerin genç mensuplarını ilgilendirir; ama, genç kişizadeler eğer başkaları gibi kendi kabuklarından çıkıp biraz dünyayı dolaş-

mak zorunda kalırlarsa, veya daha iyi bir terbiye görürlerse, soylarından kendilerine miras kalan bu ütrlü ayıpları, daha doğru bir tâbirle bu töresizlikleri bırakacaklardır. Gerçi onları Göttingen'e gönderiyorlar; ama orada da, günlerini, burun buruna bir arada oturup, köpeklerinden, atlarından ve atalarından söz etmekle geçirirler; daha yeni çağların tarihinden çok az şey dinlerler, kazara bir defa böyle bir şey işitseler bile, tarihin bu bahisleri arasında bütün düşünceleri, Göttingen'in alâmet-i farikası diyebileceğimiz ve ancak yüksek üniversitelilerin kabul edildikleri «Düka sofrası»nın manzarasına saplanıp kalır. Gerçekten, Hanover'in genç kişizadelerine daha iyi bir terbiye vermek suretiyle birçok şikâyetlerin önü alınmış olur. Ama, gençler de ihtiyarlar gibi oluyorlar. Aynı vehim: sanki kendileri dünyanın çiçekleri, biz de otlarıymışız; aynı budalalık: ataların başarılariyle kendi değersizliklerini örtmeğe çalışmak; bu meziyetlerin ne kadar münakaşalı olduğu hakkında aynı cahillik; fakat, Prenslerin âdeti böyle olduğunu çok az insan düşünebilir; onlar, en sadık ve en faziletli bendelerini, ancak nadir hallerde, dalkavukları ve buna benzer aşağılık mahlûkları ise sık sık kişizadeler zümresine yükseltmek lûtfünde bulunmuşlardır. Atalariyle gurur duyan kişizadelerin pek azı, atalarının yaptıkları şeyleri bir belge ile gösterebilir; bunlar da ancak Rüxner'in «Tur-

nierbuch» (Turnuva kitabı)[19]unda atalarının adı geçtiğini söyliyebilirler; evet, onlar bu ataların, meselâ Kudüs'ün fethi sırasında Haçlı Şövalyelerinin arasında bulunduklarını da ileri sürebilirler, ama, bununla övünmeden önce, bu şövalyelerin bu seferlerde şerefleriyle savaşıp savaşmadıklarını, demir donlarının korkudan sarı renk alıp almadığını, ve kırmızı haçlarının altında namuslu bir adamın kalbi bulunup bulunmadığını ispat etmeleri lâzım gelir. «İllias» yerine, o savaşlardan bize, Troya'nın önünde bulunmuş olan kahramanların adlarına ait bir liste kalmış olsaydı, ve bu kahramanların adlarını taşıyan kimseler bugün de yaşasaydı, acaba atalarının gururiyle dolu göğüsler, Thersites'in yaptıklariyle nasıl kabaracaktı, bilmek isterdim! Burada kan saflığından bahsetmek niyetinde hiç değilim: Filozofların ve seyislerin bu hususta gayet ilgilendirici düşünceleri vardır.

Benim tenkidlerim, dediğim gibi, daha çok, Hanover aristokrasisindeki fena terbiye usulüne ve bu zümrenin çocuklarında pek erkenden yer eden, ve terbiye edilmiş hayvanlarda gördüğümüz belli bazı hareket ve tavırların ehemmiyeti hakkındaki vehme yöneltilmiştir. Bu tavırlarla nasıl övünüldüğünü gördükçe çok defa gülmüşümdür; sanki bu takdimler, takaddümler, bir şey söylemeden gülümsemeler, bir şey düşünmeden konuşmalar, hasılı bütün bu kişizadelere mahsus hünerler... Bütün bunlara sâf

burjuva, deniz canavarları seyrediyormuş gibi hayranlıkla bakar; halbuki bu tavırları herhalde herhangi bir Fransız dans ustası kendine, bir Alman kişizadesinden daha çok yakıştırmaktadır. Alman kişizadesi bunları Lutetia'da bin bir zahmetle öğrenir, sonra memlekete döner, ve Almanlara vergi ağırlık ve derinlikle çocuklarına, torunlarına miras bırakır. Bu bana, panayırlarda oynayıp hüner gösteren, sonra ayıcının elinden kaçan, ormana soydaşlarının yanına dönen, orada oynamanın nasıl ağır, güç bir sanat olduğunu, kendinin bu sanatta ne kadar ilerlediğini söyleyip böbürlenen ayının hikâyesini hatırlattı. Gerçekten, onun sanatından gösterdiği örnekler karşısında zavallı hayvanlar hayranlıklarını bildirmekten başka bir şey yapamazlardı. İşte - Werther'-in tâbiriyle bu millet, adada bu yıl, suda ve karada bütün ihtişamiyle boy gösteren kibar sosyeteyi teşkil ediyordu; bunlar, çok, ama çok sevimli kimselerdi, hepsi çok mükemmel kumar oynadı.

Burada Prensler de vardı; şunu itiraf etmeliyim ki, bunlar iddialarında, daha aşağı derecelerdeki aristokratlardan daha mütevazı idiler. Acaba bu alçak gönüllülük bu yüksek kişilerin gönüllerinde mi yatıyor, yoksa dış durumlarının bir mahsulü müdür? Bu meseleyi çözülmemiş olarak bırakacağım. Bunları söylerken yalnız, toprağını kaybetmiş Alman prenslerini

kasdediyorum. Bu adamlara son zamanlarda büyük bir haksızlık yapıldı, ellerinden hükümranlık hakkı alındı, halbuki, eğer, kendi kuvvetiyle duramıyan nesne yaşamak hakkına da sahip değildir, gibi bir düstur kabul etmezsek, onların da hükümranlığa, daha büyük prensler kadar hakları olmalıdır. Ama, bu bir sürü, minicik despotçukların, saltanatlarını terk etmek zorunda kalmaları herhalde pek fazla doğranmış olan Almanya için hayırlı olmuştur. Ama, biz fakir Almanların, hâlâ bu kadar adamı beslemeğe katlanmamız fecidir. Düşünün bir kere... Bu «toprağı devletleştirilmişler» her ne kadar artık ellerinde kırallık asâsı tutmuyorlarsa da, kaşık, çatal ve bıçak tutabiliyorlar, ve yedikleri yulaf değildir, öyle bile olsa, onları yulafla beslemek bile epey pahalıya oturacaktır. Düşünüyorum ki, olsa olsa bizim bu prens yükümüzü Amerika hafifletebilir, zira ergeç, oradaki serbest hükümetlerin başkanları hükümdar kılığına gireceklerdir. O zaman bu baylar, meşru bir kıral hanedanının çilâsını taşıyan eşlerin noksanlığını duyacaklardır, ve bizim kendilerine, prenseslerimizi ciro etmemize pek sevineceklerdir; onlar altı tane aldılar mı, yedincisini cabadan da verebiliriz, hattâ ilerde, bizim prensleri de, kızlarının yanında, herhangi bir memuriyette kullanabilirler; onun içindir ki, topraklarını kaybetmiş prensler, hiç olmazsa doğuşta eşitlik hakkını elde etmek, ve

şecerelerine, Arapların atlarına ait şecerelere verdikleri kadar değer vermekle çok iyi bir siyaset gütmüşlerdir; bizim prenslerle Arapları şecere merakına düşüren âmiller aynıdır, çünkü prensler Almanyanın, öteden beri, saltanat mevkiinde bulunan bütün komşu hanedanlara gerekli kısrakları ve aygırları temin etmek zorunda olan bir Prensler harası olduğunu pekâlâ bilirler.

Bütün banyolarda, gitmiş olan misafirlerin, geride kalanların şiddetlice tenkidlerine uğramaları eski bir gelenektir. Ben burada kalan sonuncu misafir olduğuma göre bu haktan son haddine kadar istifade edebilirim.

Ama, şu sırada ada öyle ıssız ki kendimi Sainte-Helene adasındaki Napoleon'a benzetiyorum. Ama ben burada kendimi oyalıyacak bir meşgale buldum, ki o bundan mahrumdu. İmparatorun kendisiyle baş başa vakit geçiriyorum. Genç bir İngiliz bana, Maitland[20]ın yeni çıkmış olan kitabını verdi. Bu denizci, Napoleon'un kendisine nasıl teslim olduğunu ve «Bellerophon» gemisinde, İngiliz nazırlığının emriyle «Northumberland» gemisine nakledilinceye kadar neler yaptığını anlatıyor. Bu kitapta gün gibi aşikâr olan şudur ki: İngiliz civanmertliğine romantik bir saflıkla güvenen İmparator, artık dünya sulh ü sükûna kavuşturmak için, İngilizlere esir sıfatiyle değil de, misafir sıfatiyle gitti. Bu, başka kimsenin, hele bir Welling-

ton'un, hiç düşmiyeceği bir hata idi. Ama tarih söyliyecek: Bu hata o kadar güzel, o kadar yüksek, o kadar muhteşemdir ki, bunu işliyebilmek için, bizi bütün büyük işlerimize yükseltebilen ruh büyüklüğünden çok daha fazlası ister.

Kaptan Maitland'ı bu kitabı şu sırada yayınlamağa sevkeden âmil, bir talih eseri olarak bulanık bir işe karıştırılmış olan her şerefli insanın duyduğu, mânen kendini temize çıkarma ihtiyacmdan başka bir şey olmasa gerektir. Kitap ayrıca, Napoleon'un esir edilmesi tarihini, onun hayat dıramının son perdesini teşkil ediyor; daha evvelki perdelerin bütün düğümlerini çözüyor, ve gerçekten büyük trajedilerde olduğu gibi, duyguları yeniden oynatıyor, arıtıyor, ve sükûna kavuşturuyor. Bize bu esirlik devrini anlatan başlıca dört yazarın karakterleri arasındaki fark, hususiyle üslûp ve görüş özellikleri, ancak bunların karşılaştırılmasiyle iyice belirir.

Fırtına gibi soğuk İngiliz gemicisi Maitland, olayları, âdeta bunlar gemi defterine kaydettiği tabiat hâdiseleriymiş gibi, kesin, peşin düşüncelere kapılmaksızın, tamamiyle objektif kalarak yazıyor; efendisine karşı hayranlık duygulariyle dolu bir mabeyinci olan Las Cases[21], bir Rus kölesi gibi değil de, işitilmemiş bir kahramanın büyüklüğü ve şanı karşısında dizleri kendiliğinden bükülen hür bir Fransız gibi,

yazdığı her satırda diz çöküyor; İrlanda'da doğmuş olmasına rağmen tam bir İngiliz olan hekim O'Meara[22], eskiden İmparatorun düşmanı olan, ama sonradan idbar günlerinin şan ve şeref haklarını tanıyan bir insan sıfatiyle, açık, samimi, süssüz, objektif, âdeta bir taşçı üslûbiyle yazıyor; buna karşılık, aslında İtalyan olan Fransız hekimi Antommarchi[23], kendi memleketinin gazap ve şiiriyle serhoştur, ve iğneli, saldırgan yazış tavrı, bir üslûp değil, âdeta bir hançerdir.[24]

Her iki millet, Fıransızlar ve İngilizler, bu işe, orta zekâda ve iktidar makamlarının baskısı altında bulunmıyan ikişer adam verdiler; bu jüri, İmparatoru yargıladı ve kararını verdi: O, ebediyete kadar yaşamağa, hayran olmağa ve acımağa değer bir insandır.

Bugüne kadar nice büyük adamlar bu toprağın üstünü arşınlamışlardır, şurada burada onların adımlarının ışıklı izlerini görürüz, ve kutsal saatlerde onlar, buğulu hayaletler halinde ruhumuzun önünde belirirler; ama, yine büyük bir adam kendinden evvel gelmiş olanları herkesten çok daha aydınlık görür; onların toprak üstündeki ışık izlerinin yer yer ufacık kıvılcımlarından en gizli fiillerini, ardlarında bıraktıkları tek bir kelimeden kalblerinin bütün kıvılcımlarını görüp anlar; ve böylece, bütün çağların büyük adamları mistik bir birlik içinde, bir arada yaşıyorlar demektir: Onlar,

bin yıllar aşırı, birbirlerine göz ederler, mânalı bakışırlar, ve bakışları, aralarında çekişmiş durmuş, sonra göçüp gitmiş nesillerin mezarları üzerinde raslaşır, onlar anlaşırlar, sevişirler. Ama, geçmiş çağların büyük insanlariyle bu kadar sıkı fıkı olamıyan, ancak kırk yılda bir onların izlerini ve buğulu hayaletlerini görebilen biz küçükler için,böyle, büyük bir insan hakkında çok bilgi edinmenin değeri pek yüksektir, böylece bizim onu, bütün canlılığiyle ruhumuza doldurmamız, ve ruhumuzu onunla enginleştirmemiz mümkün olur. Napoleon Bonapart da bu büyük insanlardandır. Biz onun hakkmda, hayatı ve çabaları üzerine, bu dünyanm başka büyükleri hakkında bildiğimizden fazla biliyoruz, gün geçtikçe yeni yeni şeyler öğreniyoruz. Toprağa gömülüp kalmış Tanrı heykelinin nasıl dünya ışığına çıktığını görüyoruz: üstünden koparılan her kürek çamur atıldıkça bu heykelin yapısındaki simetri ve soylu güzellik, bizim sevince karışık şaşkınlığımızı her an biraz daha büyütüyor. Heykeli parça parça etmek istiyen düşmanların ruhlarından kopan şimşekler sadece onu aydınlatıp daha da ihtişamlı göstermeğe yarıyor. Madame de Stael'in kitabında bu vâkidir: onun Napoleon'a karşı ifadelerindeki bütün kekrelikler, İmparatorun başkaları gibi bir insan olmadığından, onun ruhunun bugünkü ölçülerden hiçbiriyle ölçülemiyeceğinden başka bir şey söylememiştir.

Kant, bizimki gibi adımlı değil de sezişli olan, terkipçi genelden, bir bütünlük görüşünden özele, yani bütünden parçalara giden bir anlık düşünebileceğimize işaret ettiği zaman bu türlü bir zekâ kasdediyordu. Evet, bizim çözümleyici düşünmelerden ve uzun çıkarsamalardan sonra öğrenebildiğimiz şeyi bu zekâ aynı bir anda hem görür, hem de bütün derinliğiyle kavrardı. Onun, zamanı, bugünü anlamaktaki, günün ruhunu okşamasını, onu incitmemesini, daima ondan faydalanmasını bilmekteki hüneri buradan geliyordu.

Zamanın ruhu yalız devrimci olmadığına, her iki görüşün, yani devrimci görüşle devrim düşmanı görüşün birleşmesiyle meydana geldiğine göre, Napoleon da hiçbir zaman sadece devrimci veya sadece devrim düşmanı olarak değil, hep kendinde birleşip uzlaşmış olan bu iki görüşün, bu iki prensipin, bu iki çabanın birden istediği bir düşünüşe göre hareket etmiş, ve böylece asla sinirli bir hoyratlığa düşmeden, sessiz bir tatlılıkla iş görmesini bilen bir insanm, daima tabiata uygun sadeliği ve büyüklüğü ile davranmıştır; bunun için o, ufak işler üzerinde dalavereler çevirmezdi, işlerindeki başarı, kütleleri kavramak ve istediği gibi yöneltmekteki sanatından gelirdi. Ancak küçük, tahlilci zekâlar, dolambaçlı, uzun entrikalara meylederler; buna karşılık, terkipçi, sezgin zekâlar, fevkalâde bir deha ile

kendilerine günün sunduğu vasıtaları, emirlerine öyle bağlamasını bilirler ki, onlardan kendi amaçlarına çabucak erişmek için faydalanabilirler. Birinciler çok defa yarı yolda kalırlar, çünkü hiçbir insan, ne kadar akıllı olursa olsun, hayatın bütün ihtimallerini evvelden göremez, ve hayat olaylarının çeşitli münasebetleri uzun zaman için durucu değildir. Buna karşılık ikinciler, sezgin insanlar, emellerine daha kolay ulaşırlar, çünkü onlar, sadece var olanın üzerinde doğru bir hesap ihtiyacını duyarlar ve o kadar süratle hareket ederler ki, yaptıkları işlere, hayat dalgalarının oynamasiyle, evvelden görülmiyen, ansızın gelen hiçbir değişikliğin zararı dokunamaz.

Napoleon'un, tarihe, tarih araştırmalarına, ve tarih yazılarına çok büyük bir anlayış gösteren bir çağda yaşamış olması iyi bir tesadüftür, bunun için de, çağdaş kimselerin hâtıralarında, Napoleon'a ait bilgilerden çok az şey gömülüp kalacaktır, onun dışında kalmış dünya olaylariyle, onun, az veya çok, münasebetlerini anlatmak istiyen tarih kitaplarının sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Walter Scott'un kaleminden böyle bir kitabın çıkmış olduğu haberi, şimdi herkeste sabırsız bir bekleme merakı uyandırdı.

Scott'u bütün sevenler onun için endişe duymalıdırlar; zira böyle bir kitabın, onun, şiir kudretinden çok temalariyle bütün Avrupalıla-

rın kalblerini yerinden oynatmış olan bir sıra tarihî romanlarla ve uzun yorgunluklar pahasına elde ettiği büyük şöhret için bir «Rusya Seferi» olması pek mümkündür. Onun ele aldığı tema, sadece, yabancı törenlerin, yabancı hâkimiyetin ve yabancı düşünüş tarzının baskısıyle git gide silinen, İskoçya'nın yerli güzellikleri için söylenmiş ağıtsı feryatlar çeşidinden değildir; belki yeni kültürün bayağılığı içinde kaybolup giden millî özelliklerin bu yok oluşundan duyulan büyük acıdır; bu öyle bir acıdır ki, şimdi bütün milletlerin yüreklerinde baş veriyor; gerçekten de, millî hâtıralar milletlerin göğsünde her zaman sanıldığından çok daha derinlerde durur. Bir milletin eski heykellerini toprak altından çıkarmaya görsünler, bir gece içinde eski çağların sevgisi de çiçeklenip uyanır. Bunu, bir mecaz olarak söylemiyorum, bir olguya işaret ediyorum: Birkaç yıl önce Bullock[23] Meksika'da, yerlilerin eski putperestlik çağlarından kalma bir taş heykeli topraktan çıkardığının ertesi günü gördü ki, o gece heykeli çiçek çelenkleriyle bezemişler... Halbuki İspanya, Meksikalıların eski inanışlarını ateş ve demirle yıkmış, yakmış, kökünden kazımış, ve üçyüz yıldan beri onların duygularını, adeta sapanla toprağı sürer gibi, altüst etmiş, ve yerlerine Hıristiyanlığın tohumlarını saçmıştı. Bu türlü çiçekler Walter Scott'un yazılarında da açıyor, bu eserler de eski duyguları uyandı-

dıyorlar, nasıl vaktiyle Granada'da, Arap Sultanının fetih şarkısı sokaklarda duyulunca evlerden erkekler, kadınlar, acı çığlıklar koparak dışarı fırlamışlarsa — öyle ki bu şarkıyı söylemek, ölümle cezalandırılan bir suçtu onun gibi, Scott'un eserlerinde hâkim olan ses de bütün bir dünyayı aciyle sarsmıştır. Bu ses, armalarının ve saraylarının toprağa karıştığını gören kişizadelerin kalbinde de, atalarının, daracık olmakla beraber rahat gidişatlarının yerini, geniş ama sevimsiz modernliğe bırakmak zorunda kalan burjuvaların kalbinde de yankılanıyor; bu ses, imanın uçup gittiği Katolik kiliselerinde, ve müminlerin kaçıp gittikleri Yahudi kavralarında da yankı buluyor. Bu ses bütün dünyada yankılanıyor: Ta Hindistanın «banian» ormanlarında, tanrılarının ölümünü, dünya kadar eski düzenlerinin yıkılmasını, ve İngilizlerin bütün zaferlerini önceden görerek ah ü figan eden Brahman'ın yurdu olan yerlere kadar her yerde duyuluyor. Ama, İskoçyalı «Barde»ın dev gibi harpından vermesini bildiği bu ses, Napoleon'un, bu yeni adamın, bu yeni çağlar insanının, kendinde yeni çağların, gözlerimizi kör edecek ve izleri silinmiş geçmişi ve onun sönmüş ihtişamını düşündüremiyecek kadar kamaştıran bir parırtı ile aksettiği adamın İmparatorluk şarkısına bir türlü uyamıyor. Scott'un, eğilimlerine bakarak, Napoleon'un karakterinde yer etmiş olan sâbit unsuru, onun ruhunun dev-

rim düşmanı yönünü görüp açıklıyacağını tahmin edebiliriz. Halbuki başka yazarlar onda yalnız devrimci prensipi görüyorlar. Ancak Byron, bütün çabalarında Scott'un tam zıddı olmuş, ve onun gibi eski şekillerin çöküşüne ağlıyacağı yerde, bunların hâlâ ayakta duranlarından çatlıyasıya bunaldığını duymuş, devrimci kahkahası ve diş gıcırtılariyle onları parçalamak istemiş olan, ve bu gazabiyle, hayatın en kutlu çiçeklerini melodi şekline girmiş zehirleriyle solduran ve tıpkı çılgın bir Arlekino gibi, kalbinden fışkıracak siyah kaniyle bayların, bayanların üstünü başını sulamak arzusunu duyarak kendi göğsüne hançerini saplıyan Byron, Napoleon'u ikinci cephesiyle anlatabilirdi.

Doğrusu ya şu anda, Byron'un sözelerini veya daha doğru bir tâbirle günahlarını bir papağan veya maymun gibi taklidedip tekrarlamadığım için içimde büyük bir saadet duyuyorum; benim kanım öyle, bütün dünyayı kapkara görecek kadar kara değil, açılığım sadece mürekkebimin terkibindeki mazıdan geliyor; bende de zehir varsa bu, bir panzehirdir: bu, köhne kiliselerin ve kalelerin harabelerinde çöreklenip etrafa korku saçan yılanlara karşı bir panzehirdir. Bütün büyük yazarlar içinde okumasına en az tahammül edebildiğim adam Byron'dur; halbuki Scott'un her eserinde gönlümü ferahlatan, rahatlatan ve kuvvetlendiren bir şey bulurum. Bu eserlerin taklitlerini, me-

selâ, W. Alexis'ın[26], Bronikowski'nin[27] ve Cooper'in[28] eserlerini okumaktan da büyük bir zevk duyarım; bunlardan birincisi alayla dolu olan «Walladmor» unda, örnek edindiği yazara en çok yaklaşmış ve daha sonra yazdığı bir eserde, insan çehrelerini, karakterlerini ve ruhlarını o kadar zengin tasvir etmiştir ki, yalnız Scott'un eserlerindeki şekil mükemmelliğine yaraşır bir şiir orijinalliğiyle Alman tarihinin en değerli anlarını, bir sıra tarihi hikâyelerde, gözlerimiz önünde canlandırmağı en iyi becerecek bir yazar olduğu kanaatını vermiştir.

Ama hiçbir gerçek deha bizim önceden hesaplıyacağımız yollardan geçmez, onun gittiği yollar her türlü tenkidci hesaplarının dışında kalır; ben W Scott'un «İmparator tarihi» hakkında peşin bir hüküm veriyorsam, bu; mâsum bir fikir oyunu sayılmalıdır. Buradaki «peşin hüküm» çok şümullü bir terimdir. Şu kadarını kesinlikle söyliyebiliriz ki: Scott'un kitabı, İmparatorun doğuşundan batışına kadar okunacaktır, ve biz Almanlar bu kitabı dilimize çevireceğiz.

Biz Ségur'ü[20] da tercüme ettik. Bu, gerçekten güzel bir destandır. Biz Almanlar da destanlar yazıyoruz, ama bunların kahramanları sadece bizim kafamızda yaşıyor. Buna karşılık, Fransız destanının kahramanları gerçek kahramanlardır. Onlar, bizim tavan arasındaki odalarımızda düşünebileceğimizden çok daha

büyük işler başarmışlar, ve çok daha büyük acılar çekmişlerdir. Ama, bizim hayalimiz enginmiş, Fransızlar hayalce fakirmiş... Belki de bunun için ulu Tanrı Fransızlara başkaca lûtûfte bulunmuş, onlar son otuz yıl içinde gördükleri ve yaptıkları şeyleri, aslını hiç bozmadan, olduğu gibi anlatmakla yetiniyorlar, onların edebiyatları hiçbir milletin, hiçbir çağın görmediği yaşanmış bir edebiyattır. Devlet adamlarının, askerlerin, aristokrat kadınların Fransada her gün yayınlanan hâtıraları öyle bir menkıbeler dairesi meydana getiriyor ki gelecek çağlar bunlarda şiirlerine konu edinecek ve düşünecek nice şeyler bulacaklardır; bu menkıbelerin hepsinin merkezinde büyük İmparatorun hayatı dev cüsseli bir ağaç gibi yükselmektedir. Ségur'ün, Rusya Seferinin tarihine ait sahifeleri bu menkıbeler halkasına giren bir halk destanı, bir Fransız halk destanıdır. Bu destan, sesiyle ve konusiyle bütün çağların destanlarına bedeldir, onların hepsiyle boy ölçüşebilir. Tılsımlı «Hürriyet ve Müsavat» kelimeleri söylenir söylenmez Fransız topraklarından fışkırmış olan bir kahramanlık şarkısı, zafer alayında Şöhret Tanrısının sürdüğü şöhretten esrimiş, şahlanmış, şanlı bir küheylan gibi, dünyayı baştan başa dolaştı; sonunda, Kuzey ülkelerinin buz sahralarında şakırtılı silâh dansını oynadı; buzlar çözüldü, ateşin ve hürriyetin oğulları, soğuğun ve kölelerin zoru karşısında çöküp gitti.

Bu kahramanlar dünyasının çöküşünün bu yolda bir tasviri veya bu şekilde önceden haber verilmesi: bütün milletlerin destanlarının ana sesi ve dokusu budur. Ellore[30]nin ve Hindistandaki başka Tanrı tapınaklarının kayaları üzerinde buna benzer destanlık âfetlerin hikâyesi, dev ölçüsünde hiyerogliflerle kazılmıştır; bu yazıların anahtarlarını «Mahabharata»da bulabilirsiniz. Kuzey ülkeleri de, bunlardan daha az taş olmıyan kelimelerle tanrılarının çöküşünü «Edda»larında söylemiştir; «Nibelungen» lerin destanı aynı trajik dağılışı çağırır, ve son faslında, Ségur'ün Moskova yangınını tasvirine pek büyük bir benzerlik vardır; Ronceval'daki savaşları anlatan Roland destanı, sözleri yitmiş[31], ama efsaneleri henüz sönmemiş, ve bu yakında, yurdumuzun en büyük şairi İmmermann[32] tarafından tılsımlı uykusundan uyandırılmış olan bu destan da aynı şekilde bir felâketin şarkısıdır, İlion'un destanı belki bu eski temayı en güzel şekliyle ölmezliğe mal etmiştir, ama yine kahramanlar dünyasının çöküşünü çağıran Ségur'ün Fransız halk destanı kadar heybetli ve ısrıraplı değildir. Evet, bu gerçek bir destandır, Fransanı kahraman gençliği burada, daha körpe iken toprağa düşüyor; biz onun acıklı akıbetini, tıpkı onun gibi talihsizlik ve ihanete kurban giden Baldur'un, Siegfried'in, Roland'ın ve Akhilleus'un ölümlerinde de görüyoruz; İlias'ta macera-

larını okuyup hayran olduğumuz kahramanları şimdi yeniden Ségur'ün destanında buluyoruz; tıpkı vaktiyle Homer'in kahramanlarının Skaia kapısında yaptıkları gibi, bunlar da konuşup danışıyorlar, savaşıyorlar, tartışıp çekişiyorlar; Napoli Kıralının[33] ceketi belki, alacalı bulacalı rangiyle fazlaca modern, ama onun savaşta yılmazlığı ve atılganlığı Pelis oğullarınınkinden aşağı kalmaz. Tatlılığı ve cesaretiyle prens Eugène[34] önümüzde bir Hektor gibi duruyor; soylu Şövalye Ney[35], Ajaks gibi savaşıyor; Berthier[36], bir Nestor'dur, yalnız bilgeliği eksik; Davoust[37], Daru[38], Caulaincourt[39], v. s. Onların hepsinde Menelaos'un, Odusseus'un, Diomedes'in ruhları mekân tutmuş... Yalnız İmparatorun eşi yoktur, onun başı üzerinde, destanda anlatılan Olympos durur, ve onu, hüküm darlığının dış görünüşiyle Agamemnon'a, sadece, savaş arkadaşlarından çoğunun hayatları acıklı bir akıbetle bittiği ve Orestesi'i[40] hâlâ yaşadığı için benzetiyorum.

Scott'un eserleri gibi, Ségur'ün destanındaki seste de bizim kalblerimizi saran, kavrıyan bir hal var. Ama bu ses, bizde çok eski çağların çoktan beri silinmiş günlerine karşı bir sevgi uyandırmıyor, bu öyle bir ses ki, nağmelerinde uyanan şekiller bize bugünü veriyor, bu ses bizi bugüne karşı hayranlıkla dolduruyor.

Biz Almanlar sahiden bir sürü Peter Schle-

mihl'leriz! Son zamanlarda gerçekten çok gördük, çok çektik; meselâ, yabancı orduları barındırmak, ve aristokrasi tahakkümüne katlanmak zorunda kaldık; ve meselâ, İngiltereye, kanımızın en soylusunu verdik; bu memleket şimdi her yıl, kesip koparılmış Alman kolları ve bacakları için, bunların eski sahiplerine külliyetli bir para ödemek zorundadır; biz küçük küçük, o kadar büyük şeyler yaptık ki bunlar bir araya toplanırsa en büyük işlerin derecesini bulur; meselâ Tirol'de yaptıklarımız gibi; sonra çok şeyler kaybettik, meselâ bizim gölgemiz gibi bizden ayrılamaz olan, aziz kutsal Roma İmparatorluğu unvanım... Bununla beraber, bütün bu kayıplara, fedakârlıklara, mahrumiyetlere, felâketlere ve büyük işlere rağmen bizim edebiyatımızda, komşularımızda ölmez ganimetler gibi her gün baş verip yükselen şöhret âbidelerinden bir tanesi bile yoktur. Leipzig savaşı, Leipzig'deki panayırlarımıza hiçbir kâr getirmedi. İşittiğime göre bir Gotha'lı bu savaşı, biraz geç kalmış olmasına rağmen, epope şeklinde anlatmak istiyormuş; ama, Hildburghausen'e düşen 100 000 nüfusa mı, Meiningen'e düşen 150 000 nüfusa mı, yoksa Altenburg'a düşen 160 000[41] nüfusa mı dâhildir bilmediği için destanına bir türlü başlıyamıyor: Bu durumda şöyle başlaması lâzım gelecek: «Çağır, ey ölmez Ruh! Hildburghausen'li Ruh, - yahut Mi-

ningen'li Ruh, yahut da Altenburg'lu Ruh! — Çağır, günahkâr Almanlar için kurtuluş şarkısını çağır!» Vatanın kalbinde bu hayasız ruh tellâllığı ve yurdun bu kanlı parçalanışı hiçbir asil, yüksek fikrin, daha tabii olarak da hiçbir âsil sözün vücut bulmasına imkân vermiyor. Bizim en güzel işlerimiz aptalca bir sonuca bağlanınca gülünç oluveriyor, ve biz Alman kahramanlarının kaniyle boyanmış kızıl mantoya, ruhumuz kederle yüklü, büründüğümüz sırada, bakıyoruz, bir politikacı, bir maskara geliyor, kafamıza çıngıraklı soytarı külâhını geçiriyor.

Hayatımızın boşluğunu ve mânasızlığını anlamak için Rhein'm ve Manche'ın ötesindeki komşularımızın edebiyatlariyle bizim saçma edebiyatımızı karşılaştırmak gerektir. İlerde bu tema üzerinde, yani Alman edebiyatının zavallılığı konusu üzerinde incelemelerimi genişletmek istiyorum, onun için, şimdilik, benimle aynı uğurda savaşan, yüksek meslekdaşım İmmermann'ın kaleminden akmış olan aşağıdaki «taşlamalı kıtalar» (Xenie'ler)ı kitabıma sokmakla sözlerimin yerini tutacak daha neşeli, daha alaycı mısralar sunuyorum. Bizim gibi düşünenler bu mısraları buraya koyduğum için herhalde bana teşekkür edeceklerdir; yıldızla gösterdiğim birkaç parça bir tarafa bırakılırsa bu kıtaların hepsini kendi düşüncelerim gibi saymak isterim.

ŞİİR EDEBİYATÇISI[42]

Gülümsemeyi de bırak, vız vız edip ağlamamayı da... Bize, hayinlik etmeden söyle: Hans Sachs dünya ışığını ne zaman gördü, Weckherlin ne zaman öldü!

«Bütün insanlar ölüme mahkûmdurlar.» küçük adam, büyük bir lâf ediyormuş gibi, böyle söylüyor; hay koca delikanlı! bu lâfları yeni haberler mi sanıyorsun?

Eski, unutulmuş domuz derileriyle[43] o, muharrir çizmelerini yağlıyor, keyfle ağlayım diye oturmuş, uslu uslu, şiir soğanları yiyor.

---

* Franz'cık, tefsir etmek hevesindesin, ama, hiç olmazsa Luther'e işkence etme; bu balığı, yağı sızdırılmadan yemek daha çok hoşumuza gider.

DRAMYAZAR

1.

«Seyircilerden intikam almak için artık hiçbir trajedi yazmıyorum.» diyorsun; bize istediğin kadar hakaret et dostum, ama, sözünde dur.[44]

2.

Bu süvari teğmenini,[45] dikenli mısralar, siz

korumalısınız; o bölük bölük olmuş hikmetlere ve duygulara kumanda ediyor.

3.

Melpomene, iyi, duygulu ve tabiî bir kız olsaydı ona: bu yumuşak başlı, kibar adamla evlen, diye tavsiye ederdim.[46]

4.

İşlediği hesapsız günahlardan ötürü, ölmüş Kotzebue şimdi şu çorapsız, pabuçsuz canavar[47]ın kalıbına giriyor. Böylece, eski çağların derin felsefesinin doğruluğu meydana çıkıyor: Gerçekten, ölmüşlerin ruhu hayvanların bedenine girermiş.

DOĞU ŞAİRLERİ[48]

Şimdi Sadi[49] tarzında dem çekmek büyük «mérite» sayılıyor; ama, ister doğulular gibi sapıtalım, ister batılılar gibi, bence ikisi de bir kapıya çıkar.

Eskiden ay ışığında «Philomele»[50] şarkı söylerdi; şimdi «Bülbül»[51] şakıyor, bence fark yok, aynı gırtlak, aynı ses...

İhtiyar Şair[52] sen bana Hameln'in fare büyüleyicisini[53] hatırlatıyorsun: Doğuya taraf düdüğünü öttürüyorsun bütün küçücük, zavallı şarkıcılar[54] peşin sıra geliyorlar.

Onlar, rahatlık düşüncesiyle, dindar Hintlilerin ineklerini Tanrı mertebesine çıkarıyorlar; öyle ya, her inek ahırının yanında bir Olympos bulmak istiyorlar.

Şiraz'ın bahçelerinden çaldıkları meyvelerden o kadar çok yemişler ki, zavallılar, sonunda gazel kusmağa başladılar.

---

* ÇAN SESLERİ

Şu şişko Pastöre[55] bakın! orada, kapısının önünde bütün azametiyle durup çanlarını öttürüyor, istiyor ki bu tören elbisesi içinde kendisine lâzım gelen saygı gösterilsin.

Çok geçmeden, onu seyretmeğe gelenler sökün ediyor: Körler, tıknefes, sarsak, kötürümler, hele hele isteriye tutulmuş kadınlar...

Beyaz merhemin yaralara ne faydası vardır, ne de zararı. Beyaz merhem kutuları, kitapçı raflarında dizi dizi duruyor.

Demek ki her papaz bu kadar ilerliyor, seviliyor; ben de bari, hiç durmayım, hemen Kilisenin kucağına atılayım.

Orada bir Papaya itaat ediyorum ve bir tek «Praesens Numen»e[56] tapıyorum; ama burada

herhangi bir «lumen»,[57] hemen «Numen[58] oluveriyor.

ORBİS PİCTUS

Keşki bütün bu dünyayı mahveden herifler bir çeşit insan olsaydı, kendilerini Tanrı mertebesinde gören: rahipler, aktörler, şairler...

Sabahleyin komedi seyretmeğe kiliseye gittim, akşamleyin de vaız dinleyip ibret dersi almak için tiyatroya gittim.

Ulu Tanrı ağırlıkta benden muhakkak çok aşağıdır, zira nice bin sıska, mendebur onu kendi suretlerinde kesip biçiyorlar.

Efendiler, sizin hoşunuza gittiğim zaman kendimi bir bez dokumacısı sayarım; canınızı sıktığım zaman da karaciğerim kuvvet bulur.

«O,[59] dile hâkimdir.» diyorlar; ne gülünecek şey... Eğer öyle ise, bakalım, zavallı dile nasıl çılgınca sıçramalar yaptırır kim bilir.

Çok kötü şeylere dişimi sıkar, sabrederim, ama, bir şey aklımı zıvanadan çıkarır: sinirleri bozuk bir çıtkırıldım[60] farenin, akıllı çoban köpekliği taslamasına dayanamam.

---

* O zamanlar, Lucinde'cikle[61] oynaşırken hoşuna gidiyordun ama, şimdi Meryem'le günah işlemeğe kalkışmışsın, bu pek utanmazca bir çapkınlık!

Önce İngilterede, sonra İspanyada, şimdi de Brahmanın karanlık ülkelerinde... Orada, burada serseri dolaşmaktan[62] Alman elbiselerinde de, Alman papuçlarında da hayır kalmadı.

Bayanlar yazdıkları zaman boyuna acılarını ortaya dökerler: tıpkı, taarruza uğramış genç bir kızın çocuk düşürmesi gibi... Onların kalbi ne kadar da açıktır.

Bayanları rahat bırakın! Onların yazı yazmasını ben doğru buluyorum: Kadın muharrir, kalemini eline alınca, hiç olmazsa zararlı olmaz.

Hıristiyan dini de yakında karılar hamamına dönecek: Koca karılar söylüyor, çocuklar dinliyor.

Ey Çin, ben bir Cengiz Han olsaydım, seni çoktan yok etmiştim. Senin şu melûn çayının höpürtüleri bizi yudum yudum öldürüyor.

Bu şehir[63], şiirler, melodiler, heykeller ve tablolarla dolu. Bir şaklaban ağzında borazan,

kapının önünde durmuş, «Buyurun, buyurun!» diye bağırıyor.

«Bu mısraların ahengi berbat, vezni yok, durakları eksik.» İyi ama, onların içine üniforma giymiş Pandurlar mı koymak istiyorsunuz?

«Yahu, bu kadar kaba, bu kadar terbiyesiz kelimeleri nasıl kullamyorsun? Dostum. pazar yerinin hıncahınç kalabalığında, dirsek vurup yol açmaktan başka çare var mı?

Doğrusu ya sen de iyi, büyük konular üzerine şiirler yazdın; ama kâmil insan, ayak takımına katışmca onun talihine katlanmak gerek.

Birinci Cildin Sonu

NOTLAR

I. Bölüm

Harz Dağları

1. Wilhelm Lüder, 1804 te doğmuş, Hannover'deki X. Kolordunun adlî başmüşaviri iken 70 yaşında ölmüştür. Göttingen'de talebeliği zamanında kuvvetiyle meşhurdu, ve en iyi döğüşçü olarak tanınmıştı.

2. Heine 1821 Ocak ayında düello kanununa aykırı hareket suçundan altı ay müddetle Üniversiteden kovulmuştu.

3. Bovden. Plesse harabeleri yanında bir köydür. Burası da, Rasenmühle ve Ritschenkrug gibi Göttingen çivarındaki meşhur düello yerlerinden biriydi.

4. Barbarların kanunu.

Philister karşılığı olarak «bezirgân» dedik. (Çev.) Philister. dar, kafalı hayatında insan duygularına yer vermiyen. maddi menfaat düşüncelerine saplanmış kalmış insanlara verilen bir addır. Hususiyle romantik çağda bu kelime çok revaç bulmuştu. Romantikler duygu dolu bir ruh hürriyeti karşısına philisterlik kavramını koymuşlardı.

6. K. F. H. Marx: Göttingen'in medizinischer, physischer und historischer Hinsicht geschildert. (Tıbbî, fizikî ve tarihî bakımdan Göttingenin tasviri.)

7. O zamanlar çok meşhur bir Bira Parkı; şimdi Belediye Bahçesi.

8. Johann Friedrich Blumenbach (1752 — 1840), ünlü tabiat bilgini, hususiyle anatomi sahasında yeni çığır açmış bir bilgin. Göttingen'in en ileri gelen Profesörlerinden. Bu zat çok bilgili olmakla şöhret kazanmıştı. İyi tasnif edilmiş

fişler sayesinde hafızasının yükünü hafifletmesini bilirdi. (Fransızca tercümede, metin içinde bu bilginin adı Eichhorn olarak verilmektedir.) (Çev.)

9. İmparator İustinian tarafından kanun hükmüne konmuş Roma mahkemeleri kararlarının bir araya getirilmesiyle meydana gelmiş külliyat.

10. Kazuistik: Eski hukukun kollarından biri.

11. 545 te ölmüştür. Paphlagonia'da Side şehrinden meşhur hukuk bilgini. 530 da, zamanının en ileri gelen hukuk bilginleri ile birlikte Roma hukukunun Justinian kanunnamesini hazırladı.

12. Büyük Konstantin devrinde yetişmiş Romalı hukuk bilgini. Kendi adiyle anılan Codex Hermogenianus'ta İmparatorluk kanunlarının en mühimlerini toplamıştır.

13. Dummerian yerinde kullandık. Bu kelime yerine Fransızca tercümede *Bootien* vardir. (Çev.)

14. Kenetlenmiş iki el «Wechel Matbaası» nın alâmetiydi. Bu işareti taşıyan hukuk kitapları XIX. asır başlarında her tarafta tanınmıştı.

15. Her semestir Üniversitenin talim heyetinin, memurlarının, v. s. isimlerini toplıyan kitabı bu zat neşredermiş.

16. Anton Bauer (1772—1843). Ünlü Ceza Hukuk Profesörü. 1813 ten sonra Göttingen Üniversitesinde Profesör olarak çalışmıştır.

17. Burada Heine, beğendiği, takdir ettiği hocası Güstav Hugo (1764 — 1844) yu kasdetmiştir. Güstav Hugo, Roma hukuku esasları üzerinde faydalı çalışmalar yapmış, devrinin en büyük hukukçularından biridir. Jaques de Cujas da XVI. asrın değerli Fransız hukukçularındandır. Heine burada Hugo'ya bu ismi vererek onu bu Fransız âlimiyle mukayese etmek istiyor.

18. Corpusjuris (Mecelle)in bir yerinde şöyle bir soru konur: Bir tarlanın sınırında bulunan 15 kadem yüksekliğe

kadar ağaçlar ikiye mi biçilmeli, yoksa, 15 kademi aşan parçaları mı kesilmeli?

19. Gerlach Adolf Freiherr von Münchhausen (1688 — 1770), önemli bir odevlet adamı; Göttingen Üniversitesinin kuruluşunda büyük hizmetleri olmuştur.

20. Almanya'nın Napoléon istilâsından kurtulma savaşları.

21. «Schwab Dükası Ernst» adlı menkabede, Düka Ernst, arkadaşı Werner von Kyburg'a karşı açılan sefere gitmediği için üvey babası Kayser II. Konrad tarafından sürgün edilir. Bu menkıbe XII. asırdan XIX. asra kadar birçok edebî eserlere konu olmuştur. Hususiyle Uhland bu menkıbeyi konu edinmiş olan trajedisinde (1817) arkadaş sevgisini ve bağlılığını çok güzel göstermiştir. Bu konuya ilk zamanlardan başlıyarak birçok seferler, o orada efsanelerle dolu Doğu seferleri de katışmıştır.

22. E. T. A. Hoffmann (1776—1822); Heine üzerinde pek çok tesir bırakmıştır. Eserlerinde keskin tezatlardan, ani geçişlerden hoşlanan bir muharrirdir. Hoffmann aynı zamanda müzikle ve resimle de uğraşmıştır.

23. Darphânede, gümüş kurşundan ayrılırken, mayiin içinde bulunan gümüşün hususi, kamaştırıcı bir parıltısı vardır.

24. Karolina bir kadın ismidir.

25. 1824 te meşhur General Lafayette Amerikan Milletinin misafiri olarak Amerika'da bir müddet kaldı.

26. Adolphus Frederick Herzog von Cambridge (1774 1850). III. Georg'un en küçük oğlu.

27. Tieck'in, «Sadık Eckart ve Tannhäuser» adlı hikâyesinde, Eckart efendisi olan Burgond Dükasının alçakça muamelelerine tahammül eder. İki oğlu öldürüldüğü halde Eckart efendisine sadık kalır; onu büyük tehlikeden kurtarır. Daha sonra ölen efendisinin çocuklarının vasisi olur; bu çocukların yoluna canavarlara karşı giriştiği savaşta kendini feda eder.

28. Friderich Bouterwek (1765 — 1828); estetikçi ve edebiyatçı; «Yeni şiirin ve hitabetin tarihi» adlı eseriyle

meşhur olmuştur. 1802 de Göttingen Üniversitesine tâyin edildi. 1806 da Saray Müşaviri oldu.

29. Rumpelkammer kelimesi burada serbest tercüme edildi.

30. Kim? nerde? neyle? niçin? nasıl? ne zaman.

31. «Österreicher Beobachter», Viyana'da 1810 1832 yılları arasında çıktı. Bu gazete hürriyet hareketine düşmandı, ama bir müddet iyi ellerde idare edildi; burada Friedrich von Gentz'in değerli makaleleri çıkmıştır.

32. Saul Ascher (1767 1822), Berlinli bir kitapçıdır; felsefi makaleler yazmıştır. Kant'ın hararetli taraftarlarındandı. Yahudi dindaşlarının vaziyetlerini düzeltmeğe, mevkilerini yükseltmeğe çok çalışmıştır.

33. «Alman hikâyeleri» (Stuttgart 1815); bu kitapta. 81 89, «Haber veren hayalet.»

34. Moritz Retsch (1779—1857) Dresden'li bir ressamdır. Ilk defa 1816 da Goethe'nin Faustu (birinci kısım) için gravürlerini neşretti.

35. Die Dresdner «Abendzeitung».

36. Palimpsest ve Codex rescriptus tâbirlerinden, üstüne yeni yazıla yazılmak üzere ya kazınarak, veya boyanarak eski yazıları silinen parşömen yazması anlaşılır.

37. Civanni Pietro Aloisio Pierluigi da Palestrina (1514 94). dini eserler bestelemiş bir komponist. En meşhur eseri «Missa Papae Marcetti» dir. Heine burada bu eseri kasdetmiş olmalıdır.

38. Elise Von Hohenhausen (1791—1857) Lord Byron'un lirik şiirlerini tercüme etmiş, onu en çok takdir edenlerden biridir. Elise, Heine'yi Almanların Lord Byron'u diye tavsif etmiştir.

39. Bu kelimenin Almancası Zobel'dir. Üniversiteliler dilinde bu, «kadın» mânasında kullanılmaktadır.

40. Christian Gottfried Schütz (1747—1832); Wieland Bertuch ile 1785 de Jena'da çıkan «Allgemeine Literaturzeitung» isimli edebî gazetenin müessislerindendir. 1804 de

Halle'ye profesör oldu. Orada Ersch ile «Hallesche Literaturzeitung» u çıkardı. Bundan başka Schütz felsefi çalışmalariyle de kendisine iyi bir şöhret yapmıştır.

41. Daha 1823 de bu iki Çinli bilgin Behren caddesinde altı kuruş mukabilinde görülebiliyordu.

42. Berlinli bir birahane sahibi. Onun birahanesinde hafif eğlenceli temsiller yapılırdı.

43. Yapar gibi görünmeli.

44. Graf Karl Moritz von Brühl 1815 den 28 senesine kadar kıraliyet tiyatrosu başmüdürü idi. Tiyatroda elbiselerin tarihi kıymetine çok önem verirdi, fakat bu o kadar büyük bir hüsnü kabul görmedi.

45. Martin Heinrich Karl Lichtenstein (1780 1857) değerli bir tabiat bilginidir. 1811 de Berlin'de hayvanat profesörü olmuş, oradaki hayvanat bahçesini o tesis etmiştir.

46. August von Kotzebue'nin çok tutunmuş bir melodramı. 1789 da yayınlandı.

47. Gasparo Spontini (1774 — 1851) Berlin'de 1820 senesinden sonra genel müzik direktörü idi. Burada yirmi seneden fazla bir zaman büyük bir tesir yapmıştır. Onun şamatalı müzikle bestelenmiş operaları derinlikten mahrumdur.

49. Paul Ferdinand Friedrich Buchholz (1768—1843) Berlinli bir âlim. Napoleon Bonapart'ın tarihi» adlı eseri yazmış, tarihi, politik bir sürü mecmualar çıkarmıştır. «Viyana sulhundan sonra Avrupa devletleri tarihi» adlı bir eseri daha vardır.

50. Bale danslarında oyuncunun sıçrama esnasında ayaklarını birbirine çarpması.

51. Albert Gottlieb Methfessel (1785 1869) çok beğenilen ve sevilen bir komponisttir. Daha çok şarkılar bestelemiştir. 1823 ten sonra Hamburg'da müzik hocalığı yapmıştır. Heine'nin dostudur.

52. Heine burada Halle kelimesi ile kelime oyunu yapıyor. (Çev.)

53. Milâttan önce. krkıncı yılda halk hâkimi Falcidius'un verdiği takrir üzerine çıkarılmış olan Lex Falcidia (Falcidius kanunu) ya göre miras bırakan kimse malının üçte ikisinden fazlasını vasiyetle hibe edemez.

54. Eduard Gans (1797—1839) meşhur bir hukukçudur. Heine'nin yakın dostlarından biriydi. Berlin'deki Yahudi ilim ve kültür cemiyetinin ikisi de aynı zamanda âzası idiler. Gans Berlin Üniversitesine 1826 senesinde fahrî, 1828 senesinde esas profesör oldu. Heine, Harz seyahati isimli eserini yazdığı sırada, o da «Dünya tarihinin inkişafında veraset hukuku» isimli eseri ile meşgul oluyordu. Cilt I—II Berlin 1824 1825, Cilt III—IV Stuttgrat 1829—35).

55. Johann Friedrich Ludwig Göschen (1778 — 1837) 1813 senesinden sonra Berlin Üniversitesine, 1822 den sonra da Göttingen Üniversitesine hukuk profesörü olmuştur.

1815 de Savigny ile «Zeitshrift für geschichtliche Rechtwissenschaft» isimli mecmuayı çıkarmıştır. Bu mecmua onun ismini meşhur kılmıştır.

56. Christian Friedrich Elvers (1797 — 1858) 1819 senesinden sonra doçent, 1823 den sonra da Göttingen'de fahrî hukuk profesörü olmuştur. Hugo'nun ve Eichhorn'ın talebesidir. Tarihî mektep mensuplarındandır. Türlü hukuk konularında başarı ile çalışmıştır.

57. Lex Falcidia'nın ikinci faslının ilk kelimeleri.

58. Söylenmesinde teknik güçlükleri olan ve dinleyici üstünde büyük tesir yapan arya.

59. Milâttan evvel 450 senesinde kaleme alınmış Roma hukukuna ait en eski metin. Tunçtan 12 levhaya yazılmıştı. Romadaki Forumda asılı dururdu.

60. Bütün teferruatiyle.

61. Goethe «İtalya seyahati» (Palermo, 9 Nisan 1787) isimli eserinde bu sarayı uzun uzun tasvir eder. Heine her halde bu tasvirlerden ilham almış olsa gerek.

62. Karl Gottl. Sam. Heun (1771 1854) H. Clauren adı altında birçok hikâye, şiir, dram yazmıştır. Bu eserler şehevi şeylerden bahsettiği için Restauration devrinde çok okunmuş, fakat çok geçmeden unutulmuştur.

63. Theophrastus Paracelsus (1493 — 1541) romantik çağda yeniden büyük bir ilgi uyandırmış ünlü hekim ve mutasavvıf.

64. Lübeck civarında, Mölln'de bugün hâlâ Till Eulenspiegel'in, üzerinde bir baykuş (Eule) ve bir ayna (Spiegel) resmi bulunan mezarı vardır. Eulenspiegel hakkında birçok gülünç fıkralar anlatılır; bunlar mâruf Alman halk kitabını meydana getirmiştir.

65. Ldw. Fd. Niemann: Handbuch für Harzreisende (Halberstadt, 1824).

66. Fransızların ve İtalyanların oturdukları yerlere verilen isim.

67 Waltershausen baronu olan Georg Sartorius (1765 — 1828) Heine'nin daha evvel 1820 — 21 kışında adına ithaf etiği sonetle övdüğü zattır.

68. Vierlande, Hamburg civarında meyva ve çiçekleriyle meşhur bir yerin adıdır. Ahalisinin hususi renkli kıyafetleri vardır. Bugün bile bu kıyafetler hâlâ yaşamaktadır.

69. Waisengrün, Mayısın birinde kutlanan bir halk bayramıdır.

70. Lombard köprüsündeki dilenci o devirde Hamburg'da herkesin tanıdığı bir şahsiyettir.

71. Lessing'in Nathan adlı eserinde Al Hafi'nin sözleri: «Yalnız Ganj kıyılarında insan vardır.»

72. Bielesköhle ilk defa 1682 de keşfedildi. 1788 de ziyaretçilere açıldı. Şimdi yine kapalıdır.

73. Paul Pezron (1639-1706) bir Fransız arkeoloğudur. Avrupanın eski sakinlerinin bir kökten, yani Keltlerden meydana geldiğini ileri sürmüştür.

74. Court De Gebelin (1725—1784); Le Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne (1773-84,9 cilt) adlı eserinde Pezron gibi o da Avrupanın eski sekenesinin Keltler olduğu noktai nazarını müdafaa etmektedir.

II. Bölüm

Kuzey Denizi

1. Karl Philipp Moritz (1757-1793). Berlin'de 1785 – 1790 yıllarında değerli romancı Anton Reiser'in dört cildini neşretti: yukardaki mısralar, muharririn ölümünden sonra Klischenigg tarafından bastırılmış olan V. ciltte, s. 211 de çıkmıştır. Mortiz, Goethe'ye karşı hayranlık ve takdir duygularıyle dolu bir insandı. Geothe ile 1786 da İtalya'da tanışmış, onun tarafından çok samimi karşılanmış, daha sonra Weimar'da Goethe'ye misafir olmuştur.

2. Carl Gottlieb Samuel Heun (1771—1859) un takma adı Clauren idi; bu muharrir günün alelâde olaylarını yalancı bir hassasiyetle, hisleri gıcıklayıcı şekilde anlatmış, böylece pek çok okuyucu kazanmıştır.

3. Hamburg'lu Martin Hieronymus Hudtwalker, Oswald takma adiyle yazılar yazmış ve «Bruchstücke aus Karl Berthold's Tagebuch» (Karl Berthold'un hâtıra defterinden parçalar» ı neşretmiştir (Berlin 18826). O vak'itler pek beğenilmiş olan bu roman zamanın talebe cemiyetlerinden ve romantik hareketlerden bahseder.

4. Nil nehrinin sol tarafında bulunan Dendrah'taki mâbet harabeleri Hathor (Afrodit) mabedinin döşeme resimleri arasındaki burçları gösteren hayvan resimleriyle bilhassa meşhurdu. Yanlış astronomik hesaplar neticesinde, bu bina uzun zaman çok eski çağların eseri sanıldı. Bugün, Kraliçe Kleopatra'nın saltanatı sırasında kurulduğu anlaşılmıştır.

Johann Wilhelm Archenholz (1741-1812) Alman tarihçi ve gazetecisi; 1763 ten başlıyarak uzun yıllar hemen hemen bütün Avrupada seyahatler yaptı. «England und İtalien»

(İngiltere ve İtalya), ikinci basım, Leipzig 1787,5 cilt. adlı eseriyle meşhur olmuştur. Ama burada, İtalyaya lâyık olduğu değeri vermediği için aynı zamanda tenkid de edilmiştir.

6. Madame de Staël (1766—1817). En mühim eseri olan «Corinne ou l'Italie» (Paris, 1807, 2 cilt; Schlegel Alm. terc. Berlin 1807) de İtalyayı fevkalâde güzel bir memleket olarak anlatmıştır.

7. Leipzig'li Profesör Christian August Heinroth (1773-1843), 1822 de çıkmış olan «Lehrbuch der Anthropologie» adlı kitabında bunu söylemiştir. Goethe, o zaman için yepyeni bir buluş olan bu ifadeden o kadar memnun oldu ki, Nisan 1823 te, hususî bir makalede bu izahı kabul ettiğini, bundan sevinç duyduğunu bildirmiş, ve tamamlayıcı tafsilât vermiştir.

8. K. E. Schubarth, 1821de «Ideen über Homer und sein Zeitalter, eine ethisch-historische Abhandlung» adlı kitabını neşretti. O, daha önce 2 ciltlik «Zur Beurteilung Goethe's mit Bozieiung auf verwandte Literatur und Kunst (Breslau 1820) adlı eseriyle kendini tanıtmıştır.

9. Wilhelm Müller'in «Vineta» adlı şiirinin beşinci kıtası.

10. Nerthhus'un bozulmuş, yanlış şekli. (Bu tanrıça hakkında bk. Tacitus, Germania, fasıl 40.) Bu Tanrıçanın tapınağı, bir ada üstünde kutsal koruda kurulmuştu. Bu adanın yeri kesin olarak tesbit edilmiş değildir; Rügen, Fehmarn adaları, bugünkü Oldenburg'un ada şeklindeki parçaları, Alsen adası, v.s. nin burası olması ihtimali ileri sürülmüştür.

11. Kuzey milletlerinin mitolojisinde, Tanrı Baldr ile Tanrıça Nanna'nın oğludur; ona Helgoland adasında tapılırdı. (Tacitus bundan bahsetmemiştir.)

12. Schnurrpfeiferei: maskaralık, pfeifen: ıslık çalmak sözleri üzerinde kelime oyunu. (Çev.)

13. Schlag, çarpış ve soy, asıl anlamalarına gelir; burada da kelime oyunu yapılmıştır. (Çev.)

14. Viyana Kongresi (1814-1815' üzerine Hannover bölgesi İngilterenin baskısiyle doğu Friesia'yı içine alıp genişledi.

15. Hannover saray ordusunun dağılmasından (1803) sonra

İngiliz hükümeti eski ordunun subayları ve subay namzetleri ile Braunschweig Dükasının kadrosundan Alman Lejyonu adı verilen orduyu kurdu.

16. Karş. Odysseia, şarkı I, mısra 3.

17. Hannover armasında, sıçrıyan bir at vardı.

18. Şecere. (Çev.)

19. Georg Ruexner'in: «Thurnier Buch. Von Anfang. Ursachen. Vürsprung und Herkommen der Thurnier im Heiligen Römischen Reich Teutsceher Nation» (Frankfurt a.M. 1566. Yeni basım 1578.) Bu kitap turnuvalar, asîlzade şecereleri v. s. hususunda pek güvenilemiyecek bilgilerle kötü bir şöhret almıştır.

20. Meşhur İngiliz deniz subayı Sir Frederick Lewis Maitlend (1776-1839), 1815 tarihinde Bellerophon'un süvarisi bulunuyordu; 1826 da yazdığı «Buonapartes Ankunft und Aufenthalt auf dem kgl. Grossbrit, Schiffe Bellerophon, nebst genauen Nachrichten über alles was sich vom 24. Mai bis zum 8 Ağustos 1815 arasında geçmiş olan hâdiseler») adlı eserinde Campe 1826. («Bonapart'ın Büyük Britanya Krallık gemilerinden Bellerophon'a gelişi, bu gemide ikameti ve 24 Mayıs ile 8 Ağustos 1815 arasında geçmiş olan hâdiseler») adlı eserinde Napoleon'un bu gemiye alınışını anlatır.

21. Emmanuel Augustin Dieudonné Marquis de Las Cases. (1766-1842), kendi isteğiyle Napolean'la birlikte Sainte Helene'e gitti. İmparator orada ona hâtıralarını söyleyip yazdırmıştır. Napoleon'un ölümünden sonra «Mémorial de Sainte-Hélène» i yayınlamıştır ki, o çağın en önemli tarih kaynaklarından biridir.

22. Barry Edward O'Meara (1770-1836), 1818 Temmuzuna kadar Ste-Helene'de Napoleon'un doktorluğunu yaptı; parçalar halinde günlük hâtıralarını bırakmıştır; burada, Napoleon'un konuşmaları kaydedilmiştir; bunlar gizlice Londraya gönderilmiş ve orada 1822 de «Napoleon in exil or a voice from St. Helena» adı altında bastırılmıştır.

23. Francesco Antommarchi. O'Meara'nın uzaklaş-

masından sonra, Napoleon'un doktoru olmuş ve İmparatorla bir arada geçirdiği günleri «Les derniers moments de Napoléon» (Paris 1823,2 cilt) adlı eserinde anlatmıştır.

24. Stil: üslûp, ve Stilett: hançer sözleri üzerinde kelime oyunu yapılıyor. (Çev.)

25. Krş. W. Bullock, Sechs Monate in Mexiko, oder Bemerkungen über den gegenwärtigen Zustand Neu-Spaniens. İngilizceden Almaycaya çev. F. Schott. (Dresden 1825, 2 kısım) Bundan başka, aynı yazarın: Reise nach Mexiko im Jahre 1823. İngilizceden. (Jena 1824.),

26. Wilhelm Häring (Wilibald Alexis, 1797—1871). Walter Scott'un adiyle «Walladmor» (2. basım, Berlin 1823,3 cilt) ve «Schloss Avalon» (Leipzig 1827,.3 cilt) romanlarını yayınladı; bunlar, hususiyle acı alaylariyle büyük ilgi uyandırmıştır.

27. Alexander von Opeln - Bronikowski (1788 — 1834); Polonyalı aslından Alman romancısı. Polonya tarihinin önemli fasıllarını W. Scott üslûbunda yazmayı denemiştir.

28. James Fenimore Cooper (1789-1851), Amerikan roman

29. Paul Philippe, Comte de Ségur (1780-1873); ünlü Fransız generallerinden ve asker yazarlarından; onun «Histoire de Napoléon et de la Grande Armée pendant 1812» (Paris 1812,3 cilt) adlı kitabı çok parlak bir üslûpla yazılmış olmakla beraber güvenilir bir kaynak değildir.

30. Ön Hindistandaki Ellore köyü yakınlarında çok eski ve gerçekten heybetli tapınak mağaraları vardır; bunlar arasında Kailasa en önemlisidir. Bu mağaranın ortasında koca bir kaya, buranın asıl kutsallığını teşkil eder; kaya, fevkalâde büyük filler şeklinde, ve kayaya oyularak yapılmış dört sıra sütun üzerine dayanır görünmektedir; geniş boşlukta yüksek bir ehram yükselir. Bu tapınak mağaralarının her tarafı büyük Hint destanları «Ramayana» ve «Mahabharata» lardan alınmış tasvirlerle süslüdür.

31. Eski Roland destanlarından şimdi, yeni yeni neşir

lerle daha geniş çevreler faydalanabiliyor. Eski Fransızcanın meşhur «Chanson de Roland»ını (XI. asır eserlerinden) ilk defa François Michel neşretti (Paris 1837); bu destanın Almanca nushası (Rahip Konrad tarafından işlenmiş, 1130 da meydana getirilmiş) ilk defa Wilh. Grimm yayınladı (Göttingen 1837).

32. Onun «Das Lied von Ronceval»i 1823 de neşredilmiştir.

33. Joachim Murat (1767-1815), Napoleon'un kayınbiraderi, Napoli Kralı; Rusya seferinde süvari kuvvetleri kumandanıydı; hususiyle Moskwa ırmağı savaşında fevkalâde bir cesaretle dövüşmüştür; çekiliş sırasında Napoleon ona ordunun dökün tülerinin komutasını vermişti: çok geçmeden Murat bu vazifeyi Prens Eugène'e bıraktı.

34. Dük Eugène de Leuchtenberg (1781–1824) 1812 de 3. Kolorduya komuta etti. Rusya çekilişinde Napoleon ordunun dökün tülerini onun emrine verdi. Bu vazifede, sıkı, disiplinli ve dürüst hareketleriyle kendini gösterdi.

Moskwa ırmağı savaşında olağanüstü kahramanlık göstermiş olan Ney, ordunun çekilişinde ardçı kuvvetlerine komuta etmiştir.

36. Berthier, 1812 de ve daha sonra Napoleon'un tuğgeneralı ve kurmay başkanı olmuştur.

37. Davoust, Rusya seferinde I. Kolorduya komuta etmiştir.

38. 1805, 1806 ve 1809 da Avusturyada ve Prusyada askeri levazım reisi olarak bulunduğu sırada aldığı şiddetli tedbirlerle maruf olan Daru, Rusya seferinde temayüz etmiştir.

39. Caulaincourt, Vicenza Dükası (1782–1827), uzun zaman Petersburg'da sefir olarak bulunmuş, bozulan orduların çekilişi sırasında Napoleon'la birlikte Fransaya dönmüştür.

40. Napoleon'un oğlu, Reichstadt Dükası, 1832 de öldü.

41. O sıralarda, Gotha-Altenburg kolunun sönmesi üzerine (son Düka IV. Friedrich 11 Şubat 1825 te ölmüştü) bir veraset kavgası almış yürümütü ki ancak 12 Kasım 1826 da bir sonuca bağalnabildi: bu karara göre Gotha ile Koburg

yeni bir Dükalık halinde birleşti, Düka Friedrich von Hildburghausen, Altenburg Prensliğini aldı. Bu zat böylece, o zamana kadar hüküm sürdüğü topraklardan vazgeçiyordu. Hildburghausen, Saalfeld ve başka yerler Sachsen-Meiningen'e düşüyordu.

42. Burada Berlin'li yazar Franz Horn (1781-1817) kasdedilmiştir; bu zat tam o sıralarda «Geschichte u. Kritik der Poesie' u. Beredsamkeit der Deutschen von Luthers Zeit bis zur Gegenwart» (Berlin 1822-1829, 4 cilt) adlı mânasız bir eser bastırmıştı. Heine daha sonra, Atta Troll'da da onunla hoşça alay etmiştir.

43. Burada Adolf Müllner'e telmih vardır. Bu yazar, 1820-1824 arasında Tübingen'de çıkan «Literaturblatt»ı «Morgenblatt» adiyle çıkardı; 1823 te Hekate'yi, 1826 dan sonra da Mitternachtblatt'ı neşretti: bu gazetelerde bir sürü, bezdirici edebi dalaşmalara meydan vermiştir; bunlarla kendini hem sevimsiz, hem de korkulur bir muharrir olarak tanıtmıştır. Yukardaki «Xenie»ye 29 Haziran 1827 tarihli ve 104 sayılı Mitternachtblatt'ta şöyle cevap vermişti: «Dostum, sana yapılan haksızlığın intikamını pek acı şekilde alıyorsun: Kitaplar kitapçı dükkânlarında yatıyor, sen ha bire yazıyorsun.»

44. Schwartz, domuz deirsi, yağlı parçalariyle çizme parlatılır. Bu kelime, domuz derisiyle ciltlenmiş kitap, ve doğrudan doğruya eski, köhne, yıpranmış kitap anlamına da geliyor. (Çev.)

45. Friedrich de la Motte Fouqué (1777—1843), Baron: Hıristiyan şövalyeliğinin hayranı, romantik muharrir; fantastik ortaçağ konularını ele alan eserleri uzun zaman beğenilmiş, tutulmuştur; 1815 te, Kurtuluş savaşında süvari teğmeni, ve süvari yüzbaşısı olarak orduda çalışmış, bu savaşlardan sonra binbaşı rütbesiyle hizmetten ayrılmıştır.

46. Ernst Raupach (1784-1852).

48. Goethe'nin, Doğu lirik şiir anlayışını Almanyaya sokmuş olan «Batı-Doğu Divanı» 1819 da çıktı. Bu vadide gelen «küçük şarkıcılar» (Şairler) şunlardır: «Östlichen Rosen» adlı kitabını 1822 de yayınlıyan Rückert, ve bilhassa, önce

«Gazeller»i (Erlangen 1821,38 s.), sonra ikinci bir «gazeller» külliyatı şeklinde «Lyrische Blätter» (Leipzig 1821), daha sonra da «Yeni Gazeller» (Erlangen 1824) neşretmiş olan Platen. Immermann'ın yukarıdaki ve daha sonraki mısralariyle «Romantischer Ödipus» da Platen epiy alaya alınmıştır. Krş. Heine'nin «Lucca Banyoları» girişi.

49. Lirik şiirlerin, Gülistan, Bostan adlı, ahlâki düşünceleri de toplamış eserlerin sahibi İran şairi Şeyh Muslihüddin Sa'di (1184-1291).

50. Philomele, iffetini kirleten Tereus'a oğlu İtys'i yedirmiş, ceza olarak bülbül kılığına sokulmuştur. (Çev.)

51. Almanca aslında da «Bülbül» yazılmıştır. (Çev.)

52. Goethe.

53. Weser üzerinde küçük bir şehir olan Hameln'i fareler basmış; şehrin belediye reisi, kendilerini farelerden kurtarana büyük mükâfat vâdetmiş. Bir adam, flütiyle fareleri büyüleyip şehirden sürmüş çıkarmış. Ama, Belediye reisi sözünde durmayınca, bu sefer, düdüğünü öttürüp kasabanın bütün çocuklarını peşinden sürüklemiş, ve bir dağa götürüp izlerini kaybetmiş. (Çev.)

54. Bk. yukarıda, not 48. (Çev.)

55. Burada İserlohn'lu Friedrich Strauss (1786-1863) kastedilmiştir; saray vâizi ve Profesör tayin edilerek Berlin'e getirilmiş, bu şehirde 1859 a kadar kalmıştı. 1836 dan itibaren, saray baş vâizi ve pastörler meclisi reisi olarak vazife görmüştür. 1815-1820 de «Glockentöne oder Erinnerungen aus dem Leben eines jungen Predigers» (7. basım 1840) adlı eserini yayınlamıştır.

56. «Vücud-i Mutlak».

57. Rahiplik yoluna yeni girmiş kimse, yeni vâlik

58. Tanrı anlamında.

59. Platen.

60. Burada da ihtimal, Platen'e telmih vardır.

61. Friedrich Schlegel, Lucinde adlı eserini 1799 da yayınladı; 1808 de katolik oldu, bu kilisenin mücadelelerine hararetle iştirak etti.

62. August Wilhelm Schlegel'in Shakespeare tercümeleri ile Calderon'dan bazı piyeslerin tercümeleri vardır; 1823 ten itibaren «Indische Bibliothek» (Hint kütüphanesi) neşriyatı başlıyor.

63. Dresden olmalı.

(Çevirenlerce ilâve edildiği ayrıca gösterilmemiş olan notlar, Ernst Elster tarafından «Bibliographisches Institut» yayınları arasında neşredilmiş olan «Heines Werke». C. III ve C. IV ten alınmıştır.)

F. 120 kuruş